SYLVAIN TESSON

BEREZINA

Pe urmele lui Napoleon într-o motocicletă cu ataş

POLIROM

SYLVAIN TESSON

BEREZINA

Pe urmele lui Napoleon într-o motocicletă cu ataş

Traducere de Nicolae Constantinescu

POLIROM
2020

Sylvain Tesson, *Berezina*
© Editions Paulsen, 2015
Published by arrangement with Agence littéraire Astier-Pécher
All rights reserved
© 2020 by Editura POLIROM, pentru ediţia în limba română

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-8170-9
ISBN PDF: 978-973-46-8171-6
ISBN print: 978-973-46-8034-4

Coperta: Radu Răileanu
Foto copertă: © Matveychuk Anatoliy/Shutterstock.com

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

SYLVAIN TESSON (n. 1972) este geograf, jurnalist și scriitor. Membru al Societății Exploratorilor Francezi, își împarte viața între expediții, scris și realizarea de documentare de aventură. Volumul său *La Panthère des neiges* (2019) a fost distins cu Premiul Renaudot. De același autor, la Editura Polirom a mai apărut volumul *Axa lupului. Din Siberia până în India pe urmele evadaților din Gulag* (2014).

Mamei mele,
Marie-Claude Tesson-Millet †

În acest timp, tot ce respira s-a pus în mișcare.

Sergentul Bourgogne, *Mémoires*

Culmi ale abuliei! Ca să scap de ele, citesc din când în când o carte despre Napoleon. Curajul *celorlalți ne servește uneori de întăritor.*

Cioran, *Caiete*, 17 ianuarie 1958

Citesc amintirile căpitanului Coignet, unde patru francezi biruiesc întotdeauna zece mii de cazaci. Acum sunt alte timpuri.

Paul Morand, *Journal inutile*, vol. II

E bine să lupți strigând în gura mare –
Dar știu că e mai curajos
Cel ce înfruntă în inima lui
Cavaleria Nefericirii.
…
Pentru el, în cortegiu de aripi,
Vin îngerii
— În șiruri lungi, cu pas molcom –
În uniformele lor de nea.

Emily Dickinson,
„To fight aloud is very brave”

BEREZINA, s.f., râu din Belarus, afluent al Niprului; 613 km. A fost teatrul uneia dintre bătăliile purtate de Napoleon cu trupele țarului Alexandru I în 1812, în cursul faimoasei Retrageri din Rusia. – FAM. *(E) ca la Berezina*, expresie ce desemnează o situație catastrofală. „Dar ce-i cu tine, Gros? Parcă ai venit de la Berezina.” (SAN-ANTONIO)

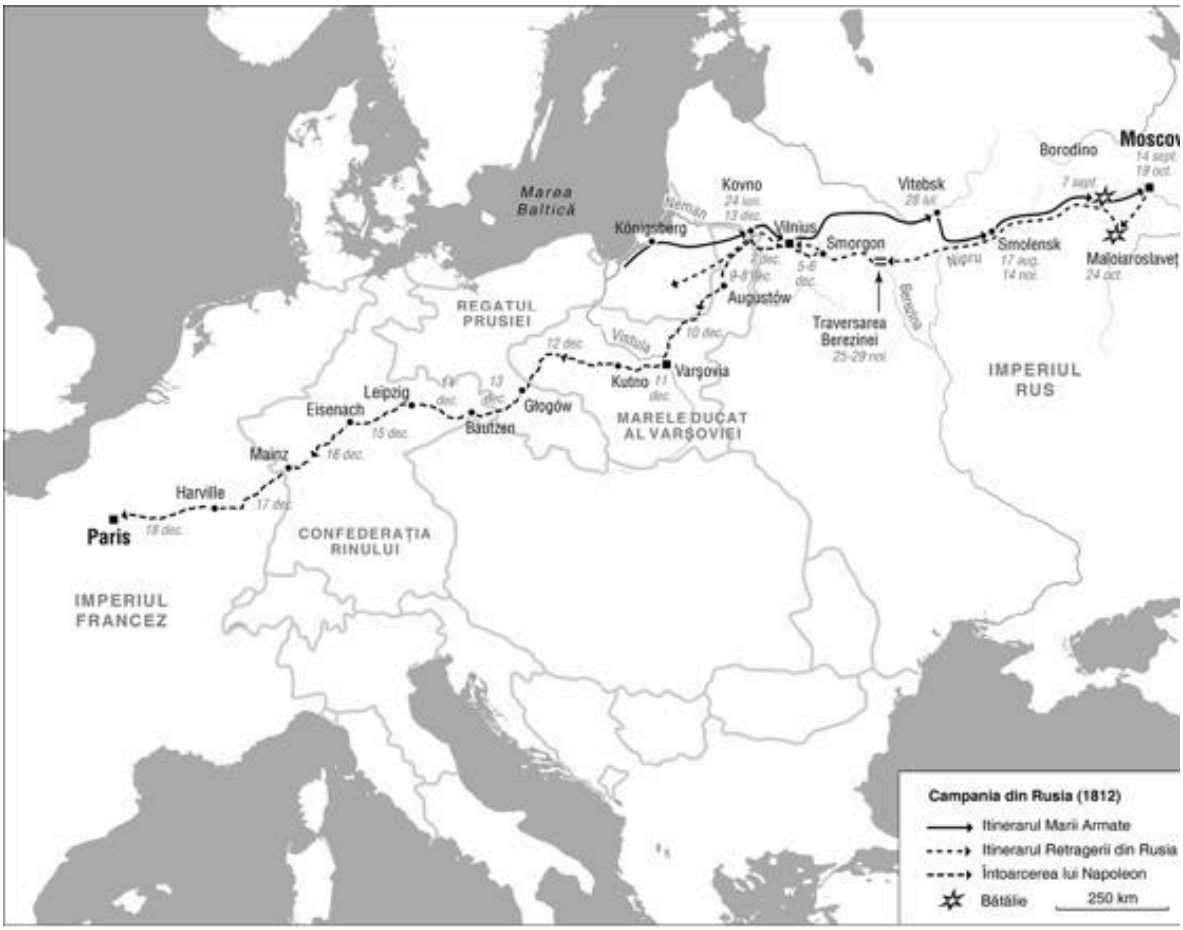
Marea Baltică
Kovno
24 iun.
13 dec.
Vitebsk
28 iul.
Borodino
7 sept.
Moscova
14 sept.
19 oct.
Königsberg
Vilnius
Smorgon
Smolensk
17 aug.
14 noi.
Maloiaroslavet
24 oct.
Niemen
7 dec.
9-8 dec.
5-6 dec.
Augustów
Traversarea Berezinei
25-29 noi.
Berezina
REGATUL PRUSIEI
Vistula
10 dec.
12 dec.
Varşovia
Kutno
11 dec.
IMPERIUL RUS
Leipzig
14 dec.
13 dec.
Głogów
Eisenach
15 dec.
Bautzen
MARELE DUCAT AL VARŞOVIEI
Mainz
16 dec.
Harville
17 dec.
Paris
18 dec.
CONFEDERAŢIA RINULUI
IMPERIUL FRANCEZ
Campania din Rusia (1812)
Itinerarul Marii Armate
Itinerarul Retragerii din Rusia
Întoarcerea lui Napoleon
Bătălie
250 km

RUSIA
Moscova
Borodino
Veazma
3 dec.
4 dec.
5 dec.
Smolensk
6 dec.
Borisov
7 dec.
Minsk
8 dec.
Vilnius
LITUANIA
Marea Baltică
Augustów
9 dec.
BELARUS
Varşovia
10 dec.
Pniewy
11 dec.
Berlin
GERMANIA
12 dec.
Naumburg
13 dec.
BELGIA
POLONIA
Bad Kreuznach
14 dec.
Reims
15 dec.
Paris
FRANŢA
Călătoria lui Sylvain Tesson (2012)
Itinerar în motocicleta cu ataş
250 km

Iulie, insula Baffin
Cu șase luni înainte de plecare

Ideile de călătorie se ivesc în cursul unui periplu anterior. Imaginația îl poartă pe călător departe de viesparul în care s-a împotmolit. În deșertul Negev vom visa la văile glaciare din Scoția; în bătaia musonului, la masivul Ahaggar; pe fața vestică a piscurilor Dru din Alpi, la un weekend în Toscana. Omul nu este niciodată mulțumit de soarta lui, aspiră la altceva, cultivă spiritul de contradicție, se propulsează în afara clipei. Insatisfacția e motorul acțiunilor sale. „Ce caut aici?” este un titlu de carte și singura întrebare care merită să fie pusă.

În vara aceea am trecut zi de zi foarte aproape de aisberguri tânguitoare. Treceau triste și singure, ivindu-se din ceață, cuburi de gheață din whisky-ul de seară. Velierul nostru, *La Poule*, plutea de la un fiord la altul. Lumina verii, estompată de aburi, alăpta zi și noapte coastele insulei Baffin. Uneori acostam la poalele unui perete de 600 de metri înfipt în apă. Atunci, întinzând corzile, ne avântam în escaladări. Granitul era compact, trebuia să înfigem bine pitoanele. Pentru asta îl aveam pe Daniel Du Lac, cel mai curajos dintre noi. Se simțea în largul lui suspendat deasupra apei – în mai

mare măsură decât pe puntea ambarcațiunii. Deschizând drumul, scotea din perete blocuri de piatră. Pietrele se rostogoleau în spatele nostru și loveau apa cu un zgomot de upercut într-un maxilar vinovat.

Cédric Gras venea după el, împins în sus de virtutea numită indiferență. Mie îmi era teamă să cobor înapoi. La bordul ambarcațiunii, atmosfera nu era veselă. În careu, fiecare își lipăia supa în tăcere. Căpitanul ne vorbea ca unor câini și seara trebuia să-i ascultăm poveștile. Eram nevoiți să-i urmărim isprăvile, să-l auzim expunându-și părerile despre știința în care se considera specialist: naufragiul. Există și mici Napoleoni; în general, ajung pe vase, singurul loc unde pot să domnească peste imperii. Al lui măsura 18 metri.

Într-o seară stăteam pe punte împreună cu Gras. La prora ambarcațiunii oftau balene, înotau molatic, se rostogoleau pe o parte: viața ființelor mari.

— Trebuie să facem o călătorie adevărată, bătrâne. M-am săturat de croaziera asta de mormoni, am zis.

— Ce-i aia o călătorie adevărată? a întrebat el.

— O nebunie care să ne obsedeze, să ne poarte în mit, am răspuns. O derivă, un delir, ce mai, traversat de istorie, de geografie, irigat de votcă, o alunecare gen Kerouac, o chestie care să ne lase cu respirația tăiată, seara, cu ochii plini de lacrimi pe marginea unui șanț. Febrili…

— Da? a făcut el.

— Da. Anul ăsta, în decembrie, noi doi trebuie să mergem la Târgul de Carte de la Moscova. De ce să nu ne întoarcem la Paris într-o motocicletă cu ataș? La bordul unei frumoase Ural de fabricație rusească. Tu o să stai la căldurică în ataș, vei

putea să citești toată ziua. Eu o să conduc. Plecăm din Piața Roșie, o luăm direct spre vest, către Smolensk, Minsk și Varșovia. Și știi ceva?

— Nu, a zis.

— Anul ăsta se împlinesc 200 de ani de la Retragerea din Rusia, l-am informat.

— Nu se poate!

— De ce nu le-am aduce ofrandă acești 4.000 de kilometri soldaților lui Napoleon? Fantomelor lor. Sacrificiului lor. În Franța, nimănui nu-i pasă de „bombănitori”[*]. Sunt toți ocupați cu calendarul maya. Vorbesc despre „sfârșitul lumii” fără să vadă că lumea e deja moartă.

— Ai dreptate, a zis Gras.

— Să aducem noi un omagiu Marii Armate, am zis. Acum două secole, niște tipi visau altceva decât internet de mare viteză. Erau pregătiți să moară ca să vadă scânteind cupolele bisericilor de la Moscova.

— Dar a fost un măcel îngrozitor! a zis el.

— Și ce dacă? Va fi o călătorie comemorativă. Și o să trecem razant pe lângă câteva catastrofe, îți promit.

— Atunci, de acord!

A trecut un moment. Priscilla ni s-a alăturat la proră. Ne însoțește în toate călătoriile noastre, cu aparatele ei foto, uleiurile ei esențiale și gesturile ei de yoghină. Îi aducem la cunoștință planul nostru. Un soare vinețiu rătăcea la orizont. Marea avea culoarea oțelului. Coada unei balene mari cu înotătoare bătea acel mercur. Deodată, Priscilla a întrebat:

— De ce să repetați Retragerea din Rusia întocmai?

La babord, o balenă a expirat o floare de vapori. Norul a rămas suspendat în lumină.

— Pentru prestigiu, scumpo, pentru prestigiu.

* Soldații din Vechea Gardă a lui Napoleon (n.tr.).

Cu câteva zile înainte de plecare
Moscova, noiembrie

Târgul de Carte de la Moscova a fost un succes. De ce numiseră organizatorii „dezbatere – masă rotundă” acea reuniune de persoane, toate de acord între ele, în jurul unei mese pătrate? Ședeam lângă Maylis de Kerangal și eram foarte intimidat de frumusețea autoarei romanului *Tangente vers l’est*. Își declara iubirea față de Rusia în mod nuanțat. Mă văduvea de tot ce-aș fi vrut să exprim eu. Avea ochii foarte depărtați, semn al oamenilor superiori. Vorbea despre călătoria ei cu Transsiberianul. Aș fi vrut să fiu în tren împreună cu ea, să-i servesc ceaiul, să-i duc bagajele, să-i citesc *Boris Godunov* seara ca s-o adorm.

Eu și Gras doream să convingem publicul de necesitatea de a repeta itinerarul retragerii lui Napoleon din Rusia. Înmărmuriți de emoție din cauza lui Maylis, deloc siguri de povestea noastră, pasam mingea de la unul la celălalt. Cred că arătam ca Bouvard și Pécuchet.

— Poate că Napoleon a fost un monstru sângeros… încep.

— …dar să recunoaștem că administrația noastră, cadastrul, dreptul nostru… continuă Gras.

— …îi datorează totul, susțin eu cu tărie.

— În Franța nu există zi în care să nu ne mișcăm în cadrul regulilor ieșite din creierul lui, zice Gras.

— Era nebun? zic. Geniu? Profet insular căruia spectacolul diviziunii în clanuri din Corsica îi insuflase dorințe de unitate…

— …și chiar de fuziune între Orient și Occident? zice Gras.

— Dar nu asta e problema aventurii noastre…

— …nu, ceea ce vrem noi… continuă Gras.

— …este să omagiem memoria a sute de mii de soldați nefericiți, victime fiindcă și-au urmat comandantul, findcă au crezut că un popor… zic.

— …putea să scrie un roman colectiv cu sângele fiecăruia…

— …și să se convingă singur ce înseamnă gloria…

— …și să se contopească cu sufletul lui Napoleon, cum zicea Léon Bloy.

— Ne vom deplasa cu motocicleta în amintirea acelor oameni, zic.

— Nu vom celebra nimic, zice Gras.

— Ne vom mulțumi să repetăm itinerarul Retragerii.

— Cântărind în străfundul nostru…

— …încărcătura de durere…

— …întreaga suferință…

— …câtă nefericire a costat un vis de grandoare…

— …și de câte lacrimi e nevoie pentru reformarea lumii.

— De ce au acceptat oamenii ăia să participe la însoțirea onoarei cu nebunia și cu moartea? conchide Gras.

— La urma urmelor, nu sunt departe de noi. Două sute de ani e o nimica toată! zic.

Conferința s-a terminat. Maylis a fugit. O regăsim pe gazda noastră, o diplomată din *rețea*, care răspunde de activitățile

literare la ambasada Franței.

Intervenția ne-a înfierbântat. Ne apropiem de ea.

— Credeți că discursul nostru i-a făcut pe ruși să se înfioare? întreb.

— Țin la Napoleon, nu-i așa? Vor fi receptivi la călătoria noastră? zice Gras.

Responsabila de răspândirea limbii franceze răspunde:

— V-ați înregistrat la hotel?

Te obișnuiești repede să porți bicorn. Era sfârșitul lunii noiembrie. Eram cincisprezece la masă în Moscova în seara aceea, după conferința de la Târgul de Carte. Cincisprezece prieteni, în apartamentul de pe strada Petrovka, sub portretele lui Lenin și Beria. În sfeșnice erau lumânări slave: se topeau rapid, cu lacrimi translucide. Se vorbea rusește, ca la europenii bine-crescuți. Erau acolo francezi, slavi, un german, un baltic, doi sau trei ucraineni, toți invitați de prietenul nostru Jacques von Polier, astmatic, nobil, rusofil și *businessman*. Eu purtam pe cap o reproducere a pălăriei imperiale, cea pe care o găsim în casele de nebuni și de care hotărâsem să nu mă mai despart în cursul campaniei noastre. Am crezut întotdeauna în virtuțile tichiei. În vremurile străvechi, pălăria îl făcea pe om. Asta e valabil și astăzi în Orient: te identifici prin ce porți pe cap. Unul dintre simptomele modernității era acela că ne-a făcut să mergem pe stradă cu capul descoperit. Mulțumită bicornului, poate că o misterioasă infiltrare alchimică avea să infuzeze în mine puțin din geniul împăratului…

Bicornul meu era o reproducere a celui purtat de micul corsican. Acea pălărie cu cocardă acoperise mai mult o enigmă decât un om. Împăratul se născuse pe o insulă de granit, plină de castani, fără să știe că purta în el o energie monstruoasă. Cum devii ceea ce ești? Aceasta era întrebarea pe care ne-o punea destinul lui Napoleon. Ce înlănțuiri tainice l-au dus pe ofițerul obscur până la încoronarea de la Notre-Dame din Paris, în anul 1804? Ce forțe oculte l-au propulsat la conducerea unei jumătăți de milion de războinici, temuți în întreaga Europă? Ce stea l-a dus la triumf? Ce duh i-a inspirat tehnicile de zeu grec: fulgerul, îndrăzneala, *kairos*[*].

Își convinsese oamenii că nimic nu va rezista înaintării lor glorioase. Le oferise piramidele în 1798, Renania în 1805, porțile Madridului în 1808, câmpiile Olandei în 1810. Îngenunchease Anglia în 1802, la Amiens, și-l constrânsese pe țarul tuturor rușilor să joace cum îi cânta, la Tilsit, în 1807. Condusese autoritar administrația, reformase statul, răsturnase vechile modele de civilizație, făurise o legendă cu accente macedonene.

Și, brusc, visul avea să se năruie din cauza unui marș spre moarte în stepele Rusiei. Anul 1812 a fost un vârtej de umbre al cărui prim capitol avea să se deruleze pe malurile râului Neman și care avea să se sfârșească trei ani mai târziu între zidurile roase de salpetru ale insulei Sfânta Elena.

Așadar, beam vinurile lui Von Polier. Dădeam pe gât cabernet de Crimeea, mâncam heringi cu mărar, caltaboș cu afine, castraveți cornișon dulci. Aveam pe masă mici carafe pline cu acel elixir al uitării – adică al iertării – și al bucuriei ignobile: votca belarusă, cristalină ca apa din Savoia. Gazda

noastră se stabilise la Moscova în urmă cu douăzeci de ani, sătulă de Franța, de standardizările ei, de mezelarii poujadiști[**], de socialiștii fără jenă, de mușcatele în ghivece și de sensurile giratorii rurale. Franța, mic paradis populat de oameni care se cred în iad, administrat de moraliști ocupați să țină în frâu locuitorii din parcul omenesc, nu se mai potrivea cu nevoia lui de libertate. Dorise aventură, ceva real. Prefera să negocieze mai curând cu oameni de afaceri cu mutre de brute decât cu baracudele de la HEC[***] cărora nu le trecea niciodată prin cap să-i propună o beție în saună după negocierea contractului. Jacques se simțea mai apropiat de un pescar de pe lacul Ladoga decât de un tip care îi prezenta „un previzional”. Iar în Franța i se părea că fiecare era preocupat de propriul bilanț. De atunci își plimba prin cotloanele fostei URSS statura înaltă, gesturile generoase și doi ochi negri și zvăpăiați, dornici să găsească o ocazie de a petrece nopți albe.

În 2008 cumpărase fabrica de ceasuri Raketa, înființată în secolul al XVII-lea de țarul Petru cel Mare și anexată de sovietici cu scopul de a grava legenda URSS. La fiecare eveniment, Biroul Politic ordona realizarea unui ceas. Existau modele în cinstea submariniștilor, a Jocurilor Olimpice din 1980, a primului zbor în spațiul cosmic al lui Gagarin, a expedițiilor polare. Fabrica fusese abandonată în 1991, după căderea Uniunii Sovietice. Afacerile proaste îl incitau pe Jacques, cauzele pierdute îi cucereau sufletul. Din șase milioane de ceasuri produse în 1990, uzina nu mai fabrica decât 1.000 de ceasuri amărâte în pragul anilor 2000. Angajați, cu salarii neplătite de șase luni, erau doar 50 de inși uitați acolo unde pontau cu miile în timpul lui Gorbaciov.

Și Jacques se spetea să reînvie marca. Își punea la bătaie toată energia, tot sufletul. Rușii, la început ironici, ajunseseră să-l privească cu admirație pe acel parizian care nu voia să lase să moară singura fabrică de precizie din acea țară a aproximației și care lupta pentru ca pulsul Raketei să bată încă la mâna mujicilor.

Eu și Gras eram mândri ca niște tractoriști din Brigada Agricolă nr. 12 decorați cu Medalia Muncii: Jacques ne făcuse cadou două ceasuri cu vulturul napoleonian, realizate prin grija lui cu ocazia bicentenarului campaniei din 1812. Pe spate erau reprezentate profilul lui Napoleon și cel al lui Kutuzov, față în față, pe câmpul de bătălie de la Borodino. Cu un astfel de ceas puteam să ne năpustim în iarnă și în noapte fără să ne temem de nimic. Asta dacă lăsam deoparte faptul că rămâneau în urmă, deoarece mecanismele nu erau încă automate, iar noi, copii ai Occidentului, pierduserăm obiceiul de a întoarce ceasurile.

La masă se afla și Thomas Goisque, prieten de zece ani, fotograf devenit rusofil mai târziu decât noi, dar cu aceeași ardoare. Tocmai ni se alăturase. Aterizarea pe aeroportul Șeremetievo, situat la 40 de kilometri de centrul Moscovei, îl demoralizase. Descoperise prin hublou fața adevărată a iernii rusești: un peisaj depresiv. Culorile părăsiseră lumea. Pădurea părea abătută. Cerul era tras la față, zăpada avea culoarea cimentului. Peste tot, noroi.

— Băieți, n-o să putem în veci să circulăm în condițiile astea, o să ne înecăm, ne spusese el, așezându-se la masă. Ce poze o să fac?

I s-a dat un ceas, a băut o cărăfioară și perspectiva dificultăților s-a estompat în forul lui interior. Votca e mult mai eficientă decât speranța. Și mult mai puțin vulgară. A venit momentul toasturilor. Fiecare se ridica atunci când îi venea rândul, înălța paharul, zicea ceva, declanșa protestele sau entuziasmul comesenilor. În Rusia, arta toastului a permis dispensarea de psihanaliză. Când poți să spui în public ce ai pe suflet, n-ai nevoie să consulți un freudian care stă mut, în timp ce tu ești întins pe un divan.

— În cinstea Retragerii din Rusia! La Minsk sunt –15°C, nu reușesc să-mi dau seama dacă vă invidiez sau nu, a zis Jacques.

— În cinstea regelui proletar! am zis.

— În cinstea corsicanului celui rău! a răcnit un prieten moscovit. Mulțumită lui, poporul rus s-a simțit pentru prima oară patriot!

— În cinstea antihristului Bonaparte! a supralicitat prietena lui. Ne-a făcut ruși! Ne-a făcut să devenim ceea ce suntem!

— În cinstea cazacilor, a șoptit enormul F. cu pumni de Falstaff.

Se născuse în țarinile din Picardia, dar, împins de același dezgust ca Von Polier, se exilase pe malurile Donului. Și a adăugat:

— În cinstea cazacilor inimii mele, a uralelor lor nemaipomenite! În cinstea campaniei lor din 1814 și copilașului meu care se află în cer!

Și pe obrazul lui mare s-a rostogolit o lacrimă, căci un șofer nepriceput îi omorâse fiul de șase ani, cu câțiva ani în urmă, și F. purta chipul bietului copil tatuat pe antebrațul stâng; l-a

privit cu o intensitate dureroasă, iar imaginea micuțului de pe piele a părut să prindă viață, poate pentru că un mușchi a tresărit sau poate prin magie. Și noi l-am privit în tăcere pe acel tată orfan aruncându-și cele 50 de grame de otravă în fundul gâtului.[1]

O prietenă foarte brunetă, ale cărei buze se albăstreau în contact cu merlotul moldovenesc, îl invitase pe fondatorul unei rețele de contestare antiputiniste. Numele lui era Ilia. Cu pielea foarte albă, părea nepotul unei familii obișnuite cu partidele de vânătoare în Sologne, nu cu tipul care va arunca în aer Kremlinul. Fizionomia anarhiștilor ruși e înșelătoare. Seamănă cu niște comunianți, dar ceva – un licăr rasputinian în adâncul ochilor, o frunte prea teșită, barată de șuvițe rebele – trădează agitația mentală și trecerea la acțiune. Priviți fotografia lui Savinkov, autorul romanului *Calul spelb*: viața nu e probabil foarte liniștită sub craniul acela enorm. Presimți că bântuie pe-acolo tornadele. Kropotkin, prinț anarhist, dar genul blajin, nu e nici el mai breaz: o alură de Moș Crăciun, o mutră de fabricant de turtă dulce, și totuși însetat să dinamiteze lumea.

În acel an 2012, tineri moscoviți educați stârniseră dezordine în centrul capitalei. Occidentul, foarte fericit să-l destabilizeze pe Vladimir Vladimirovici Putin, le difuzase revendicările și îi asigurase de susținerea lui pe acei tineri burghezi conectați, pricepuți la instrumentele de comunicare. De la explozia internetului, o revoluție cerea tehnici de marketing. Esențialul nu mai era să iei cu asalt administrația, să câștigi armata de partea ta și să-l spânzuri pe guvernator de un cârlig de măcelărie: era de-ajuns să controlezi terenul

mediatic, să produci discurs, să alimentezi blogurile și să pregătești tribune pentru guralivii occidentali, oratori remunerați a căror venire se obținea în cazul în care cauza se dovedea a fi de succes pe piața idealurilor din UE. Erau necesare un loc de întâlnire (o piață urbană mare ar impresiona spiritele), o echipă de *twitter*-i, o cauză simpatică, semne de raliere, tricouri, o culoare simbolică și sloganuri foarte tari. Vreți să schimbați lumea? Trebuie să asigurați spectacolul!

Ilia era un profesionist al acelor primăveri urbane. Am descoperit un băiat afabil, cu încheieturile mâinilor delicate, cu un creier mare, plin de idei liberale. Nu știu ce a crezut despre masa noastră plină de sticle, despre mesenii prăbușiți, tipi cu sabretașe, agitând săbii de epocă, arborând cruci ortodoxe și însemne ale unor regimente tatuate pe bicepși, sorbind cu sete vin de Tokaji, zbierând melodii marțiale din timpul Primului Imperiu și imnuri ale Armatei Roșii, evocând amintirea sergentului Bourgogne, ținând toasturi în cinstea lui Murat și scoțând urale pentru cazacii lui Platov.

F. începuse să cânte un cântec al parașutiștilor. Ilia și-a dat seama că n-ar fi nimic de postat pe YouTube. Și a plecat.

A doua zi, la ora opt, ne aflam într-un garaj din spatele gării Iaroslav. Cerul era întunecat, aerul mirosea a gudron rece. Moscova vuia deja ca o mașină monstruoasă de spălat suflete. Noroiul năclăia străzile, cerul, moralul. Automobiliștii se năpusteau spre ambuteiaje. Troienele străjuiau trotuarele. Sub zăpadă se găseau cu siguranță cadavre de bețivi. Aveau să reapară la venirea primăverii. În Rusia sunt numiți „ghiocei”, căci anunță vremea frumoasă cu aceeași certitudine ca

întoarcerea păsărilor călătoare. Ajunseserăm cu greu în acel loc.

Când am aprins plafoniera unei boxe, am descoperit-o, verde-kaki, pregătită să ne proiecteze într-o groapă belarusă: motocicleta noastră cu ataș. Pentru a denumi acest autovehicul, expresia „motocicletă cu cutie adiacentă” este mai estetică. Aceste mașini sunt o mândrie a industriei sovietice. Ele promit aventura. Nu se știe niciodată dacă vor demara și, odată pornite din loc, nimeni nu știe dacă se vor opri. Sovieticii le-au construit prin anii ’30 după modelul motocicletelor BMW ale armatei germane. Din acel moment aveau să se răspândească pe tot teritoriul Uniunii Sovietice. Imaginea unei Ural conduse de Oleg, mujic cu șapcă, încărcată cu copii în spate și având în ataș o țărancă cu basma roșie – Tatiana sau Lena –, plus un bidon cu lapte agățat de roata de rezervă, este un arhetip jungian al satelor rusești. Nici chiar astăzi nu există sat în care să nu se găsească trei sau patru modele ruginind prin bălării. Fabrica Ural continuă să scoată pe porțile ei aceste mașini, neschimbate. Doar ele rezistă modernității. Viteza lor maximă este de 80 km/h. Se poate circula cu ele la țară fără ustensile electronice. Le poate repara oricine cu un patent. Sunt de pe vremea când Omul nu era sclavul electronicii, când siderurgia domnea în simplitatea ei. Ca să le conduci, e nevoie de obișnuință, să nu cotești prea repede la dreapta ca să nu ridici atașul și să corectezi permanent devierea spre stânga. Și mai e nevoie să fii înzestrat cu viață interioară, căci motocicleta Ural este lentă și Rusia e fără sfârșit. De 20 de ani cumpăram aceste mașinării, împins de un amestec de fascinație și masochism. De fapt, mi-ar plăcea să mor la bordul uneia.

Într-un an am adus una de la Kiev, trecând prin sudul Poloniei. Am făcut pană lângă Frankfurt și am remorcat motocicleta cu o frânghie pe care un măcelar o folosea ca să atârne carcasele în camera frigorifică. Germanii ne priveau cu dispreț. Căderea Zidului îi trezise teutonului reunificat disprețul față de slav. În Uzbekistan am traversat deșertul Kîzîlkum cu o motocicletă din 1966. Noaptea trebuia să merg cu claxonul apăsat ca să mențin farurile aprinse, din cauza unui scurtcircuit. La Hiva am avut un accident cu o mașină de poliție și, cum am îndoit aripa dreaptă a autovehiculului, am fost nevoit să le dau acelor nulități galonate cizmele mele, plus o geacă frumoasă de piele. În insula Olhon am vrut să cumpăr una de la un țăran. Frânele nu-i funcționau, rezervorul curgea. „Fiecare motocicletă are viața ei”, mi-a explicat proprietarul. În Cambodgia, m-am întors în Angkor cu o motocicletă Ural albă, al cărei cadran s-a spart sub poarta de vest, unde veghea Buddha. Am adus una albastră de la Moscova, prin Finlanda, în plină vară: Baltica mirosea a humus, gâștele sălbatice zburau spre sori târzii. La periferia Parisului am ratat un viraj și am intrat în colțul unei case din piatră. Proprietarul n-a fost sensibil la poezia „fierătaniei” sovietice; îi dărâmasem zidul, dar motocicleta mea n-avea nimic. La Rungis, cu ocazia unui control la sânge, motocicleta mi-a fost confiscată. Nu era în regulă, documentele mele false rusești n-au avut niciun efect asupra vameșilor.

În ceea ce-l privește, Goisque a traversat cu o motocicletă Ural delta Mekongului și stepele kîrgîze. Tot cu o Ural din 1966 am făcut împreună turul lacului Baikal, pe gheață neacoperită de zăpadă. A fost nevoie să ne obișnuim să mergem pe oglinda

înghețată și să nu frânăm brusc când suprafața cristalină începea să arate a apă-apă. Goisque era pasionat ca și mine de pilotarea motocicletelor cu ataș rusești, datorită impresiei că stai călare și în același timp la cârma unui trauler.

Gras nu știa să conducă. El avea să fie pe post de contragreutate. Îi ofeream locul mortului într-un sicriu de zinc. În insula Baffin îl mințisem când îi jurasem că va putea citi la căldurică. Adevărul e că întoarcerea se anunța îngrozitoare. Desigur, n-avea să fie coșmarul din 1812, dar ceva mai sportiv decât un picnic în Toscana. Ne-am fixat drapelul în partea din față a atașului. Pe fondul tricolor era scris cu litere aurii:

Garda Imperială
Împăratul francezilor
Regimentului I Cavalerie Ușoară Lăncieri

— Băieți, nimic n-o să ne oprească motocicleta, nici măcar frânele! am exclamat.

Eram la începutul lunii decembrie. Am hotărât să plecăm a doua zi, adică pe 2 decembrie, ziua încoronării împăratului și a bătăliei de la Austerlitz. Deoarece motocicleta noastră devenea o navetă ce plutea pe aripile timpului, deoarece urma să intrăm orbește în marele joc al memoriei și al mitului, era mai bine să înmulțim simbolurile, corespondențele.

Aveam bicornul, aveam data.

Mai rămânea să găsim fantomele.

Ne așteptau pe marginea drumului.

La un interval de 200 de ani, aveam o întârziere de o lună și jumătate față de Istorie. În ziua de 19 octombrie 1812, Marea Armată părăsea Moscova. Nu mai număra decât 100.000 de oameni. Pentru prima dată, sub bicornul lui negru, împăratul avea îndoieli. Armata se pregătea să escaladeze una dintre culmile suferinței și ale ororii pe drumul lung al istoriei oamenilor.

Așadar, 100.000 de soldați. Și, în urma lor, mii de civili, cai și furgoane.

Noi aveam să fim cinci. Eu, Gras și Goisque din partea Franței. Prietenii noștri ruși, Vitali și Vasili, aveau să meargă cu motocicletele lor, vopsite în negru și alb. Făceau parte dintr-un club de motocicliști sinucigași. Se avântau an de an în raiduri fără întoarcere. Trebuiau atunci să facă 500 de kilometri pe zi prin frig și noroi, spre puncte de popas înghețate, orașe care au fost decorul unor războaie cumplite, spălate de lacrimile femeilor, foste capitale ale durerii, cu nume care străpungeau inima: Kursk, Harkov, Kiev. Ei prezentau indiferența slavului față de condițiile climatice, insolența alpinistului rus în fața loviturilor cerului. Se botezaseră singuri „uraliști-radicaliști”. Vasili semăna cu un vareg cu părul auriu, unul dintre acei barzi care coborau pe Nipru în secolul al XI-lea ca să vândă ambră baltică turcilor de la Pontul Euxin. Era înalt și ochii lui vioi nu stăteau locului decât dacă interlocutorul îi expunea o problemă de injecție într-un carburator. Geniu al mecanicii, inventator, demontase deja zeci de motociclete Ural. Talentul lui de a le monta la loc era oare tot atât de mare ca energia cu care le dezmembra?

Vitali, economist de meserie, întruchipa moscovitul: iute, inteligent, amabil, suplu și intrigant. La cravată ziua, în

atmosfera climatizată a agenției sale, dar capabil într-o noapte cu zăpadă să doarmă în mijlocul pădurii, înfășurat într-o haină de lână. În Rusia, Tolstoi nu era niciodată departe. Modernitatea nu-și smulsese complet copiii din viața în aer liber.

Erau prietenii noștri și un salut memorial adresat sutelor de mii de morți ruși și francezi li se părea un motiv foarte bun ca să-și congeleze genunchii timp de 15 zile în neantul iernii. Întârziaseră. Motoarele motocicletelor lor zăceau în ulei.

— N-o să fim gata mâine, a zis Vitali.

— Ce dacă! a răspuns Vasili. Plecați înainte, voi trei cu motocicleta voastră, o să vă prindem din urmă la Borodino cu bagajele voastre…

— Vom fi precum cazacii lui Platov care hărțuiau ariergarda lui Ney, a zis Vitali.

— Cazacii hărțuiau, dar n-au câștigat niciodată lupta, am zis.

— Noi o să vă prindem din urmă, o să vedeți, a răspuns Vasili.

— Atunci, pe mâine, am zis.

* Momentul potrivit pentru a acționa (n.tr.).

** Adepții poujadismului, mișcare politică conservatoare creată de Pierre Poujade în anii 1950, care se sprijinea pe micii comercianți (n.tr.).

*** Școala de Înalte Studii Comerciale (Hautes Études Commerciales) din Paris (n.tr.).

1. În Rusia, alcoolul băut este socotit în grame. Un păhărel, 50 g. Un pahar mare, 100 g. O dimineață distrusă, 500 g.

Ziua întâi
De la Moscova la Borodino

Insomnia mea era populată de imaginile unor table boțite. Încercasem toată noaptea să dorm. Perspectiva călătoriilor cu motocicleta mă chinuia în continuare mai mult decât ideea unor lungi șederi în pădure sau planurile de ascensiuni alpine. Nu reușeam niciodată să dorm în noaptea dinaintea urcării în șa. Pe drum ești supus ironiei sorții, mult mai mult decât în mijlocul naturii sălbatice. O gaură în asfalt, un camion prea lat, o băltoacă de ulei și ești mort, fără să poți schița nici cel mai mic gest. Am aprins lumina și m-am uitat pe harta pe care era trasat itinerarul campaniei din 1812.

Napoleon n-ar fi trebuit niciodată să se apropie de splendoarea Moscovei. Și-a ars ochii. Există astfel de frumuseți interzise. În strategie, ca și în iubire, trebuie să te protejezi de ceea ce strălucește.

În ziua de 14 septembrie 1812, cu ochii la cupolele bisericilor, a contemplat a treia Romă din înaltul unei coline. A doua zi s-a instalat împreună cu garda lui în spatele zidurilor de apărare ale Kremlinului. Eu cred în *dharma*, roata destinului. Uneori, un eveniment aparent anodin pune în mișcare un angrenaj de fapte nebănuite. În ziua aceea, la

Moscova se declanșa o mișcare de cauzalități ce avea să distrugă imperiul doi ani mai târziu.

Unii soldați credeau că Moscova era doar o etapă pe drumul spre Indii. Își imaginau că vor ajunge până în Mongolia, „ca să pună mâna pe proprietățile engleze”, cum scrie sergentul Bourgogne.

Soldații din Marea Armată l-ar fi urmat până la capătul lumii pe acel împărat care le adusese gloria în Egipt, în Italia, în Prusia și în Spania.

Nu bănuiau că de data asta idolul îi condusese în pragul coșmarului.

Dar dorise oare Napoleon acest război riscant? Chiar dorise să se aventureze cu oamenii lui în ținuturile fără forme ale câmpiei cu mesteceni unde bântuiau cazacul și mujicul cu furcă? Din nefericire pentru el, campania împotriva Rusiei devenise inevitabilă. Alexandru I, prietenul și fratele lui, nu trădase oare acordul încheiat la Tilsit în 1807? Ce mai rămânea din angajamentul țarului de a participa la blocada contra Angliei? Nimic! Suveranul rus își deschisese porturile pentru corăbiile engleze, ducea tratative cu perfidul Albion. Împăratul francezilor nu putea să lase nepedepsită o astfel de retractare.

Țarul trebuia forțat să-și țină promisiunile. Trebuiau rupte legăturile clandestine dintre Sankt-Petersburg și britanici. Trebuia să se facă acest ultim efort, să se obțină această ultimă capitulare ca să reușească blocada împotriva Londrei și să se desăvârșească marea operă de pace europeană: „Spania va cădea îndată ce voi nimici influența engleză la Sankt-

Petersburg”. Napoleon se aventura în imensitatea unei puteri continentale ca să-i vină de hac rivalului său maritim!

Pairilor săi le explica avantajele unei demonstrații de forță în fața lui Alexandru I. El inventa astfel – dar cu 200 de ani prea devreme – ecuația pe care s-a bazat Războiul Rece din 1945: „Reputația armelor este totul și echivalează cu forțele reale”, le spunea el mareșalilor. După el, era de ajuns să-ți arăți colții, adică muschetele, tunurile și săbiile cavaleriei. Țarul, impresionat de desfășurarea de pe malul râului Neman, îngrozit de perspectiva șarjelor de cavalerie, ar fi capitulat la primul clinchet, ar fi revenit la o dispoziție favorabilă și ar fi refăcut alianța. Ciudat e războiul în care trebuie să învingi un adversar ca să-l faci să-ți redevină prieten!

Marea Armată n-ar fi avut nevoie în niciun caz să treacă de Minsk. Să zicem, cel mult de Smolensk. S-ar fi întors poate chiar să petreacă iarna la Paris. Acesta era planul.

Dar Napoleon nu prevăzuse că lui Alexandru I nu-i mai era teamă. Țarul se schimbase. Făcea noi manevre, legase noi prietenii. Anglia, Suedia, Austria și chiar Sublima Poartă se lansau acum ca aliați ai rușilor. Sankt-Petersburgul devenise salonul antinapoleonian unde viitoarele coaliții pregăteau momentul 1814.

Era cinci dimineața. În apartamentul lui Jacques domnea liniștea. Noi beam ceai negru, întârziind momentul ieșirii în aerul rece ca gheața și, înfrigurat din cauza insomniei, eu îi ziceam lui Gras că Napoleon nu era cel mai vinovat pentru evenimentele din 1812. Asta ne scăpa de remușcarea de a comemora campania.

— A, da, asta e teza lui Sokolov! a răspuns Gras. I-am citit cartea la Donețk.

— Sokolov? zice Goisque. Omul care se crede Napoleon?

Oleg Sokolov, profesor de istorie la Universitatea din Sankt-Petersburg, avea un adevărat cult pentru împărat. În fiecare an organiza reconstituiri istorice. Mii de figuranți cu căști, cizme, costume ca în 1812 îi rejucau bătăliile. El purta bicornul și comanda manevrele. Publicase *Le Combat de deux Empires. La Russie d'Alexandre Ier contre la France de Napoléon (1805-1812),*[1] în care nu ascundea nimic din responsabilitățile lui Alexandru I în războiul franco-rus. A evidențiat trădările țarului, eforturile făcute de Napoleon ca să-l întoarcă la promisiunile de la Tilsit. Își atrăsese astfel furia cititorilor. Sokolov încălcase o lege rusească: istoria este o știință delicată și nu trebuie să-i vorbești niciodată de rău pe ai tăi, chiar dacă ai adevărul de partea ta.

Acum ne aflam în garaj. Dintr-o cafetieră electrică așezată pe șaua din spate, luminată de un bec murdar, ieșea abur. Vasili suda niște piese greu de definit. Ne-am pus sculele și bagajele în portbagajul atașului. Eram gata să pornim la drum. Motocicleta părea pregătită și ea.

Pe 25 iunie 1812, Marea Armată trecuse râul Neman. Cursul de apă fusese traversat de o coloană de 450.000 de oameni, trecând prin vad peste 1.000 de tunuri. Era chiar râul pe care, în 1807, Alexandru I și Napoleon, într-un cort instalat pe o plută, semnaseră Tratatul de la Tilsit, jurându-și pace reciprocă. Cinci ani mai târziu, soarta îl făcea pe împărat să se întoarcă pe acele maluri ale înțelegerii. Napoleon ar fi fost foarte inspirat dacă l-ar fi recitit pe Heraclit și ar fi ezitat puțin înainte de a trece acel Acheron. „Nu te scalzi niciodată de două ori în același râu", ne învață magul din Efes.

De altfel, pe malul ierbos, cu puțin înainte de declanșarea operațiunilor, un episod ciudat ar fi trebuit să-l avertizeze pe Napoleon că în zodiacul său se adunau multe prevestiri funeste. Un iepure a trecut ca săgeata printre picioarele calului său. Animalul a sărit într-o parte, împăratul – călăreț mult mai priceput totuși decât Sfântul Pavel – a căzut, s-a ridicat, a urcat din nou în șa și n-a mai dat nicio atenție întâmplării.

— Mai există o intervenție a iepurelui în istorie. Cred c-am găsit asta la Herodot, a zis Gras, care citise tot ce se poate citi și nu băuse mai nimic.

— Da? am făcut.

— Da. Darius, regele Persiei, a ajuns într-o zi în fața cavaleriei scite. Cele două armate stăteau față în față, gata să se atace. Un iepure a țâșnit printre rânduri, iar sciții s-au împrăștiat, alergând după animal. Li se trezise instinctul de vânători, se gândeau doar să prindă iepurele. Darius a fost înspăimântat: dacă tipii aceia, în momentul angajării luptei, se lăsau distrași de o afurisită de vietate, asta însemna că erau niște primitivi, fără teamă și fără emoții. Și perșii, lămuriți în felul acesta, au făcut cale-ntoarsă.

— Asta am fi făcut și noi, a zis Vitali.

Vasili și Vitali erau ruși, deci superstițioși. Dacă Napoleon ar fi avut sânge slav sau oriental, ar fi blestemat iepurele de la Neman, ar fi scuipat în buruieni și, încălecând, s-ar fi întors la Paris.

— Când e vorba de iepuri nu miroase-a bine, a zis Goisque.

În absența unor semne și nu prea pricepuți la oracole, i-am dat bice la ora opt în acea zi de 2 decembrie 2012. Nimic nu

ne-ar fi putut abate de la obsesia noastră: să ne întoarcem acasă.

Rușii au pasiunea de a boteza străzile cu nume disproporționate. O arteră sinistră ce despică un oraș industrial ridicat într-o mlaștină s-ar numi „Șoseaua Entuziaștilor”. Axa unui târgușor abandonat, „Bulevardul pionierilor Revoluției din Octombrie”. O cărare dintre două șiruri de barăci din scânduri, „Aleea Academiei de Științe”. Ca să te întorci la Paris când te afli la Moscova, e de-ajuns să urmezi calea ironiei rusești și să pătrunzi pe „Aleea Kutuzov”, după numele generalului care i-a aruncat pe francezi afară din Rusia.

Kutuzov era gras, dar genial. Pe 17 august 1812, Alexandru I l-a destituit pe comandantul armatelor sale, Barclay de Tolly, și l-a înlocuit cu feldmareșalul Kutuzov. Strategia evitării, pusă în practică de Barclay de Tolly, era astfel dezavuată. De când armata franceză trecuse râul Neman, Barclay de Tolly optase pentru eschivare. Ideea lui era strălucită. Intuise că geografia putea să fie aliatul lui cel mai bun. Imensitatea i-ar fi venit de hac Marii Armate mai bine decât forțele militare de care dispunea el. Toată țara era o mlaștină, câmpia era o capcană. Orizontul avea să-i înghită pe francezi.

Napoleon, atras de strălucirea aurului moscovit, dornic de bătălie, căutând înfruntarea conform strategiei sale, ar fi căzut în cursa stepelor, în monotonia înspăimântătoare a pădurii, sub neantul cerului. Era de-ajuns să fie lăsat să înainteze. Rușii s-ar fi retras, ar fi refuzat orice luptă, ar fi lăsat armata franceză să se destrame în meandre lungi de oameni și de animale hărțuite de paraziți, copleșite de călduri,

exasperate de retragerea inamicului. Oricine a mers câteva zile prin codrii acestei țări știe ce exasperare și angoasă pun stăpânire pe suflet în seara unei zile în care orice efort de a te apropia de orizont a părut zadarnic. Întinderea imensă a Rusiei este descurajantă.

Numai că poporul rus, elitele de la Sankt-Petersburg nu mai suportau această retragere. Cereau o înfruntare. Pentru națiunea umilită de invazia franceză, turnirul de umbre nu putea continua. Ura cerea vărsare de sânge. Și bătrânului comandant Kutuzov i-a revenit sarcina de a spăla onoarea într-o luptă. Kutuzov a fost artizanul bătăliei de la Borodino. A ales locul măcelului care a avut loc în ziua de 7 septembrie „sub zidurile Moscovei", ca să folosim expresia lui Napoleon, adică totuși la 120 de kilometri de capitală (dar de ce să ții socoteala când domnești peste lume?). Întreaga zi, pedestrași, călăreți și artileriști și-au disputat redutele, pierzându-le și recucerindu-le rând pe rând, până când francezii au reușit să câștige. Napoleon constatase că rușii se lăsau uciși „ca niște mașini".

Goisque îmi amintise întâlnirea noastră cu acel ofițer francez de pe Câmpia Shomali din Afganistan. Avea sarcina să pregătească ofițeri ai armatei naționale afgane. Omul cunoștea probabil expresia lui Napoleon. Ne spusese, în fața unei trupe de soldați locali care înaintau în linie, la instrucție:

— Uitați-vă la ei, au fost instruiți de ruși, vin să-și dea viața în șir. Sovieticii înaintau probabil tot așa la Stalingrad.

Masacrul de la Borodino a deținut mult timp recordul funest de „bătălia cea mai sângeroasă de la inventarea prafului de pușcă". De o parte, au pierit 28.000 de francezi; de cealaltă parte, 50.000 de ruși. Ciocnirea prefigura masacrele

din Războiul de Secesiune, apoi luptele din 1914, acele furtuni de oțel în care oamenii secolului XX au fost reduși la rangul de material de război – ca plumbul sau praful de pușcă –, de care statul-major putea să dispună ca să-și asigure victoria. Bătălia de la Borodino a pus bazele intrării epocii noastre în era titanilor. Începând din acea zi, războiul nu avea să se mai mulțumească cu capturi răzlețe, ci avea să ceară sacrificiul maselor. Diferența – și era importantă – consta în modul în care cădeau oamenii. În timpul lui Napoleon, soldatul care murea în luptă primea o lovitură fatală de la alt soldat care descărca asupra lui o salvă de plumbi. Pe scurt, oamenii se ucideau individual. În 1914, lucrurile se vor inversa: 75% dintre victime vor fi secerate de artilerie. În timpul generalului Foch, măcelul avea să devină orb...

O motocicletă cu ataș Ural nu cântărește mult în circulația moscovită. Pe șosea prevalează legile selecției darwiniste. Nici nu plecaserăm bine și Goisque ținuse să facem un ocol pe la Kremlin.

— N-avem timp, am zis.

— Și fotografiile mele, băieți?

A trebuit să mergem în zigzag până în Piața Roșie.

Pe bulevardele moscovite, unde țineam direcția către malurile râului Moscova, mă gândeam la strategia lui Barclay de Tolly. Englezii denumesc această știință a eschivei „escapism”. În fața obstacolului, escapistul recomandă fuga. Asemenea stelelor căzătoare, cailor sălbatici sau torentelor de apă limpede, escapistul nu suportă șocurile, fricțiunile, urâțenia contactelor. Chiar și raționamentul subtil i se pare vulgar. Consideră că e mai valabil să facă stânga-mprejur, se

recunoaște în grația dansatoarelor care traversează scena de la un capăt la altul în patru salturi de căprioară. Preferă pirueta fluturelui în detrimentul șarjei bovine. Eu trăisem până la 40 de ani conform acestui principiu și astăzi nu eram foarte afectat din pricina asta. Nu eram legat de nimic, n-aveam niciun atașament, nici familie, aveam foarte puțini dușmani, n-aveam copii, nici mașină de spălat și singurii mei prieteni erau oameni discreți, cu aceeași filosofie ca a mea. Gras, de exemplu, măsura gradul de afecțiune al celor apropiați după capacitatea lor de „a suporta absențele și tăcerile”. Escapismul era o lașitate? Poate, dar nu-mi păsa. „Să fugim”, îmi ziceam, „căci mâine va fi mai rău!”. La naiba cu toate și trăiască Barclay de Tolly!

Comportamentul lui Kutuzov după bătălia de la Borodino și apoi în timpul retragerii franceze dovedește de altfel că nu era chiar ostil escapismului.

Dacă ne raportăm exclusiv la statistici, dacă luăm în calcul contabilitatea Morții, bătălia de la Borodino a fost o victorie napoleoniană. Tributul de vieți omenești plătit de ruși a fost mai mare decât pierderile francezilor. Dar, dacă este vorba despre o victorie, atunci a fost una chinuită. Ce câștigase împăratul? Dreptul de a pătrunde și mai adânc în țară. Nu obținuse distrugerea militară care i-ar fi adus predarea pe tavă țarului. Păcătuise prin exces de prudență? Mulți mareșali îi reproșau că se opusese trimiterii Gărzii Imperiale pentru a da lovitura finală.

Până atunci, Napoleon apărea în teatrul de operațiuni, concepea un plan, împărțea ordinele, nu dormea noaptea, cutreiera bivuacurile, îi admonesta pe unii, le ținea cuvântări altora, apoi, în zori, conducea operațiunile, asista la

concretizarea gândirii sale în mișcarea trupelor și seara dispunea de un triumf implacabil, în care geniul manevrei, îndrăzneala tacticii și furia franceză loveau națiunile, subjugau suveranii și trimiteau bătălia în posteritate.

Or, la Borodino a fost timid. Bătălia n-a fost ca aceea de la Austerlitz. „Nu mai recunosc geniul împăratului”, a îndrăznit să zică Murat. Napoleon l-a lăsat pe Kutuzov să-i scape printre degete. Țarul n-a fost deloc tulburat și armata rusă a continuat să defileze în spatele ecranului de mesteceni, la fel de evanescentă ca un nor de ceață într-un pâlc de drobițe. Și, cu cât rușii se eschivau mai mult, cu atât Napoleon – convins că pacea se va juca la Moscova – își îndemna mai mult coloanele să se grăbească. În vara anului 1812 a existat o cucerire? Nu, o cădere în gol.

Ne-am oprit pe pavaj, la capătul dinspre altarul catedralei Vasili Blajennîi, și am reușit să obținem de la un milițian încuviințarea să stăm acolo câteva minute. La Paris, lângă Notre-Dame, îmi zburase deseori gândul la țăranii din secolul al XIII-lea care călătoreau din Hurepoix, din Gâtinais la Paris și descopereau deodată monstrul de piatră proiectându-și fleșa la 100 de metri înălțime. Pentru noi era o catedrală gotică. Ei însă aveau viziunea unei nave a misterelor și a diavolescului, a unei insecte fosile imobilizate într-un oraș din lemn. În fața cupolelor multicolore ale catedralei Vasili Blajennîi, mă gândeam la soldații francezi. Ce impresionați trebuie să fi fost în ziua de 14 septembrie, când au zărit acele domuri bizantine, acele creneluri roșii și acei bulbi ca de cofetărie, înfipți în orașul cu „o mie două sute de clopotnițe și cupole sinilii, presărate cu stele de aur și legate între ele cu lanțuri aurite”[2]. Sergentul Bourgogne își începe *Memoriile* cu

această mărturisire: „Multele capitale pe care le-am văzut, Paris, Berlin, Varșovia, Viena și Madrid, mi-au produs doar sentimente obișnuite, dar aici lucrurile erau altfel: și pentru mine, și pentru toată lumea, era ceva magic”.

— Acum, cărați-vă!

Regulă universală: nu lăsa niciodată un polițai să-ți zică un lucru de două ori.

Cunoștințele despre Napoleon le dobândiserăm toți trei în urma unor lecturi recente. Am fi putut să ne petrecem tot restul existenței în biblioteci, deoarece, după 1815, în fiecare zi apărea o carte despre Primul Imperiu. Gras devorase memoriile a vreo șase baroni ai imperiului și ale unor ofițeri prolicși. Goisque prefera mărturiile gradaților sau ale subofițerilor, scrise la nivelul de jos: îl admira orbește pe sergentul Bourgogne, semenul, fratele său, un militar tânăr și neobosit din garda napoleoniană, care îl venera pe împărat, accepta încercările și se mulțumea cu bucuriile pe care i le oferea destinul. Bourgogne lăsase niște memorii celebre, pline de metafore și naivități. Mie îmi plăcea Caulaincourt, „marele scutier” al lui Napoleon. Luasem cu mine relatarea lui despre campania din Rusia. Caulaincourt era o ființă complexă: ambasador al Franței pe lângă Alexandru I, el îl sfătuise pe Napoleon să nu invadeze Rusia. Când se profila dezastrul, și-a folosit cunoștințele despre țară, prevederea și geniul tactic ca să găsească o ieșire pentru Marea Armată. Plus stilul, curajul și o răceală de tânără moscovită. Textul lui amesteca considerațiile savante cu anecdotele. Caulaincourt se simțea la fel de în largul lui și cu sabia în mână într-o noapte fără lună, și la masa prinților.

Cărțile vor fi ghizii noștri pe drum. Ele ne vor spune pe unde să trecem și unde să ne oprim. Seara, deschizându-le, va începe altă călătorie, nu pe asfaltul drumurilor naționale slave, ci în amintirile supraviețuitorilor de la 1812, care luaseră condeiul în mână ca să exorcizeze coșmarul.

În mintea mea, Goisque, cu simțul realității și trecutul lui de militar, întruchipa un fel de Bourgogne. Nu fusese și el sergent pe pantele muntelui Igman în timpul conflictului iugoslav? Gras, mai circumspect, mai introvertit, putea să fie un foarte bun Caulaincourt. Nu lucra oare de cinci ani în diplomație?

— Și tu, Tesson, cine-ai fi?

— Napoleon, bineînțeles, am răspuns, știind că un plan de genul ăsta ducea direct la casa de nebuni.

Când grosul trupelor franceze a ajuns la Moscova, în zilele de 14 și 15 septembrie, au descoperit un oraș, desigur, „magic”, cu certitudine oriental, dar exasperant de pustiu. Niciun ofițer pe străzi, niciun boier, nici măcar un soldat, niciun negustor: rușii părăsiseră Moscova. Escapismul drag lui Barclay de Tolly devenise strategia unui întreg popor. Doar vagabonzi, o mână de mujici în zdrențe și câțiva negustori evrei rătăceau pe trotuare. Ici-colo, siluete dispăreau pe câte o străduță, neliniștitoare, furișe – și de ce agitau acele făclii? Coloanele franceze au pătruns pe bulevardele moarte, pe care focul urma să le mistuie curând. Napoleon avea să învețe că, în termeni de pirotehnie, Nero era un amator în comparație cu Alexandru.

După bătălia de la Borodino, țarul hotărâse să-și sacrifice capitala. Deoarece feldmareșalul lui nu reușise să stăvilească

înaintarea francezilor, avea să lase Moscova pradă flăcărilor. Orașul nu avea să cadă în mâinile antihristului corsican. Și, fără tragere de inimă, a ordonat incendierea lui, oferind astfel istoriei cel mai mare rug săvârșit de un suveran. Moscova avea să ardă pentru supraviețuirea Imperiului Rus. Sarcina i-a revenit lui Rostopcin, guvernatorul orașului. El a eliberat deținuții de drept comun și le-a poruncit să pună foc. Au fost scoase din oraș pompele de apă, pentru ca invadatorii să nu se poată folosi de ele, și infractorii au început să dea foc bazarului Kitai-gorod, depozitelor, bisericilor din lemn, palatelor nobiliare! Primele scântei purtate de vânt au fost observate în noaptea de 14 spre 15 septembrie. Focul a ars continuu zi și noapte. Pe 16 septembrie, Napoleon, instalat în palatul Kremlinului, a fost cât pe ce să cadă în capcana incendiului. Împăratul a scăpat grație unei străduțe deschise în zidul de apărare și unor trepte ascunse care l-au dus la râul Moscova. Apele râului reflectau focul și „bombănitorii”, care văzuseră multe la viața lor, din Egipt în Spania, de la piramide până la Jena, s-au crezut în fața gheenei. Cupolele bisericilor se înroșeau, palatele se năruiau cu zgomot de lemn carbonizat, aerul ardea gâtlejul și căldura topea clopotele. În fața cerului sângeriu și a palatelor incendiate, Napoleon a înțeles că subestimase spiritul de sacrificiu al rușilor, fermitatea lui Alexandru și acel fanatism al slavilor care va duce la eșuarea a mii de valuri umane, 150 de ani mai târziu, la Stalingrad, pe recifele pretins invincibile ale Wehrmachtului.

Marea Armată se aventurase într-o mlaștină, urmărise o armată de fantome și obținuse o jumătate de victorie.

Totul pentru o grămadă de cenușă.

De ce se încăpățânase Napoleon la Moscova? De ce se lăsase prins în colții iernii? Crezuse că, dacă va ocupa capitala economică, țarul, sub această presiune, va implora în cele din urmă un tratat de pace. Pe malurile râului Neman, împăratul francez își făcuse deja astfel de iluzii. Și continua să se intoxice cu propriile speranțe printre ruinele fumegânde ale Moscovei. Orbit de încrederea în sine, Napoleon nu l-a ascultat pe generalul de Caulaincourt, care insista pentru plecare.

În timp ce regele regilor tergiversa, Alexandru, la Sankt-Petersburg, rămânea inflexibil. Nu se va negocia cu diavolul. Nu mai era prieten cu suveranul francez. De altfel, fusese vreodată? Napoleon neglijase un lucru: pentru Alexandru, Sankt-Petersburgul, capitala spirituală, era mai important decât capitala administrativă. Moscova putea să cadă, să ardă, să dispară de pe hartă, Rusia avea să dăinuie.

Și timpul a trecut, în praful funinginii. De pe 15 septembrie până pe 19 octombrie, făcându-și inimă rea, concepând planuri, guvernând imperiul de la distanță prin sistemul de poștă-expres și ștafete organizat de Caulaincourt, Napoleon a așteptat, a sperat, s-a autoconvins că făcea bine. A pierdut o lună. Trupele generalului Iarnă au avut timp să se organizeze pentru atac.

Așadar, am ambalat motorul pe bulevardul Kutuzov. Moscova, marea capitală de fier, de oțel, de lacrimi și de stele, ne izgonea pe poarta de vest, al cărei nume este asociat cu toate nenorocirile Marii Armate.

Pe bulevard, un automobil a trecut foarte aproape de noi, geamul s-a lăsat și un rus tânăr, cu nas ascuțit a răcnit:

— Vi s-a urât cu viața, flăcăi?
— Gura, cretinule! i-am răspuns.
Condusul unei motociclete nu-ți rafinează gândurile.

Rușii și-au presărat cursul istoriei cu monumente glorioase și statui irefutabile. Am trecut pe lângă una a lui Kutuzov cel Gras și alta a lui Gagarin. A urmat un avion din război gata să decoleze de pe piedestalul lui. S-au ivit după aceea suburbiile: drumul spre Moijak și, deodată, a apărut un panou care ne-a confirmat că aventura noastră nu mai ținea doar de împărăția viselor, a abstracțiilor agreabile sau a planurilor de bețivi: „Borodino, 90 km”.

Motocicleta cu ataș se balansa îngrozitor; Goisque, așezat în spate, atârna prea greu; Gras, adormit în ataș, nu contrabalansa efectul de deviere de la direcție. Aveam impresia că, împreună cu cei doi prieteni ai mei, mă găseam pe o plută nemanevrabilă. Ei erau calmi. Călătoreau de ani de zile în jurul lumii în cele mai rele condiții, fără să se plângă.

Gras avea 30 de ani și păstrase comportamente copilărești. Bea trei litri de suc de ananas pe zi, înota două ore în piscină, se hrănea cu ciocolată și semăna cu un campion de hochei neurastenic. Trăia de opt ani în fostul imperiu sovietic, învățase rusa la Omsk, locuise patru ani la Vladivostok. Îi plăcea liniștea și găsise Siberia pe măsura melancoliei sale. Mai târziu devenise directorul Alianței Franceze din Donețk, în Donbassul ucrainean. Prietenii ruși îl considerau unul de-ai lor. Studentele lui îl iubeau în taină. Superiorii ierarhici îi invidiau detașarea. Bătrânii plicticoși de la ambasadă se temeau puțin de tânărul husar ironic care se integra atât de bine în societatea țării. Gras lucra la o teză de geografie despre

frontierele imperiilor. I-ar fi plăcut să nu părăsească niciodată crestele munților, adâncul pădurilor, acea geografie a pustietății, singura pe potriva tristeții sale. Își sublima iubirea pentru Rusia în cărți frumoase pe care studentele lui blonde le citeau din scoarță-n scoarță, în speranța că vor atrage o privire a profesorului. Părul negru și tenul mat nu îi asigurau doar favorurile fetelor slave: polițaii îl controlau sistematic, crezându-l cecen. Într-o zi, în Pakistan, își rupsese piciorul pe un perete stâncos și așteptase ajutoarele 24 de ore, atârnat de un piton la 5.000 de metri altitudine, fără să fie prea îngrijorat. Când plecam să cutreierăm prin pădure sau ne avântam în ascensiunea unui pisc, considera extrem de important să nu ia cu el destul echipament. Socotea prudența o vulgaritate. Situația devenea critică foarte repede și Gras, simțindu-se atunci în largul lui, își sporea energia ca să iasă din conjunctura periculoasă. În restul timpului se plictisea și-l durea în cot.

Goisque prezenta un arhetip mai pământesc. N-ar fi distonat într-o tranșee din Soissonnais în 1914. Era din Picardia, foarte legat de pământul natal. După ce vizitase o sută de țări, continua să considere un ogor de sfeclă roșie vlăguit de burniță cel mai frumos spectacol pe care îl poate oferi planeta. Statura lui de docher din Anvers contrasta cu mâinile-i fine. Ochii de un albastru intens, protejați de arcade neanderthaliene, desăvârșeau o alură paradoxală, ca și cum natura ar fi refuzat să exprime în el orice gradare între brutalitate și rafinament. De 25 de ani fotografia lumea pentru presa franceză. Era genul eclectic. Într-o zi îl însoțea pe un ministru în Afganistan, în alta sărea cu parașutiști ruși deasupra Volgăi, apoi se îmbarca 15 zile la bordul

portavionului *Charles de Gaulle*, ca să plece după aceea pentru un reportaj despre maseuzele din delta fluviului Mekong. Am fost împreună în deșertul Gobi, în taigaua siberiană, pe malul Mării Caspice, în Tibet și în Afganistan și, în jurul focului, povestea despre înrolarea lui în Căștile Albastre ale ONU, despre anii săi de voluntariat umanitar în jungla cambodgiană, despre traversările oceanice pe care le făcuse cu o joncă vietnameză, despre călătoriile în Kapisa*, în Sudan, în Caucaz. Și conchidea, spre regretul meu, că niciuna dintre aceste amintiri nu făcea cât o dimineață de primăvară la o fermă animată de strigătele copiilor. Când realiza un reportaj, Goisque avea o singură obsesie: lumina. Era pasiunea, fixația lui. Dacă cerul fusese senin în cursul zilei, se putea culca direct pe pământ, în frig, cu un os de ros și un zâmbet de preafericit pe față. Dar, dacă lumina se ducea naibii, nici cel mai luxos hotel și nici cea mai amicală companie nu-l puteau distrage de la cugetarea subtilă: „S-a dus naibii, reportaj de rahat!”. Așadar, aveam lângă mine un dandy pesimist și un monomaniac al fotonului. Echipă, nu glumă!

Nu eram prea bine îmbrăcați, cele –17°C îmi mușcau rotulele și camioanele letone, ivindu-se în mare viteză la pupa noastră fragilă, treceau foarte aproape de noi, murdărindu-ne hainele cu împroșcări de zăpadă. Îndoiala mi se strecura pe furiș în suflet: ce căutam pe acea motocicletă Ural în toiul lui decembrie, cu două personaje extravagante la bord, când aceste unelte diavolești sunt concepute ca să transporte ucrainence mici, de 46 de kile, în după-amiezi de vară, de la Ialta-plajă la Simferopol?

În jurul nostru, gheață, troiene, suburbii cenușii, uzine decrepite și izbe strâmbe. Peisajul avea un aer de

mahmureală. Chiar și copacii creșteau pieziș. Cerul avea nuanța flanelei murdare. Și acel noroi sărat pe care îl frământau roțile camioanelor de 33 de tone ne stârnea în gură un gust de pește poluat.

O cască de motocicletă este o celulă de meditație. Ideile, închise acolo, circulă mai bine decât în aer liber. Ideal ar fi să fumezi în interior. Din păcate, spațiul restrâns te împiedică să tragi dintr-o havană când porți o cască integrală și curentul îi stinge vârful incandescent când casca e deschisă. O cască folosește și drept cutie de rezonanță. E plăcut să cânți în interiorul ei. Te crezi într-un studio de înregistrări. Fredonam versurile de la începutul romanului *Călătorie la capătul nopții*. Ele aveau să devină mantra mea în săptămânile următoare:

Notre vie est un voyage
Dans l'hiver et dans la nuit
Nous cherchons notre passage
Sous le ciel où rien ne luit.

Doamnei de la benzinărie i s-a făcut frică. Având atâtea straturi de haine pe noi, păream cosmonauți.

— Unde mergeți? a întrebat un camionagiu.

— La Paris, am răspuns.

— Cu motocicleta? a întrebat tipul.

— Da, am zis.

Iar el a lansat miticul slogan al Armatei Roșii, înainte de a trânti ușa Volvoului lui:

— Să dai înapoi? Niciodată!

Pentru francezi nu era vorba de a da înapoi, ci de a fugi. Napoleon, în fruntea armatei sale slăbite, a vizat întâi orașul

Kaluga, situat la mai puțin de 200 de kilometri sud de Moscova. Dorea să o apuce pe alt drum decât cel pe care venise, unde hoardele sale de soldați, asemenea unor nori de lăcuste, devastaseră ogoarele. Spera ca mai la sud să găsească sate prospere, o climă mai blândă și magazii pline. Von Clausewitz a expus principiul următor în lucrarea *Campania din 1812 din Rusia*: „Cel care se retrage într-o țară dușmană are nevoie de o rută pregătită, cel care execută o astfel de retragere în condiții foarte rele are de două ori mai mare nevoie de ea, iar cel care vrea să iasă din Rusia, după ce a pătruns 120 de mile, are de trei ori mai mare nevoie de ea”. Napoleon îi conducea pe cei 100.000 de supraviețuitori pe o rută care *nu* era pregătită.

Planul de ieșire prin sud a fost abandonat în mai puțin de o săptămână. Rușii îi așteptau pe francezi la Maloiaroslaveț, pe drumul spre Kaluga. În ziua de 24 octombrie, generalul Dohturov ataca avangarda viceregelui Eugène, fără să fi primit ordin în acest sens de la feldmareșalul Kutuzov. Acum, când armata franceză fugea, feldmareșalul voia să o hărțuiască fără s-o înfrunte, s-o preseze așa cum face câinele care urmărește cerbul în pădure, „s-o lase să se topească”, însoțindu-i fuga. Voia să fie biciul pe șira spinării. „N-ar fi fost cu cap să te pui în calea unor oameni care-și concentrează toată energia în acțiunea de a fugi”[**], scrie Tolstoi în *Război și pace*.

Dohturov, exasperat de reținerea comandantului său, nerăbdător să se lupte, și-a lansat trupele la atac. Înfruntarea de la Maloiaroslaveț a fost una fără milă. Rușii simțeau că norocul trecea de partea lor. Francezii presimțeau că partida era vitală. Marea Armată, amputată, demoralizată, deja

pătrunsă de frig, și-a onorat numele. Totuși, „purta într-însa, încă de pe atunci, condițiile inevitabile ale pieirii (...) ceva asemănător condițiilor descompunerii chimice”[***], era de părere Tolstoi. Zece mii de cadavre mai târziu, rușii băteau în retragere. Dar reușiseră să taie elanul retragerii, să împiedice planul inițial, să stârnească îndoiala acolo unde apărea deja descurajarea.

Napoleon a renunțat la ruta prin sud, la satele bogate și la hambarele pline. Pe 26 octombrie a hotărât: armata se va întoarce acasă prin Smolensk, pe unde venise, traversând teritoriul pe care îl pârjolise. Armata s-a arcuit spre nord-vest, ca să ajungă pe axa Moscova-Smolensk. Napoleon, străjuit de Gardă, s-a așezat în fruntea trupelor. Și, mergând pe „drumul știut”, cum scrie Tolstoi, intrând cu ochii închiși în tragedia încă nebănuită, neștiind că făcea primul pas pe drumul căderii sale, s-a îndreptat spre Borodino.

La ora 15 am ajuns la Borodino. Când părăsiserăm Moscova, deciseserăm să mergem direct pe câmpul de bătălie, fără să facem ocolul prin Maloiaroslaveț. Două ore de ninsoare drăguță au redat decența peisajului. Un drum paralel cu cel național ne apropia de acel loc special printr-o pădure al cărei autor ar fi fost Andersen dacă peisajele s-ar scrie. Am trecut în revistă armata de copaci albi. Am lăsat în urmă sătucuri, accelerând la maxim, și motocicleta gonea cu 80 km/h pe șoseaua acoperită de o pojghiță de gheață. Ici un supermarket, colo o benzinărie. Peste tot unde căzuseră soldații, oamenii își continuaseră viața și ridicaseră clădirile necesare propriului confort. Omul se obișnuise să trăiască pe osemintele morților.

— Noroc că fantomele nu există, ar fi insuportabil, a zis Gras.

Astăzi regret că n-am trecut prin pădurile din Maloiaroslaveț. Nerăbdarea (Borodino era un magnet) ne-a văduvit de întâlnirea cu un loc în care împăratul a trăit o scenă perfect stendhaliană. Într-o dimineață, cu puțin înaintea bătăliei, Napoleon a dorit să se asigure în privința pozițiilor inamicului. Însoțit de Caulaincourt, de Lauriston, de câțiva ofițeri și vânători călare din pichetul de escortă, călărea în zori spre pozițiile rusești. În întuneric, micul pluton n-a observat că ieșise din liniile franceze și a nimerit peste bivuacurile cazacilor. S-au auzit urale! Vânătorii din pichet au ținut în loc inamicul, au sosit întăriri și Napoleon a fost salvat. Caulaincourt a simțit mult timp fiori reci pe șira spinării: „Împăratul era doar cu prințul de Neufchâtel și cu mine. Aveam toți trei sabia în mână. (...) Dacă acei cazaci care au venit până sub nasul nostru și ne-au înconjurat un moment ar fi avut mai multă îndrăzneală și ar fi atacat în tăcere, în loc să strige și să-și zăngăne săbiile pe marginea drumului (...), împăratul ar fi fost ucis sau luat prizonier”.

În timp ce motocicleta Ural își croia drum prin perdeaua fulgilor de zăpadă, mă gândeam la scenă și „la cel mai mare căpitan care a existat vreodată”, călare, în plină noapte, gata să încrucișeze sabia cu inamicul. Mă gândeam la sergentul Bourgogne, care a dezvăluit, după această ciocnire, că „împăratul râdea pentru că fusese cât pe ce să fie prins”. Și revedeam imaginile cu Elțîn pe tanc în fața Casei Albe**** care ardea, cu De Gaulle aprinzându-și țigara în timpul schimbului de focuri de la Notre-Dame în 1944, cu cancelarul Helmut Kohl care se repezea la o mulțime de detractori, dărâmându-și

gărzile de corp. Uneori, marilor oameni nu le este interzis să manifeste cutezanță.

Borodino, capitală a durerii. Am înfipt roata din față a motocicletei în zăpadă la poalele monumentului ridicat în memoria lui Kutuzov. De acolo de sus, privirea cuprindea câmpia pe care furia franceză a învins curajul rușilor. Acolo s-au prăbușit trupurile celor 70.000 de sacrificați din „bătălia giganților”. Pâlcuri de mesteceni și de plopi marcau șesul cu medalioane bătând în cenușiu. Ce or mai fi prosperat strămoșii acelor copaci, după marele măcel! Războiul ucide oamenii, martirizează animalele, îndepărtează zeii, brăzdează pământul și îngrașă solul. Ferme fumegau, îngrămădite în încrețiturile terenului. Cătunele păreau să dârdâie de frig. Un hohot de plâns părea să bântuie deasupra acelei nimiciri. Morții insuflau o anumită solemnitate peisajului de culoarea aluminiului.

— Băieți, citiți asta!

— Mai bine tradu-ne.

Pe piatra monumentului care indica locul de unde Kutuzov asistase la bătălie, era gravată o inscripție: „Aici am luptat împotriva Europei”. Din punct de vedere tehnic, propoziția nu era falsă, Marea Armată era reflexia națiunilor imperiului și rândurile ei erau îngroșate de recruți italieni, polonezi, prusaci, austrieci. Din punct de vedere istoric, afirmația era necinstită, căci rușii se puteau prevala și ei de susținerea străinilor, în frunte cu Anglia. Din punct de vedere cultural, exprimarea era pe placul rușilor, convinși de destinul lor extraeuropean, siguri că au misiunea de a trasa o cale proprie

între Asia și Occident. Din punct de vedere spiritual, formularea era crucială: bătălia de la Borodino făcuse să curgă acel sânge care slujise ca mir pentru botezul noului sentiment patriotic rusesc.

Am tăiat-o peste un câmp ca să ajungem la mănăstirea construită de Nicolae al II-lea în 1912, cu ocazia comemorării centenarului. Zăpada era tot mai groasă. Cilindrii urlau în făgașe, căci eram prea grei și drumeagul era un fel de cicatrice de noroi înghețat. Drapelul nostru pocnea în vânt la prora atașului. Copacii aliniați formau fascicule triste. Mănăstirea a apărut, estompată de fulgii lenți de zăpadă prinși în lumina farului. Era o construcție din cărămidă, lipsită de grație, care suporta cu stoicism furtuna. Apoi, monumentul principal de la Borodino s-a profilat la capătul unei alei mărginite de copaci: o coloană neagră având deasupra o cruce aurie. În față, un mic muzeu consacrat bătăliei.

În documentele expuse în vitrine se putea citi acest gen de declarații: „I-am uluit pe francezi repliindu-ne cu măiestrie”. Rușii își scriau istoria permițându-și multe libertăți. Francezii considerau, dimpotrivă, că rușii aveau „un curaj pasiv”[3]. Dar entuziasmul rus era legitim. Oare chiar e o crimă să sacrifici puțin adevărul de dragul mândriei?

Neaua învăluia drumul în tăcere. A venit noaptea, zăpada a continuat să cadă în întuneric. La Moijak, mulțumită lui Mihail, care păzea un garaj de camioane, am găsit găzduire într-un cămin de muncitori de lângă o uzină. În camera modestă, încălzită de uzina termică locală, am fost fericiți că n-a fost nevoie să improvizăm un foc, să facem de pază în noaptea cazacă, să ne înfășurăm în mantale proaste sau să ne

protejăm de zăpadă sub câteva tapiserii de preț smulse de pe zidurile palatelor moscovite.

Am găsit chiar și o saună deschisă. În Rusia, pentru câteva sute de ruble, poți să-ți purifici corpul și să-ți speli sufletul în etuvele publice. În cabinele de lemn erau 80°C. Stăteam acolo în pielea goală, cu bonete de pâslă pe cap, și ne biciuiam pe rând cu *veniki*, acele crengi de mesteacăn al căror pocnet pe piele se consideră că deschide porii, pune sângele în mișcare și face căldura să circule. A fost nevoie de o oră bună de fierbințeală pentru ca trupurile noastre să uite că le fusese foarte frig pe drum. Totuși, nu trecuse decât o zi de când părăsiserăm Moscova!

La miezul nopții m-a sunat Vasili:

— Băieți, sunteți bine? a întrebat.

— Și reparațiile? am vrut să știu.

— Terminate. Mă rog, aproape, a răspuns.

— Când ne întâlnim?

— Punem la punct ultimele detalii în noaptea asta, curățăm, facem plinul în zori, încălecăm și mâine, pe la prânz, suntem la Borodino.

— Sper, am zis.

— Speranța moare ultima, a răspuns.

1. Paris, Fayard.

2. Claude François de Ménéval, *Dix ans avec Napoléon. Les Mémoires du secrétaire particulier de l'Empereur*, Le Cherche-Midi, Paris, 2014.

* Provincie din estul Afganistanului (n.tr.).

** Lev Tolstoi, *Război și pace*, vol. 2, trad. de Ion Frunzetti și Nicolae Parocescu, Polirom, Iași, 2016, p. 708 (n.tr.).

*** *Ibidem*, p. 640 (n.tr.).

**** Belîi Dom (Moscova) a fost sediul Congresului Sovietelor și al Sovietului Suprem, apoi al Congresului Deputaților Poporului din RSFSR până la criza

constituțională din 1993. În prezent este sediul guvernului rus și adăpostește biroul premierului Rusiei (n.tr.).

3. *Op. cit.*

Ziua a doua
De la Borodino la Veazma

Din păcate, starea de bine, ca și energia sau fericirea, nu se înmagazinează. Dacă furtuna urlă în zori, te va ataca indiferent dacă ai lenevit sau nu într-o *bania*[*] în ajun și dacă te-ai odihnit sau nu în așternuturi calde. În dimineața aceea, motocicleta noastră dispăruse sub zăpadă. Am dat la lopată și am plecat să ne așteptăm prietenii pe câmpul de luptă.

Cam pe 28 octombrie 1812, la aproape zece zile după plecarea din Moscova, Marea Armată a ajuns la Borodino și a traversat același câmp unde bătălia făcuse ravagii în urmă cu 52 de zile. Populația nu se întorsese în sate. Cadavrele zăceau pe sol, descompuse. Membrele și capetele ieșeau din pământ. Miasmele împuțeau văzduhul și stoluri mari de vulturi încununau tabloul. Și soldații treceau, strivind cu bocancii trupurile camarazilor sau ale adversarilor. Uneori se auzea câte un geamăt: era un supraviețuitor, un spectru nedorit de moarte care, timp de două luni, se hrănise cu carnea moartă a fraților lui, găsind refugiu în carcasele animalelor. În imaginarul colectiv, traversarea câmpului de la Borodino a inaugurat epoca acelor reprezentări populare ale soldatului Marii Armate petrecându-și noaptea în burta unui cal.

Sergentul Bourgogne se destăinuie: „Nimic mai trist ca vederea tuturor acelor morți ce abia dacă mai aveau formă omenească…”.

Sentimentul lui stârnea totuși o reflecție. Acel „nimic mai trist” mi se părea o reținere teribilă din partea lui. Noi ce-am fi simțit în fața acelui spectacol? Cum am fi descris câmpia de la Borodino noi, care nu acceptaserăm că 89 dintre soldații noștri își dăduseră viața în 10 ani de conflict în Afganistan? Cum puteau acei oameni să suporte ce vedeau? Chiar te poți obișnui cu proximitatea morților? Oare ne-au slăbit nervii după opt generații? Noi, într-o viață de 40 de ani, văzuserăm câteva cadavre, vreo 30, poate, nu mai multe: apropiați de-ai noștri decedați în paturile lor, câteva ființe dispărute în accidente rutiere sau morți în munți. Dar ei, soldații de la 1812, călcau pur și simplu pe câmpuri de trupuri omenești, se culcau pe funduri de văi „umplute cu cadavre în putrefacție” (tot Bourgogne), își vedeau regimentele decimate de artilerie în câteva ore, prietenii de 20 de ani tăiați în două de tăișul unei săbii și ajungeau seara la capătul unor zile în care 70.000 de oameni fuseseră sfârtecați în jurul lor.

— Să știți, băieți, că modernitatea nu înseamnă poate atât să intri în societatea spectacolului, cât că spectacolul s-a temperat, a zis Gras.

— Să ne bucurăm, bătrâne, am răspuns.

Cealaltă explicație a dat-o Caulaincourt. Ea trimite la ceea ce au acceptat nefericiții „părași”[**] de la 1914. Au suportat să fie martorii ororii pentru că erau totodată și victimele ei: „Această nepăsare nu se datora oare faptului că pericolele la care fiecare era expus atenuau mila pe care i-ar fi inspirat-o, în alte împrejurări, durerea spectacolului la care asista?”.

La prânz, Vasili m-a informat la telefon:

— Probleme cu generatorul. Suntem încă la Moscova.

— Durează mult? am întrebat.

— Nu, am terminat. Plecați! Vă prindem din urmă diseară la Veazma. Ne mișcăm mai repede: voi sunteți trei, sunteți grei, sunteți francezi.

Erau și alte monumente instalate pe câmpul de la Borodino. Unul dintre ele omagia morții din Marea Armată și fusese inaugurat de președintele Giscard d'Estaing în timpul mandatului său. Ca să ajungem la el, trebuia să intrăm în zăpada pufoasă.

— Ați observat? a zis Goisque. Serviciul de întreținere a drumurilor a deszăpezit doar accesul la monumentele rusești.

Noi, care veneam dintr-o țară în care se face mare caz de Celălalt, de victimele noastre, de adversarii, de dușmanii noștri, unde nu ratam niciodată ocazia de a ne acuza că ne apăraserăm interesele, de a ne scuza că învinsesem, consideram diferența de tratament cam impertinentă.

Ca să ajungem la drumul spre Minsk, am apucat-o pe scurtături campestre. Roțile motocicletei aveau aderență bună pe zăpada întărită. Dacă n-ar fi fost zgomotul, ne-am fi crezut în sanie, trecând prin păduri de poveste. Calculasem greșit rezerva de benzină și am rămas în pană la opt kilometri de drumul național. Am luat un bidon și am plecat împreună cu Gras spre un sat încremenit în troiene, la doi kilometri de acolo, în spatele unei perdele de plopi, lăsându-l pe Goisque să ne aștepte în picioare lângă Ural. N-am ajuns bine la izbe, că o mașină de poliție se și oprise lângă motocicletă. Rușii au oferit cinci litri de benzină din rezervorul lor și au plecat mai

departe, urându-i lui Goisque „să nu moară”. Imaginea drapelului, bicornului și însemnelor noastre imperiale îi încânta pe ruși. Când auzeau numele lui Napoleon, deveneau agitați. A evoca victoriile lor altor oameni e una dintre micile bucurii de care ar fi păcat să-i lipsim. În ziua aceea, aura împăratului ne-a adus cinci litri de benzină.

Iarna, drumul spre Minsk nu este recomandat pentru o motocicletă cu ataș supraîncărcată și a cărei viteză maximă nu trece de 80 km/h. O coloană neîntreruptă de camioane gonea spre vest, la un pas de acvaplanare pe noroiul scârbos. Letoni, cehi, ruși, germani mergeau în șir unii după alții în mare viteză. Fostul bloc estic tranzita acea arteră transportând votca rusească, clandestinii tadjici și carnea poloneză, durându-l în cot de mica motocicletă verde-kaki cât o cutie de ustensile pentru lustruit pantofi.

Coloanele Retragerii au fost surprinse de frig acolo, pe drumul spre Veazma. „A doua zi, pe 29, am ajuns la Gjat”, scrie Caulaincourt. „Frigul era deja foarte aspru. (…) Aici, iarna se făcea deja simțită mai tare.” Frigul… El, mai mult decât distanța, raidurile cazacilor, lipsurile și epidemiile, avea să doboare Marea Armată, „s-o facă să se topească”, dacă e să folosim expresia lui Kutuzov. La Moscova, soldații se distraseră. Se răzbunaseră pentru marșurile forțate dând cep butoaielor, se îmbătaseră cu rom de Jamaica, cu șnaps german, cu votcă rusească, cu tot ce nu distrusese incendiul. Organizaseră baluri, obligându-i pe violoniștii evrei ascunși printre dărâmături să le zică din scripcă. Unii chiar își găsiseră femei, în virtutea principiului de oscilare a existenței

pe care sergentul Bourgogne îl formulează în *Memoriile* sale: „De la luptă la iubire și de la iubire la luptă”. Dar câți soldați consacraseră luna de cantonament confecționării de manșoane, mantale de lână, mănuși din blană de iepure și căciuli de blană cu clape? Doar soldații polonezi se preocupaseră cât de cât. Erau slavi, știau ce însemna iarna.

Câți dintre ei îl ascultaseră pe Caulaincourt, care, aproape singur, se îngrijora din pricina iernii și sfătuia să se facă potcoave cu cuie și să se căptușească îmbrăcămintea? Niciunul. Marele scutier încercase chiar să-l alerteze pe Napoleon:

— Sire, luați seama la pericolul pe care îl reprezintă iarna acolo.

— Caulaincourt, te vezi deja înghețat.

Napoleon disprețuia meteorologia. În 1809, întâlnindu-l într-o zi pe Lamarck, care tocmai pusese bazele acestei științe, i-a spus fără niciun menajament: „Meteorologia dumitale (…) care îți dezonorează bătrânețile”. Regele regilor, încrezător în steaua lui, nu concepea că evenimentele climatice s-ar putea pune în calea destinului său. Nu era de căderea cerului să comande! La Veazma, în ziua de 1 noiembrie 1812, când vremea dădea semne că se va îmblânzi, i-a zis prințului de Neufchâtel: „Poveștile care mi-au fost înșirate despre iarna din Rusia erau numai de speriat copiii”. Geniile acestei lumi manifestă întotdeauna față de legile cosmice un dispreț proporțional cu încrederea pe care o acordă măruntei lor persoane. Marea Armată făcuse precum greierele și venise crivățul…

Noaptea se lăsa peste Rusia. Luminile orașului Veazma tot nu se vedeau. Camioanele treceau razant pe lângă noi și golul de aer provocat de masa lor ne aspira spre mijlocul șoselei. Eram o jucărie aruncată de colo colo între ziduri de tablă. Un sătuc izolat pe drum ne-ar fi rezolvat problemele, ar fi alungat orice regret. Trebuia să ne împăcăm cu frigul, cu aburul, cu noaptea, cu circulația, cu zăpada și cu poleiul. Și, printre toți acești „câini" care ne mușcau de fund, unul era mai rău decât toți: somnul. Mă luptam, trăgându-mi pumni în cască, să nu închid ochii. Ca să nu mai zic despre ochii mei! Miop ca un statistician, nu vedeam nimic prin protecția triplă formată din ochelari, mască și viziera căștii. La început am încercat să șterg aburul, dar mănușile pline de noroi au lăsat dâre opace pe plexiglas. Atunci, ghemuit în șa, interpretând cum puteam mai bine puținul pe care-l distingeam, mi-am zis că Gras și Goisque erau niște însoțitori tare ciudați. Să-și încredințeze viața mie, care nu eram în stare să zăresc stopurile camioanelor sârbești decât la 30 de metri, însemna o dovadă grozavă de prietenie. Lui Goisque măcar îi venea în ajutor credința creștină, dar Gras, care, ca și mine, credea doar în noapte și în cursele din munți, trebuie să fi fost totuși disperat sau, în orice caz, legat de viață doar puțin mai mult decât un ataș de motocicleta lui.

„Veazma, 10 km", scria pe un panou. Cu ce drept să te plângi? Îți e permis să te văicărești pe un drum unde oamenii s-au mâncat între ei, unde caii au căzut cu miile și au fost tăiați bucăți de vii de niște fantome sătule să-și roadă pielea cizmelor? Motivul călătoriei pe care o întreprindeam era tocmai de a ne fixa în minte viziuni de coșmar ca să amuțim văicărelile interioare și să sucim gâtul acelei scorpii, acelui

impuls respingător care este adevăratul dușman al omului: autocompătimirea. După călătoria noastră pe drumul Retragerii franceze, când mă aflam pe faleze prea abrupte, în bivuacuri prea reci, m-am gândit deseori la acei indivizi care s-au târât pe drumul de gheață înfofoliți în zdrențe, hrăniți cu mațe putrezite și-am înghițit mucii văicărelilor care îmi veneau pe buze.

Cum am ajuns la Veazma? Cum am nimerit în acel mic hotel din centru? În seara aceea, temperatura era de –15°C.

— Băieți, chiar e o tâmpenie! a zis Goisque. Noi trei am făcut tot felul de isprăvi, nu-i așa? Dar drumul ăsta, printre camioane, agățați de atașul ăla mic și cu Tesson care nu vede nimic, e una dintre cele mai periculoase plimbărici din viața mea.

Și, cum eram de acord cu el, căci simțiserăm toți trei că suflul unor camioane în spatele nostru șuiera asemenea coasei Morții, am hotărât să băgăm în noi câte un castron de borș cald în primul local.

* Baie cu abur (rus.) (n.tr.).

** Termenul *poilu* („păros”) a fost folosit pentru soldații francezi din Primul Război Mondial, deoarece mulți dintre ei aveau bărbi și mustăți (n.tr.).

Ziua a treia
De la Veazma la Smolensk

Camera era un câmp de luptă. Hainele noastre atârnau, agățate de sforile întinse de la bec la ușă, de la fereastră la pat. În ajun băuserăm doi litri de votcă în locul celor trei pahărele prevăzute, ne întorseserăm destul de turbulenți și ne prinseserăm într-o încăierare amicală pe la miezul nopții. Rezistasem cel puțin trei secunde în fața masei lui Cédric, dar șarja fusese de-ajuns ca să spargă șifonierul. Ne ridicaserăm, o luaserăm de la capăt, ne distraserăm bine. Perdelele atârnau pe jumătate smulse. Mobila era răsturnată. Masa, întoarsă cu picioarele în sus, era îngropată sub scurtele noastre cu glugă ude. Căștile se scurgeau în cadă. Și un corturar ar fi rămas cu gura căscată.

În zori, cu o cafea caldă și o zeamă de varză în față, l-am sunat pe Vasili. Votca din ajun îmi săpa galerii între tâmple. Vocea lui îmi sfredelea materia cenușie ca un burghiu de 12:

— Suntem tot la Moscova, o să plecăm pe la prânz, a fost nevoie să schimbăm alternatoarele, a zis.

— Băieți, ne-am cam săturat. Rucsacurile cu lucrurile noastre sunt la voi! Ne îngheață mădularele și motocicleta

greu ne duce pe toți trei.

— Stați liniștiți, vă ajungem între Veazma și Smolensk, ne mișcăm mai iute decât voi! a răspuns.

— De trei zile spui asta! Nu te mai cred, am replicat.

— Om occidental foarte repede disperat, a zis el.

Vremea se îmblânzise: –8°C. Cerul era albastru; soarele, o sferă veselă deasupra pădurii. Cupolele erau picături de aur ce se iveau în speranța dimineții. Motocicleta a demarat din prima și am pornit spre Dorogobuj, cu inima ușoară și cu o nicovală în cap.

Napoleon ajunsese la Veazma în ziua de 31 octombrie. Și-a instalat tabăra pe 1 noiembrie și a plecat în ziua de 2 la amiază. Din armata de peste 100.000 de soldați cu care plecase de la Moscova dispăruseră deja jumătate!

În dimineața aceea, perdelele de mesteceni din jur care străjuiau vechiul drum aveau reflexii albastre. Semincerii biciuiau cu crengile lor aerul mov și dâre de un galben-pal scurse din lumina rece vârstau troienele de pe marginea drumului. M-am gândit la Chagall și am convocat umbrele. Cum arăta oare acea coloană în retragerea ei dezordonată? Ca o armată de spectre. Dar niște spectre în culori vii și de mare ținută.

La plecarea din Moscova, fiecare francez, mai mult sau mai puțin revigorat după cinci săptămâni de staționare în capitală, dorea să ducă în patria mamă rodul jafului. În *Memoriile* sale, sergentul Bourgogne face inventarul prăzii sale cu inocența victorioșilor. A plecat având în raniță „un costum din mătase, de chinezoaică, țesut cu fir de aur și argint”, „o bucată din crucea marelui Ivan”, „un capot de femeie de culoarea alunei,

căptușit cu catifea verde”, precum și două tablouri, unul reprezentându-l pe Neptun, iar celălalt înfățișând judecata lui Paris, o fustă de femeie, un guler căptușit cu blană de hermină și un mic vas chinezesc… Dar, de la primul val de frig de la sfârșitul lunii octombrie și ninsorile din Veazma, stofele de preț, brocarturile de mătase și tapiseriile din palate n-au mai avut altă utilitate decât să protejeze membrele amorțite ale soldaților și capetele al căror „creier îngheța”, după cum scrie Bourgogne. Vedeai atunci zeci de mii de căpitani, sergenți, gradați și civili de toate felurile – căci peste 1.000 de meșteșugari, artiști, negustori, femei și copii hotărâseră să urmeze Marea Armată ca să scape de represaliile rușilor –, zeci de mii de fugari, cu pălării fanteziste umplute cu paie pe cap, acoperiți cu pânzeturi din bumbac căptușite cu țesătură pâsloasă sau de lână, înfășurați în baldachinele de satin pe care le smulseseră din vreun palat sau înfofoliți în covoare de Buhara legate cu panglici de mătase.

Și formau astfel o coloană grotescă în care puteau fi recunoscute, printre chipiele, sabretașele și pantalonii cavaleriștilor, toate regulamentare, o capă de damă rusească, o blană de zibelină, o bucată de dantelă. Căpitanul François, cu două gloanțe în picior, mergea „cu o cizmă și un papuc în picioare, cu o cârjă în mână (…) acoperit cu o șubă roz căptușită cu hermină și cu gluga pe cap”.

Această armată carnavalescă se cufunda în oroare. Uneori, ne spune François, spectacolul acelor pedestrași în zdrențe, cu țurțuri lungi în barbă, acoperiți cu piei „arse la rarele focuri de bivuac”, reușea încă să stârnească râsetele unui soldat. Poate pentru a exorciza astfel nenorocirea, râzând în hohote? Sau poate moartea trimitea aceste spasme?

Ecuația bogăției se răsturnase. Cei care se încărcaseră cu clopote de aur, cu servicii de masă Gardner, cu ceasuri de la manufactura din Petrodvoreț, cu ambră baltică și fildeș siberian jinduiau acum blănurile, făina și chiar cratițele deformate care, pe piața lipsurilor de tot felul, aveau să coste infinit mai mult decât colierele de perle furate de la contesele moscovite. Au renunțat atunci la ceea ce adunaseră. Și drumul, scrie Bourgogne, s-a umplut „de obiecte prețioase, ca tablouri, sfeșnice și multe cărți (...) ediții din Voltaire, Jean-Jacques Rousseau și *Istoria naturală* de Buffon, legate în marochin roșu și aurite pe muchie". Atunci, cei care fuseseră precauți și se echipaseră bine au devenit stăpânii și exploatatorii cărătorilor de comori inutile și au scos bani buni pe o livră de cartofi sau o mână de arpacaș, adăugând deznădejdii generale rușinea epuizării individuale.

Mergeam pe drum cu 80 km/h. În spatele perdelei de sălcii și de trestii, încremenite de îngheț, dormeau iazurile. Și în adâncul lor odihnea aurul jefuit de la Moscova. După vreo 50 de kilometri, motocicleta a dat semne de oboseală. Motorul trăgea din greu prin troiene. Pistoanele se supraîncălzeau și drumul devenea din ce în ce mai anevoios. Îi obligam pe Goisque și pe Gras să coboare des, ca să străbatem pe jos câte un tronson desfundat. Carcasa cutiei de viteze atingea noroiul înghețat. Când o roată intra într-o groapă, țeava de eșapament se izbea violent de sol. Trebuia să accelerez ca să trec în forță. Istoveam animalul. Am oprit motorul la 80 de kilometri de Dorogobuj.

— Băieți, o să rupem mașinăria! Trebuie să facem calentoarsă, am zis.

— Garda moare, dar nu face cale-ntoarsă, a răspuns Gras, care începea să aibă apucături eroice.

— Nu e vorba de Gardă, ci de motocicletă, bătrâne.

Alternativa era să revenim la Veazma și să ajungem la drumul principal, noua axă Moscova-Smolensk, care mergea, 20 de kilometri mai la nord, paralel cu drumul istoric. Nu prea ne încânta să ne întoarcem și totuși am făcut-o.

Icnetele motorului s-au înmulțit. Motocicleta suferea în profunzime. Uralul nu era o mașină de arat praful. Veazma era încă departe. Am curățat funinginea de pe capetele de bujie, apoi, lăsându-i pe Goisque și pe Gras să meargă prin zăpadă, am accelerat spre satul Vasino în căutarea unui șofer pe care să-l trimit să-i ia pe prietenii mei. Pe strada principală a cătunului, un băcan uzbec tocmai își demonta taraba.

Insul s-a arătat suspicios. Cred că bicornul agățat pe ataș făcea impresie proastă. I se părea neverosimil ca niște francezi să fi ales iarna, motocicleta cu ataș și vechiul drum spre Smolensk ca să se întoarcă acasă. Mă încurcam în explicații, din care reieșea că refăceam drumul de retragere al Marii Armate și că-mi lăsasem în urmă prietenii.

— Dar Parisul e în cealaltă direcție, a zis el.

— Da, dar bujiile au murit, i-am răspuns. Facem cale-ntoarsă ca să le schimbăm la Veazma.

I-am mai risipit din reticențe cu 500 de ruble. Evocarea satului său natal, Tim, pe unde trecusem în urmă cu 10 ani, călare, pe când traversasem stepele din Turkestanul ex-sovietic, l-a convins pe deplin. Eu am rămas în sat și el a plecat să-i aducă pe Gras și Goisque.

Înainte să demareze, m-a întrebat:

— Cum îi recunosc?

— Știți mulți oameni care merg pe jos în zilele noastre pe drumuri în Rusia? Unul probabil citește și celălalt fotografiază indicatoarele rutiere, i-am răspuns.

La Veazma, schimbare de bujii, de mănuși și de drum. Și am pornit iar, în direcția vest, pe îngrozitoarea axă Moscova-Smolensk, unde șirul camioanelor de 33 de tone ne amintea în mod strălucit că Rusia se alăturase coregrafiei liberului schimb.

În primele săptămâni ale Retragerii, strategia rușilor i-a lăsat pe francezi cu gura căscată. În afară de Maloiaroslaveț, unde Dohturov condusese șarja, rușii nu atacau. „Împăratul nu pricepea nimic din comportamentul lui Kutuzov, care nu ne tulbura deloc", spune Caulaincourt. Feldmareșalul voia să lase armata napoleoniană să-și secătuiască singură forțele. La Maloiaroslaveț, pierderile rusești i-au întărit ideea. Nu folosea la nimic să dea lovituri unor trupe încă agresive, când era de-ajuns să le însoțească agonia. Raportul de forțe față de francezi era în defavoarea trupelor țarului. Marea Armată rămânea combativă. Napoleon ascundea încă rezerve de geniu strategic. Garda era neatinsă. Și frigul îi chinuia pe ruși în aceeași măsură ca pe francezi, fără deosebire patriotică! Dacă ar fi atacat în loc să se limiteze să hărțuiască, armata rusă, ale cărei forțe erau solicitate la maximum, s-ar fi expus la autodistrugere... În jurul lui, generalii bombăneau, ofițerii trepidau de nerăbdare, voiau să se războiască. Setea de răzbunare nu se împăca deloc cu acele manevre prudente. Alexandru I critica și el „lipsa de acțiune de neînțeles" a feldmareșalului. Dar hotărârea bătrânului obez era de nezdruncinat. Mai târziu a primit în chip de reabilitare sprijinul unei glorii a literelor. Tolstoi, în *Război și pace*, insistă

asupra geniului comandantului rus. „Armata dezorganizată a lui Napoleon fugea cât putea de repede din Rusia, adică îndeplinea ceea ce și-ar fi putut dori oricare rus. La ce mai era nevoie de tot felul de operațiuni (...)? La ce toate acestea, când de la Moscova și până la Veazma s-a topit, fără luptă, a treia parte din oștire?”* Și Tolstoi insistă pentru cazul în care cititorul n-ar fi înțeles despre ce era vorba: când vita îți calcă răzoarele, e mai bine oare s-o împingi prompt spre ieșirea de pe parcelă sau să-i barezi calea, s-o reții, să-i închizi porțile țarcului și s-o biciuiești până la sânge?

Istoria i-a dat dreptate lui Kutuzov: toate înfruntările dintre ruși și francezi au fost în favoarea celor din urmă. Retragerea din Rusia se bazează astfel pe un paradox, intuit de Kutuzov, unic în istoria oamenilor: o armată a mers din victorie în victorie spre nimicirea ei totală!

Noaptea se lăsase peste câmpie. Cei 160 de kilometri dintre Veazma și Smolensk n-au fost plăcuți. Aburul mă făcea pe jumătate orb. Încercam să mă conving de vorbele lui Cendrars: „În călătorie ar trebui să închidem ochii”. Dar poetul nu destinase aceste cuvinte motocicliștilor iernii. Ștergerea vizierelor devenise o obsesie pentru mine. La final priveam drumul prin jumătatea de centimetru pătrat de plastic transparent cruțată de florile de chiciură. Frigul mă amorțea atât de tare, încât singurul lucru la care tânjeam era somnul, nepotrivit însă cu condusul. Frigul este o fiară sălbatică. Pune stăpânire pe o mână sau un picior, îl mușcă, nu-i mai dă drumul și veninul său invadează treptat ființa. Alpiniștii știu că amorțeala este un răspuns mortal de tentant la furtuni. Pe motocicletă, dacă ai reușit să te înfofolești, cel

mai mic gest care deplasează cu un centimetru arhitectura protecției tale va fi fatal: frigul se va strecura imediat. La 80 km/h, el va explora cel mai mic interstițiu din baricada de haine. Eram atât de frânt de oboseală, încât deviam înadins spre stânga când un camion voia să depășească, pentru ca răgetele claxonului să-mi biciuie puțin simțurile și să mă țină treaz.

„Smolensk, 100 km", scria pe un panou albastru. Vasili și Vitali ne-au sunat după-amiază, când ne-am întors la Veazma. De data asta chiar plecaseră din Moscova și, accelerând cu încăpățânare, juraseră pe zeii tuturor Rusiilor că ne vor prinde din urmă înainte de miezul nopții.

— O să cinăm cu voi la Smolensk!

Reținerea lui Kutuzov era îndreptățită și de alte motive. Feldmareșalul nu dorea moartea lui Napoleon. Știa că Anglia ar fi profitat de dispariția regelui regilor de pe pământ ca să-și extindă dominația.

Reticența de a-și expune armata venea și din convingerea că va putea conta pe partizani. Un război de partizani se definește prin toate pagubele pe care o mână de oameni hotărâți le pot provoca unui corp regulat de armată, împotmolit în logica lui de masă, logistica greoaie și rigiditatea principiilor sale. Potrivit lui Tolstoi, în privința războiului de partizani: „Așa au făcut gherilele în Spania; așa au făcut muntenii din Caucaz; tot așa au procedat și rușii în 1812"[**]. Am putea continua litania asimetriei: ce-au făcut combatanții din Frontul de Eliberare Națională în Algeria, karenii contra juntei birmaneze, talibanii în Afganistan. Și asta este ceea ce fac și acum agenții islamiști „în adormire" în războiul global

pe care l-au declarat democrațiilor laice. Autorul romanului *Război și pace* datează războiul de partizani de la „intrarea inamicului în Smolensk”. În realitate, Marea Armată a fost asaltată de armata din umbră încă de la plecarea din Moscova. „Cazacii acopereau țara”, se plânge Caulaincourt. Peste tot, din spatele lizierelor, al cețiii de pe mlaștini, se iveau detașamente de vreo câteva zeci sau câteva sute de partizani. Printre ei erau țărani însetați de jaf, grupări perfect structurate, mici armate plasate sub ordinele unui șef, bande de soldați-hoți, furieri fără scrupule și oportuniști de ultim moment, care se bazau pe debandada francezilor ca să se pricopsească. Napoleon „îi compara cu arabii”, scrie Caulaincourt.

În război, oamenii fără căpătâi însoțesc trupele ca pescărușii traulerele. Așteaptă sfârșitul bătăliilor ca să jefuiască morții. Au răbdarea vulturilor. Uneori se implică, intră în rândul soldaților, participă la lupte. Dar pentru jaf, ca să poată acționa mai repede. În *Război și pace*, Tolstoi crea personajul Tihon, un tâlhar de drumul mare care lupta în rândul cazacilor și fura tot ce putea proclamându-și credința în „sfântul război de eliberare a patriei”. Era figura eternă a secăturii oportuniste, care trage folos de pe urma marilor mize ale vremii sale. Îmi ziceam că mulți membri ai facțiunilor islamiste de astăzi se înrudesc cu acest arhetip. Occidentul tremura și îi considera fără deosebire fanatici religioși. Dar oare toți jihadiștii de drumul mare erau cu adevărat fanaticii pioși ai lui Mahomed? Mulți trebuie să fi avut sufletul unui Tihon și să fi găsit în cauza sfântă justificarea pentru luarea armelor și pentru banditismul profesionist.

În acest război periferic, comandanți din armata regulată, ca poetul Denis Davîdov sau generalul Matvei Platov, genii ale incursiunilor rapide, strategi ai loviturii de forță, s-au ilustrat în acțiuni de comando, tăind legăturile celor izolați de restul trupelor, distrugând aprovizionarea, hărțuindu-i pe francezi în bivuac. Tolstoi amintește de un detașament comandat de un diacon și de un altul pus sub autoritatea unei femei „care a trimis pe lumea cealaltă sute de francezi". Kutuzov își incita poporul. Oamenii de la țară erau înflăcărați de discursurile lui. Pe 31 octombrie, feldmareșalul a dat o proclamație: „Stingeți flăcările Moscovei cu sângele dușmanilor. Ruși, supuneți-vă acestui ordin solemn".

Din acel moment, pentru soldații francezi nici desișurile, nici boschetele, nici fermele de la marginea câmpurilor, nimic nu le mai putea sluji ca refugiu. Orice stufăriș putea să adăpostească un cuib de partizani. Din toate părțile, în orice moment, se puteau ivi cazacii, gata să măture, după cum scrie Tolstoi, „frunzele căzute de la sine din copacul uscat"[***].

Când s-au amestecat și civilii și forțele neregulate, războiul a sporit în cruzime. Nefericiții soldați, capturați de țărani, erau trași în țeapă, cufundați în apă clocotită, tăiați în bucăți, îngropați de vii, arși de vii, omorâți în bătaie sau aruncați în pielea goală în codrii înghețați. Satele rusești erau cuprinse de o dezlănțuire de violență. Ațipit de secole, bătrânul popor nu-și manifestase niciodată împotriva jugului țarist energia cu care îl pedepsea pe invadator. Era o constantă care s-a păstrat până astăzi: ceea ce rusul suportă din partea rusului îl privește doar pe rus și ferească sfântul să se amestece străinul... „Războiul țăranilor înarmați (...)ne face mai mult

rău decât armata lor”, a recunoscut în rapoartele sale un medic militar[1].

Știind că Vasili și Vitali veneau pe urmele noastre, recunosc că în noaptea aceea, mergând spre Smolensk, priveam deseori în oglinda retrovizoare, în cazul în care o haită de lupi umani, chiuind, ne-ar fi prins din urmă călare pe motocicletele lor fumegânde.

La Smolensk am tras la fostul hotel al membrilor aparatului de partid sovietici, Dniepr, păstrat neschimbat. Paznice de etaj oxigenate, decorație brejneviană, lustre din anii ’70, țevărie provenită din industria termică: ne plăceau ambianțele specifice Războiului Rece. Aveam 40 de ani și eram nostalgic după o lume pe care n-o cunoscusem. Preferam aceste ambianțe în locul celei din hotelurile standardizate cu care capitalismul cu față inumană ne împânzise centrele orașelor: acele stabilimente concepute de societăți comerciale care considerau că o conexiune Wi-Fi și un aparat de climatizare fixat deasupra unei ferestre zăvorâte valorau mai mult decât conversația unei babușka și decât o fereastră deschisă spre un fluviu înghețat.

Am făcut o baie de o oră și jumătate și aproape că m-am rușinat. Călătoria noastră se transformase până la urmă într-un joc foarte serios. Datoria de a omagia memoria soldaților era atât de stăruitoare în sufletele noastre, încât cea mai mică abatere de la regula suferinței fizice ni se părea necuviincioasă.

Un litru de votcă, în restaurantul hotelului, ne-a risipit repede aceste complexe.

— Nu uitați, băieți, că „bombănitorii” au făcut o captură într-un depozit din Veazma care i-a adus așezării numele de „orașul șnapsurilor”! am zis.

— Și aduceți-vă aminte că, la Gjat, Napoleon și suita lui au descoperit chesoane abandonate pline cu vinuri Chambertin și Clos Vougeot, a spus Gras.

— Și amintiți-vă că împăratul a poruncit să fie trimise căruțe cu rachiu, luate din rezervele Gărzii imperiale, către trupele din ariergardă, a glăsuit Goisque.

Vasili și Vitali au intrat în restaurant la ora 23. Distanța de 400 de kilometri, străbătută fără oprire la –12°C, le stârnise pofta de borș. Erau îmbrăcați ca motocicliștii profesioniști. Căștile, bluzoanele, cizmele lor făceau ca echipamentul nostru să arate ca niște țoale de amatori. Am avut impresia ciudată că facem lucrurile „în stil rusesc”, adică așa cum noi, occidentalii, ne imaginam că le făceau rușii, și am ajuns în situația de a ocupa în ochii rușilor poziția pe care rușii o ocupă în mod obișnuit în ochii europeanului: aceea de oarecum necioplit, care compensează lipsa de pregătire pentru viață cu o indiferență față de evenimentele neprevăzute.

Pe masă au mai apărut două pahare și altă sticlă de votcă. Noi toasturi, de care nu duceam lipsă.

— Băieți, pentru reîntâlnirea noastră, am zis.

— Smolenskul e cucerit, a spus Vitali, conform formulei rituale.

— Mâine vom cuceri Belarusul, a spus Vasili.

— Și în cinstea etapei voastre! am zis. L-ați înfrânt pe generalul Iarnă.

Pentru prima oară de când ne cunoaștem, Vitali s-a întunecat la față.

— Generalul Iarnă nu există! Rușii le vin singuri de hac dușmanilor lor.

Seara, citindu-l pe Caulaincourt, am dat peste acele rânduri în care generalul spune că frigul a fost cauza dezastrului, „și nu oboseala sau atacurile dușmanului”. M-am abținut să-l trezesc pe Vitali ca să-i citesc pasajul.

* Lev Tolstoi, *op. cit.*, pp. 708, 643 (n.tr.).
** Lev Tolstoi, *op. cit.*, p. 651 (n.tr.).
*** Lev Tolstoi, *op. cit.*, p. 654 (n.tr.).
1. Bourbon-Gravierre, administrator al spitalului civil.

Ziua a patra
De la Smolensk la Borisov

În acea dimineață în care soarele, ca plafoniera dintr-o sală de baie hrușciovianã, se ițea deasupra zidurilor Smolenskului, situația noastră avea să cunoască o ameliorare. Nu mai aveam să mergem trei pe aceeași motocicletă. Gras avea să rămână în atașul meu, iar Goisque urma să se instaleze în al lui Vitali. Vasili avea să transporte bagajele cu motocicleta sa. Rușii ne aduseseră rucsacurile și ne-am regăsit sacii de dormit, izmenele și îmbrăcămintea din lână pe care neglijaserăm s-o luăm cu noi când porniserăm spre Borodino. Făcuserăm greșeala tuturor armatelor din Occident care intră în Rusia subestimând frigul.

— Băieți, care e ordinea de zi? am întrebat.

— Vizitarea zidurilor de apărare, a răspuns Vitali.

— Ce-a mai rămas din ele, a precizat Vasili. Napoleon a distrus mult.

— Pe urmă, Belarusul, a încheiat Vitali.

Eram exaltați la gândul că vom pătrunde pe teritoriul Belarusului. Dintre cele 15 republici ale fostei URSS, era singura pe care n-o cunoșteam, pe lângă Turkmenistan. Cu doi ani în urmă îl vizitasem, împreună cu Goisque, pe

ambasadorul Belarusului în Franța, pe bulevardul Suchet. Omul era un admirator al împăratului. Purta o mustață foarte „Empire” și s-ar fi potrivit într-un batalion de cazaci. După ce ne explicase că Belarusul era faimos în lumea întreagă pentru producția sa de buloane pentru stațiile spațiale, ne înfățișase o reinterpretare strategică a bătăliei de la Berezina, la capătul căreia, după două ore, exclamase: „Dumneavoastră veți avea întotdeauna în Belarus *undă verde și covor roșu*!”. Cu toate astea, după câteva zile, primiserăm o notificare prin care ni se refuza viza de intrare pentru niște obscure neînțelegeri administrative. În 2012 obținuserăm prețioasa autorizație în alb și aveam de gând să verificăm, la accelerație maximă, doctrina *undă verde și covor roșu.*

Vasili și Vitali erau foarte mândri de echipamentele lor: își împodobiseră motoarele cu drapele imperiale rusești. Vulturul cu două capete pocnea în vânt deasupra atașelor.

— Trebuie să se știe cine e fiecare! a zis Vitali.

O, noi îi iubeam pe acești ruși! La noi, opinia publică îi disprețuia. Presa îi considera, în cel mai bun caz, niște brute cu părul lins, incapabile să aprecieze obiceiurile amabile ale populațiilor din Caucaz sau subtilitățile social-democrației și, în cel mai rău caz, o adunătură de semiasiatici cu ochi albaștri care meritau din plin brutalitatea satrapilor sub jugul cărora se alcoolizau cu coniac armean, în timp ce femeile lor visau să facă trotuarul la Nisa.

Erau după 70 de ani de jug sovietic. Înduraseră 10 ani de anarhie pe timpul lui Elțîn. Astăzi își luau revanșa față de secolul roșu, reveneau cu pași mari pe eșichierul mondial. Spuneau lucruri pe care le consideram îngrozitoare: erau

mândri de istoria lor, simțeau încolțind în ei idei patriotice, își votau cu o mare majoritate președintele, doreau să reziste hegemoniei NATO și opuneau ideea de eurasianism efectelor foarte perceptibile ale euro-atlantismului. În plus, nu credeau că SUA aveau menirea să se înstăpânească în regiunile de la granițele fostei URSS. Ptiu, deveniseră nefrecventabili!

Eu îi frecventam pe ruși de la puciul ratat al lui Ghenadi Ianaiev din august 1991. Nu mi se păruseră niciodată frământați de îngrijorare, machiavelism, ranchiună, nici de îndoială, calități ale modernității. Îmi păreau niște veri apropiați, populând un „pântece" geografic mărginit la est de Tartaria îngrozitor de vântoasă și la vest de peninsula noastră în criză. Simțeam o anumită tandrețe pentru acești slavi din câmpii și păduri, a căror strângere de mână îți anihila pentru totdeauna dorința de a le mai da binețe. Îmi plăceau fatalismul lor, felul în care dădeau pe gât ceaiul într-o după-amiază însorită, gustul lor pentru tragic, simțul sacrului, lipsa de aptitudine pentru organizare, acea capacitate de a-și arunca toate forțele pe fereastra clipei, impulsivitatea epuizantă, nepăsarea față de viitor și față de tot ce seamănă cu o programare personală. Rușii au fost campionii planurilor cincinale deoarece erau incapabili să prevadă ce vor face ei înșiși în următoarele cinci minute. Chiar dacă ar fi știut, „nu-și atingeau niciodată scopul, deoarece treceau întotdeauna pe lângă el", preciza Madame de Staël. Și apoi, exista acea duritate a lor la prima vedere. Un rus nu se chinuia niciodată să se facă plăcut: „Nu suntem totuși portari la Sheraton", păreau să gândească, trântindu-ți ușa în nas. În prealabil, făceau mutre, dar mi s-a întâmplat să-i văd oferindu-mi ajutor ca și cum aș fi fost fiul lor și preferam aceste imprevizibilități

în locul celor ale unor ființe care o luau la sănătoasa la cea mai mică amenințare, după ce te mângâiaseră pe spate cu o familiaritate pisicească.

Oare pentru că istoria s-a dezlănțuit asupra lor, ca arțagul hulei asupra unui recif tropical, au dezvoltat o viziune tragică asupra vieții, un gust pentru enunțarea permanentă a nenorocirii, o capacitate de a proclama permanent neajunsul de *a se fi născut*?

Noi, latinii, hrăniți cu stoicism, adăpați de Montaigne, inspirați de Proust, încercam să ne bucurăm de ce ni se întâmpla, să luăm fericirea de oriunde o vedem sclipind, s-o recunoaștem când se ivea, s-o numim când apărea ocazia. În fond, de cum începea să bată vântul, încercam să trăim. Rușii erau convinși însă că trebuie să fi suferit mai întâi ca să apreciezi lucrurile. Fericirea lor era doar un interludiu în jocul tragic al existenței. Ceea ce-mi mărturisea un miner din Donbass, în ascensorul care ne urca la suprafață de la un zăcământ de cărbune, era o formulare perfectă a „dificultății de a ființa” la slavi: „Ce știi despre soare dacă n-ai fost în mină?”.

Milan Kundera deplânsese deseori absența raționalității din gândirea rusă. Era dezgustat de înclinația compatrioților lui Dostoievski de a sentimentaliza întotdeauna lucrurile, de a împroșca viața cu patos chiar și când se făceau vinovați de acte de violență. Și dacă aceasta era cheia misterului rusesc? O capacitate de a lăsa peste tot ruine, apoi de a le stropi cu torente de lacrimi.

Desigur, această călătorie era un mod de a aduce cinstire sufletului sergentului Bourgogne și al prințului Eugène, dar și o ocazie de a trece în revistă găurile din asfalt și bistrourile

împreună cu doi dintre frații noștri din est, ca să pecetluim iubirea pentru Rusia, pentru drumurile desfundate și diminețile glaciale spălând nopți de beție.

Ne-am dus până la fortificațiile din Smolensk. Încercam să-mi imaginez acel oraș ațipit pradă focului și jafului. Era greu să faci abstracție de băbuțele care se întorceau de la piață cu papornița în mână și de studentele cu cizme de piele și îmbrăcate cu blănuri de vulpe, care, în Rusia, confundă întotdeauna trotuarele cu podiumurile de la Fashion Week.

Sosirea în oraș a fost o dezamăgire pentru soldații Marii Armate. Nefericiții visaseră atât de mult la el! Consideraseră orașul un pământ al făgăduinței.

Foamea începuse să-i chinuiască din primele săptămâni ale retragerii. Caii, hrăniți cu paiele luate din acoperișurile izbelor, își pierdeau puterea, se încovoiau sub greutatea încărcăturilor și apoi cădeau. Fără să mai aștepte să moară, soldații se aruncau asupra lor și îi făceau bucăți. Erau jefuiți camarazii în agonie pe care epuizarea îi făcuse să se poticnească. Se debarasau de răniții aburcați în șa făcând caii să pornească la trap. De ce n-ar fi jupuit caii de vii?

I-am povestit lui Gras ce citisem în ajun în *Memoriile* lui Bourgogne. Goisque nu asculta, încerca să încadreze cu obiectivul aparatului său japonez clădirea hotelului și vederea spre Nipru. Presați de cazaci, neavând timp nici măcar să-și frigă carnea, soldații mergeau cu capul în oalele cu sânge fiert. Se băteau pentru câțiva cartofi. Bărbile, șubele erau mânjite cu roșu. Frigul înghețа carcasele animalelor. Și atunci trebuiau să râcâie cu sabia carnea întărită. „Cei care n-aveau nici cuțit, nici sabie, nici topor și aveau mâinile înghețate nu puteau să

mănânce. (…) Am văzut soldați în genunchi lângă stârvuri mușcând din carnea aceea ca niște lupi înfometați”, își amintește căpitanul François. Bourgogne însuși a supraviețuit câteva zile sugând „sânge înghețat”. După spusele lui, statul-major a confirmat oficial ideea că doar carnea de cal putea să salveze armata: „Ni se cerea întotdeauna să mergem pe cât posibil în spatele cavaleriei (…) ca să ne putem hrăni cu caii pe care îi lăsa la plecare”. Astfel se împlinea prezicerea lui Kutuzov Broscoiul, făcută pe câmpul de luptă de la Borodino: „Voi face în așa fel încât francezii să ajungă să înfulece carne de cal”.

În coloana care fugea, cei mai curajoși se făceau hoți de alimente. Plecau în căutarea hranei, depărtându-se de drum. Dar riscau să cadă în mâinile partizanilor și să aibă o soartă mai crudă decât chinurile foamei. Când nu s-a mai găsit carne de cal, soldații s-au mâncat unii pe alții. Mărturiile de canibalism, ba chiar și de autofagie umplu arhivele, dar îi jenează pe autorii lor, care eludează tabuul. Bourgogne a refuzat într-o zi să însoțească un subofițer portughez la spectacolul devorării între ei a unor prizonieri ruși. Și acea armată formată din semischelete, cu gura mânjită de sânge, jefuindu-și camarazii căzuți în luptă, ridicându-și propriile zdrențe ca să-și roadă cioturile membrelor, înspăimântați să nu sfârșească mâncați de frații lor, „era aceeași care, cu șase luni înainte, făcea să tremure Europa”, scrie căpitanul François.

Drumul spre Smolensk, plin de căruțe, de chesoane, de tunuri abandonate, de cadavre de oameni și de cai, oferea o priveliște apocaliptică. Chiar Caulaincourt, cunoscut pentru

sângele său rece, a avut un moment de slăbiciune: „Niciodată vreun câmp de luptă n-a înfățișat atâta oroare”.

I-am observat pe Goisque și pe Gras strângându-și rucsacurile în portbagajele motocicletelor. Noi ce-am fi făcut? La ce gesturi extreme ne-ar fi împins foamea? Ce știam despre noi înșine și despre ceilalți, noi, atât de civilizați, de manierați, de hrăniți? Relațiile noastre se limitau la călătorii agreabile, la petreceri și conversații de oameni cu gura mare. Acum, în Occidentul prosper, cu asta se alimentau prieteniile. O dată însă, împreună cu Gras, rătăciți prin pădurile din Extremul Orient, la mii de kilometri de Vladivostok, am crezut că o să murim de foame. Dar am găsit până la urmă drumul și am ratat, din fericire, ocazia să ne punem la încercare simțul onoarei și al sacrificiului. Bourgogne se întristează că foamea învinge sentimentele: „Nu mai existau prieteni, toți se priveau bănuitori, ba chiar deveneau ingrați față de cei mai buni prieteni”. „Iubiți-vă unii pe alții” este o poruncă de profet care tocmai a tras un chiolhan.

Napoleon a intrat în Smolensk pe 9 noiembrie. Plecaseră de la Moscova 100.000. La Smolensk, armata se redusese cu mai bine de jumătate. Și doar 10.000 dintre ei muriseră în luptă! Rămăseseră 45.000 de oameni din jumătatea de milion care trecuseră râul Neman cu șase luni înainte. A fost nevoie de cinci zile pentru ca rămășițele Marii Armate să se adune în oraș. Ultimele elemente au reușit să ajungă abia pe 13 noiembrie și Napoleon a părăsit acel loc a doua zi. Pentru toți, decepția a fost imensă. De la împărat până la cantinieră, toți își puseseră mari speranțe în acel oraș. Acolo aveau să găsească cu ce să se aprovizioneze, depozite pline, spitale de campanie și întăriri. Acolo aveau să-și revină, să pună capăt

coșmarului, să atace din nou dușmanul, să întoarcă soarta. Acolo avea să-și recapete strălucirea steaua suveranului. Dar Smolensk nu-și revenise de pe urma distrugerii din urmă cu trei luni. Starea depozitelor, se plângea Caulaincourt, „nu corespundea din păcate nici cu ceea ce spera [împăratul], nici cu nevoile…”. Primele trupe au prădat puținele rezerve, au jefuit depozitele, au spart butoaiele, lăsându-le celor din urmă doar rămășițele unei brambureli pe care disciplina ar fi evitat-o. Speranțele de a revitaliza armata se năruiau, deplasarea trebuia să continue, ca un blestem. „A merge cât mai repede cu putință li se părea tuturor adevăratul secret pentru a scăpa de primejdie”, rezumă Caulaincourt. Salvarea era în fugă. Și coloana în agonie s-a pus în mișcare pe drumul spre vest, presată de cazacii din ce în ce mai bine înarmați, din ce în ce mai îndrăzneți.

Bineînțeles, pe noi polițaii ne-au alungat de lângă zidurile de apărare a orașului. Am pornit-o unul după altul, cu Vasili în frunte pe motocicleta lui albă cu ataș, noi cu Uralul kaki la mijloc și Vitali încheind coloana cu motocicleta lui neagră. Am traversat Niprul și am luat-o spre Orșa, în Belarus.

O ușoară încălzire udase drumul. Totul era fad și călduț. Lumea era o acuarelă pe care fumul fermelor o brăzda cu dâre. Mergeam direct spre asfințit. Un monument de beton plin de drapele reprezenta frontiera dintre cele două țări prietene. De la căderea Uniunii Sovietice, Belarusul nu-și trădase niciodată supunerea și fidelitatea față de Rusia. Vasalul trăia confortabil sub protecția casei-mamă. Nu era genul care să tragă cu ochiul la UE. N-a fost nevoie să arătăm vizele la un punct vamal, pentru că nu exista așa ceva. Am

intrat în Belarus ca lama unei săbii rusești în grăsimea unui ucrainean.

Marea Armată a suferit martiriul în câmpia belarusă. Tancurile germane au făcut ravagii acolo 150 de ani mai târziu într-un sens, apoi în celălalt. Erau ogoare, câmpii care se întindeau la nesfârșit. Vara: splendoarea holdelor de grâu, deloc dezgustate că cresc pe un osuar. Iarna, o întindere de zăpadă fără forme, nici contururi, având la orizont sate cu case din trunchiuri de copac cuibărite lângă păduri de brazi.

Cilindrii torceau. Păstram o viteză constantă. Urechea veghea la sfânta bătaie a pistoanelor. Creierul amorțea. „Motorul (…) zumzăie mai departe, nepăsător la orice în afara forțelor sale interne”, scrie Robert M. Pirsig în lucrarea sa *Zen și arta reparării motocicletei*[1]. Stăteam nemișcați în șaua acelei plăceri foarte aparte, aproape mistică, proprie condusului motocicletelor. Ce bine era să ai certitudinea de a călări un sistem în ordine! Privirea era concentrată asupra liniei orizontului. La marginea câmpului vizual, benzile albe defilau, hipnotice.

La kilometrul 40 al autostrăzii spre Minsk, generatorul lui Vasili a făcut explozie.

— Cincizeci și două de piese asamblate de mâna mea, un prototip! a zis el.

— Sunt foarte dezamăgit, a spus Vitali.

A început să ningă. S-a pornit și vântul. Pe acostament, în bătaia rafalelor, cei doi ruși au demontat motocicleta, în timp ce eu îmi făceam siesta, culcat pe rezervor, iar Gras, în ataș, stropit de camioanele care treceau, recitea *Memoriile* lui Caulaincourt. Goisque se uita peste tot, cu aparatul foto în

bandulieră, rumegând un vers din *Tapiserii* de Charles Péguy: „Aici e ținutul ce-n poze nu poate fi prins”.

După o oră, Vasili a ridicat capul din puzzle-ul lui și a zis:

— Băieți, nu reușesc să găsesc cauza problemei.

— Ce facem? a întrebat Gras.

— Remorcare!

Chinga era prea scurtă, spectacolul – îngrozitor. Motocicleta lui Vitali, legată de cea a lui Vasili, antrenată de inerție, se legăna dintr-o parte în alta a șoselei. Ne așteptam în fiecare clipă să se răstoarne. Vasili părea să nu-și dea seama că mergea prea repede. La coborâri, Vitali își ajusta frânarea la metru ca să nu-și ciocnească prietenul. Cel mai terifiant a fost momentul în care, între două oscilări care l-au enervat foarte mult pe un camionagiu lituanian, Vitali și-a ridicat viziera și, ridicând degetul gros, a răcnit:

— E *cool*!

A trebuit să stăm două ore într-o benzinărie pentru repararea „prototipului” lui Vasili.

Apoi am mers încă trei ore ca să ajungem la Borisov. Frigul găsea breșe. Uneori mușca un deget, punea stăpânire pe un picior, îl lăsa, ataca un genunchi, gâtul, obrazul. Avea o viață autonomă și propriile-i planuri.

Exact pe același drum, după etapa Smolensk, în 1812, temperatura mai scăzuse cu câteva grade. Armata mergea spre Krasnîi. Între trupele din față și ariergardă, coloana se întindea pe 60 de kilometri. Topografia îi ajuta pe ruși. Văile și colinele belaruse, exact acelea în care Vasili și Vitali au fost cât pe ce să se înțepenească, i-au impus Marii Armate o constrângere suplimentară. Deoarece francezii nu făcuseră

potcoave pentru gheață la Smolensk, caii pe care îi mai aveau alunecau pe drum. „Pe seama acestei lipse de potcoave trebuie pusă cea mai mare parte a pierderilor noastre”, zice Caulaincourt. Napoleon a ajuns la Krasnîi pe 15 noiembrie împreună cu 20.000 de oameni și a scăpat la limită de distrugere. Kutuzov îl aștepta acolo cu 80.000 de soldați. Dacă feldmareșalul ar fi fost puțin mai îndrăzneț, împăratul francez ar fi fost capturat sau ar fi murit cu sabia în mână. Napoleon, departe de a bănui că avea în față grosul armatei ruse, a ordonat tinerei sale Gărzi să atace ceea ce socotea a fi cercetașii. Rușii, impresionați de șarjă, au tras concluzia că Marea Armată avea încă resurse. Iar Napoleon și-a continuat fuga spre Orșa încă din ziua de 18, renunțând, fără voia lui, să mai aștepte ariergarda condusă de mareșalul Ney.

Ariergarda a făcut minuni de curaj și viclenie ca să scape de cei 80.000 de ruși care blocau drumul. Ney i-a strigat generalului care îl soma să depună armele că „un mareșal al Franței nu se predă”. Apoi a tras ultimele ghiulele, a pus la cale o diversiune, a revenit spre Smolensk, a făcut manevre în cursul nopții și, după două zile de marș forțat, în care cazacii l-au hărțuit fără încetare, a reușit să treacă pe malul drept al Niprului și să ajungă la Orșa. Din cei 6.000 de oameni pe care îi avusese când plecase din Smolensk îi mai rămăseseră 1.000. Vestea loviturii de forță a lui Ney l-a bucurat pe împărat și i-a alungat pentru câteva ore din minte vestea cumplită că orașul Minsk se afla în mâinile dușmanului.

Oamenii mergeau pe drum fără odihnă. Inkovno, Krasnîi, Orșa au trecut lent, adevărate stele ale groazei. Chiar și împăratul trebuia să coboare din trăsură și să meargă sprijinit de brațul lui Caulaincourt sau al unui aghiotant. Drumul era

plin de cai și oameni morți, de civili și de militari în agonie, de chesoane, de căruțe, de tunuri, de tot ce armata lăsa în fuga ei. Cei care nu muriseră se poticneau de cadavrele celor deja căzuți. Și oamenii înaintau prin șesuri sfâșietoare. Frigul spulberase speranța, Dumnezeu nu exista, temperatura scădea și ei încă puneau un picior în fața celuilalt. Înnebuniți de suferință, descărnați, degerați, mâncați de păduchi, mergeau drept înainte, de pe câmpurile acoperite cu morți spre alte câmpuri de giulgiuri. Fiecare pas făcut însemna salvarea și în același timp pierzania. Mergeau și erau blestemați.

Cum au suportat acei oameni marșul ăla nebunesc? Cum au supraviețuit unii dintre ei carnavalului morții derulat fără odihnă în întuneric și ger? Din ce metal erau oare făurite acele schelete cu chipie care încă îl aclamau pe cel ce pretindea că-i scotea din iad pe același drum pe care îi condusese acolo? Napoleon trebuie să fi emanat o forță electrizantă pentru ca oamenii să nu-i poarte pică pentru soarta lor nefericită și, mai mult decât atât, orice amărăciune să li se risipească la apariția lui! Niciun soldat nu s-ar fi gândit să aibă resentimente față de împărat. Cum adică? ziceau ei. Să-i poarte ranchiună celui care îi condusese în Egipt, în Italia, în Spania, care supusese lumea și-i făcuse să tremure pe suveranii Europei, care făcuse din energie, tinerețe și eroism virtuțile domniei sale? Léon Bloy o spune apăsat în paginile explozive ale eseului *L'Âme de Napoléon:* „Când acei sărmani oameni mureau strigând «Trăiască împăratul!», chiar credeau că mureau pentru Franța și nu se înșelau". Și pe Bloy îl înduioșa bietul grenadier care găsea forța să se extazieze când împăratul trecea pe jos

printre fantomele Vechii Gărzi, „el, atât de mare, el, care ne-a făcut atât de mândri”.

Bourgogne nu rămâne nici el mai prejos în privința afecțiunii față de lider, dar, la un moment dat, oferea altă explicație: „Dacă eram nefericiți, murind de foame și de frig, ne mai rămânea totuși ceva care ne susținea: onoarea și curajul”. Onoarea și curajul! Ce ciudat sunau aceste cuvinte 200 de ani mai târziu! Mai erau oare vii în lumea prin care treceam cu farurile aprinse? Am făcut o scurtă oprire pe marginea șoselei; ningea, noaptea părea să plângă în fasciculul farurilor. Zei atotputernici, îmi ziceam urinând în întuneric, noi, bieți flăcăi din secolul XXI, nu suntem oare niște pitici? Moleșiți în mangrova confortului, putem oare să înțelegem acele spectre de la 1812? Putem să vibrăm la aceleași elanuri, să acceptăm aceleași sacrificii? Sau măcar să le înțelegem? Cei Treizeci de Ani Glorioși[*] ne ajutaseră să ne amenajăm paradisuri familiale, fericiri domestice, plăceri private. Și să ne permitem să avem *mult* de pierdut. Am fi fost gata să renunțăm la desfătările noastre ca să învingem mujicul sub cupolele Moscovei sau să cucerim piramidele?

Și apoi, noi deveniserăm *indivizi*. Și, în lumea noastră, individul nu accepta sacrificiul decât pentru alți indivizi aleși de el: ai lui, apropiații, poate câțiva prieteni. Singurele războaie de luat în considerare erau cele pentru apărarea propriilor bunuri. Voiam să luptăm, dar pentru salvarea palierelor apartamentelor noastre. Nu ne-am mai fi întrecut în entuziasm la gândul de a ne sacrifica pentru o idee abstractă, superioară nouă, pentru un interes colectiv sau, mai rău, din iubire pentru un lider.

Trebuie spus că secolul XX trecuse și hidoșenia lui încă ne înspăimânta. Asta ne despărțea de „bombănitori”. Știam că Verdunul și Stalingradul, Buchenwaldul și Hiroshima aduseseră decăderea omului și eram istoviți. Evocarea unei cuceriri suna de acum ca o absurditate.

Ningea și mai tare pe când ne apropiam de Borisov. Eram orbit. Linia albă era pentru mine firul Ariadnei și o fixam cu disperare, la un pas de derapaj. Frânam din reflex când stopurile unui camion intrau în câmpul meu vizual și eram cât pe ce să tamponez în orice moment motocicleta cu ataș din fața mea. Conduceam în situație de criză. Și o voce interioară îmi șoptea: „Așa trăiești de 40 de ani, bietul de tine”. Un panou luminat de farul meu la intrarea pe un pod a avut asupra mea efectul unei descărcări electrice: Berezina. Am trecut râul fără cel mai mic incident.

Am găsit un mic hotel cu aspect sovietic, lângă care ne-am aliniat cele trei motociclete. L-am agățat pe Vitali:

— Amice, casca nouă pe care mi-ai dat-o la Smolensk dimineață e de groază! Am mers ultimele ore fără să văd nimic.

— Cred că înțeleg, a răspuns Vitali.

Casca era nouă și uitasem să-i scot pelicula fumurie de plastic care proteja viziera. Rulasem 100 de kilometri în noaptea belarusă cu un ecran în fața ochilor.

În fiecare seară aveam nevoie de 20 de minute ca să ne dăm jos de pe noi toate straturile de haine. După ce am transformat camera într-un bazar marocan, ni s-a recomandat o tavernă cu numele de „Bivuacul împăratului”. Clanța ușii reprezenta un bicorn. O Olga cu unghii mov servea bere unor șoferi de tir într-un decor de cabană montană. Pe pereți puteai

vedea hărți ale Bătăliei de la Berezina, un portret al lui Kutuzov, o gravură a lui Napoleon: aici se cultiva amintirea. Am lipăit litri întregi de zeamă de varză și a trebuit să mergem mult timp pe străzile din Borisov ca să ne întoarcem la hotel. Orășelul ni s-a părut un congelator șarmant, iar Belarusul, un loc foarte agreabil. Oameni decenți trăiau acolo liniștit, cu sârguință, într-o bunăstare modestă și socialistă, în timp ce Europa în declin avea convingerea că ei erau martirizați sub jugul unui satrap perfuzat de Kremlin. Ne-am prăbușit pe paturile noastre în loc să ne aruncăm în focurile de bivuac, așa cum au făcut sute de „bombănitori”, care preferau moartea în jăratic decât în colții gerului…

1. Robert M. Pirsig, *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance: An Inquiry into Values*, William Morrow & Company, 1974. Reeditare Le Seuil, col. „Points”, 1998 [ed. rom.: *Zen și arta reparării motocicletei*, trad. de Bogdan Perdivară, Polirom, Iași, 2018, p. 480 – n.tr.].

* Perioadă de puternică creștere economică și de ameliorare a condițiilor de viață, cunoscută de cele mai multe țări dezvoltate între 1946 și 1975 (n.tr.).

Ziua a cincea
De la Borisov la Vilnius

La ora 9 ne aflam la muzeul din Borisov.

Ca în toate instituțiile din fostul imperiu sovietic, vreo zece doamne grase cu jerseuri păzeau încăperile pustii. Epopeea napoleoniană crease cel puțin locuri de muncă. Muzeul gemea de drapele, de uniforme, de arme și de hărți murale pline de săgeți roșii. În fiecare an, țăranii dezgropau de pe ogoare țevi de tun, nasturi și căști ruginite. Muzeul ajunsese să refuze până la urmă descoperirile.

Goisque, care avea fire de arheolog, nu se putea dezlipi de vitrina în care erau expuse ghiulele de tun.

— Tesson, îți amintești de povestea lui F.?

Prietenul nostru din Rostov pe Don ne povestise aventura lui în timpul cinei de la Moscova. Căpătase obiceiul să cutreiere câmpurile de luptă din fosta URSS cu detectorul de metale. Într-o zi, pe terenurile mocirloase de pe cursul Berezinei, aparatul a început să sune în disperare. Omul a dat la o parte stuful, a căutat prin nămol și a scos o ghiulea. A obținut o identificare confirmând ceea ce bănuia deja: ghiuleaua aparținuse artileriei napoleoniene. S-a întors cu mașina la aeroportul din Sankt-Petersburg împreună cu

comoara lui de trei kilograme și s-a prezentat la îmbarcare cu ea în bagajul de mână. A păcătuit, desigur, prin naivitate. Nici n-a pășit bine spre poarta de control că au și răsunat soneriile, autoritățile au intrat în panică, i-au scotocit bagajele și au descoperit ghiuleaua. Fără să binevoiască să explice cum se poate distruge un avion cu o ghiulea din 1812, polițaii i-au interzis să urce la bord. F., atașat de descoperirea lui, a cerut un răgaz de zece minute, a ieșit din terminalul aeroportului, a găsit un copac în parcare, s-a uitat la dreapta și la stânga și a săpat o groapă în pământ, ascunzându-și astfel comoara. A urcat apoi în avion, după ce a pus semne de reper clare, cu speranța că-și va recupera bunul într-o zi. După câteva luni, prietenul nostru Von Polier însoțea la aeroportul din Sankt-Petersburg câțiva afaceriști ruși de cea mai mare importanță pentru supraviețuirea afacerilor sale. În buzunarul costumului avea instrucțiunile lui F. și un plan schițat pe o pagină dintr-un caiet: „Doi pași la dreapta după parchimetru, al treilea mesteacăn de la barieră”. Von Polier i-a rugat pe afaceriști să-l scuze: „Doar cinci minute, domnilor”. A ieșit în fugă în parcare, a găsit copacul cu ghiuleaua și a început să scormonească. Era iarnă, pământul era înghețat. Un tip în costum, lăsat pe vine într-o parcare, săpând pe marginea drumului cu un stilou Mont Blanc! Ghiuleaua, dusă la Moscova cu trenul, trona pe pianul lui între o icoană de la Inelul de Aur al Rusiei și un portret al lui Lenin.

A trebuit să așteptăm să vină Nina, specialista în istorie a muzeului. Un câine l-a mușcat pe Vasili de pulpa piciorului în grădinița în care erau expuse tunurile Pak 40 de 75 mm capturate de la germani în 1944. Sângele a desenat o floare pe

zăpadă. Pe când Marea Armată trecea Berezina, râul era roșu de sânge.

Nina purta un deux-pièces albastru din fibră acrilică de pe vremea lui Andropov și ochelari cu lentile foarte groase, ca ai lui Hillary Clinton pe când studia la Yale. Nina era impresionată că făcuserăm deplasarea de la Moscova cu motocicletele. A consacrat două ore unor explicații din care a reieșit că Napoleon a sosit la Borisov pe 25 noiembrie, când fuseseră reunite toate elementele pentru capturarea lui. Avea să cadă în sfârșit în plasă. Orașul Minsk se afla în mâinile rușilor, podul de la Borisov era distrus. Creșterea temperaturii nu permitea trecerea pe gheață, Kutuzov îl zorea din spate pe Napoleon, armata amiralului Ciceagov ocupa malul vestic, Wittgenstein cucerise Voitsbergul și înainta, pe la nord, pe malul stâng. Marea Armată era prinsă ca într-o menghină.

Kutuzov era atât de convins de nimicirea francezilor, a continuat Nina, încât le spusese soldaților: „Sfârșitul lui Napoleon este scris în mod irevocabil. Aici, în apele reci ale Berezinei, va fi neutralizat acest meteor”. Capcana, deschisă în ziua în care francezii traversaseră Nemanul, avea să se închidă.

— În fine! a exclamat Vasili.

— Bieții de voi, a zis Vitali uitându-se la noi.

— Gura, bătrâne, așteaptă urmarea.

— Napoleon a apelat la un ultim șiretlic, a continuat Nina. Cu două zile înainte, pe 23, generalul Corbineau găsise din întâmplare un vad în râul Berezina, la 16 kilometri nord de Borisov, lângă cătunul Studianka. Vadul nu avea o adâncime mai mare de 1,50 m! Pentru Marea Armată era ceva nesperat.

Aflând aceasta, Napoleon a știut că va putea să-i păcălească pe ruși, să le scape din nou, să-și continue cursa de „meteor”!

Nina ne-a condus în sala principală a muzeului. Fresce, gravuri, reproduceri după tablouri reconstituiau cronologia acelor zile de surescitare.

Pe 25 noiembrie, Napoleon i-a ordonat generalului Éblé să construiască poduri de lemn la Studianka. Împăratul a stat lângă șantier și a doua zi, încurajându-i pe genișți. Și, în după-amiaza zilei de 26, două poduri traversau cei 100 de metri de apă. Cei 400 de pontonieri demontaseră izbele din cătun ca să-și facă lucrarea. Munciseră fără speranța de a supraviețui. Șederea în apă le era fatală: mureau de congestie. Între timp, Napoleon avusese vreme să pună momelile. Încă din seara zilei de 25, organizase două șantiere false: unul pe ruinele podului de la Borisov și celălalt la 12 kilometri în aval, lângă satul Ohuloda. Ciceagov, păcălit, și-a trimis acolo grosul armatei să aștepte ca francezii (care n-aveau nicio intenție în acest sens) să treacă Berezina. În seara zilei de 26, amiralul Ciceagov a înțeles că fusese tras pe sfoară. Dar trupele lui, epuizate de marșul forțat spre sud, n-aveau putere să străbată imediat mai bine de 30 de kilometri spre Studianka. Și lui Napoleon, care nu-i simpatiza pe marinari, i-a venit ușor să spună: „Domnilor, l-am înșelat pe amiral!”.

— Să mergem să vedem locul acela, a zis Goisque.

— Care mal? a întrebat Gras.

— Malul vestic, al salvării, a răspuns Goisque.

La amiază ne-am despărțit de Nina. Am schimbat zece pupături, căci fiecare am sărutat-o pe obraji în timp ce se

încălzeau motoarele. Am trecut podul de la Borisov și am pornit în susul râului pe un drumeag de țară, până la punctul în care trecuse Marea Armată. Goisque, posedat de duhul locului, repeta:

— Ne aflăm în mit, băieți, ne aflăm în mit. N-am mai fost niciodată atât de mult în mit.

De pe imensul platou brăzdat de păduri, priveliștea se întindea pe celălalt mal, departe, spre Orient. O vale nisipoasă, striată de straturi, tăia peisajul de la nord la sud. Marna și argila brăzdau taluzul aluvionar cu vene deschise la culoare. Pe fundul ei, Berezina. Era un curs de apă agreabil, indecis, ale cărui meandre aveau reflexiile mercurului. Erau încremenite de îngheț și șerpuiau printre insule acoperite de trestii. Soarele sfâșia norii suflați cu zăpadă. Razele stropeau cu lumină sălciile crescute pe bancurile de nisip. Mestecenii erau violeți în lumina zilei. Casele satului păreau să-și țină de cald unele altora pe marginea văii. Ciori traversau tabloul, vâslind din aripile negre. Tânguirea lor cădea odată cu zăpada. În rest, lumea era doar o frumoasă tăcere. Priveam cu nesaț. Acela era teatrul apocalipsei și te-ai fi putut crede în ținutul Loiret.

Stela de piatră purta o inscripție. „Aici, soldații Marii Armate au trecut Berezina.” Formularea prezenta coșmarul cât se putea de sumar.

Armata traversase râul pe 26, în cursul după-amiezii, și în ziua de 27. Ninsoarea reîncepuse, mascând manevrele francezilor. De data asta, iarna venise în ajutor Marii Armate, ascunzând cu un paravan debandada, orbind trupele rusești. Punțile de lemn, înguste, îngreunate de gheață, s-au rupt sub greutatea oamenilor și a cailor. Pontonierii lui Éblé se aruncau

iar în apă ca să consolideze grinzile. Cei care nu mureau hidrocutați riscau să fie striviți între rămășițele dezghețului și caprele podului. Sacrificiul lor a fost prețul salvării.

Napoleon a traversat spre malul drept în dimineața zilei de 27. În seara aceleiași zile, 30.000 de întârziați – soldați epuizați, răniți care veneau pe jos, civili, femei și copii – au ajuns pe malul unde se afla Studianka. Noaptea s-a așternut, ninsoarea s-a oprit și frigul a cuprins din nou câmpia. Boschetele de pe țărmuri s-au luminat atunci de sute de focuri lângă care, năuciți de oboseală, fără să conștientizeze urgența, întârziații s-au lăsat toropiți, în loc să se salveze trecând cât mai repede pe malul vestic.

În acest timp, rușii se apropiau de Studianka. Wittgenstein a ajuns în zorii zilei de 28 noiembrie cu cei 40.000 de oameni ai lui. Podul de la Borisov fusese reconstruit de ruși și Kutuzov trecuse pe malul drept, același pe care armata lui Ciceagov, cu 30.000 de soldați, a ajuns la ora 7 la podurile Marii Armate. Forțele erau pe poziție. Bătălia de la Berezina a început pe când zeci de mii de rătăcitori încă nu traversaseră râul. Napoleon sperase zadarnic că propriile corpuri de armată, care aveau misiunea să-i rețină pe Wittgenstein și pe Ciceagov pe malurile lor, vor rezista până în seara zilei de 28, permițându-le tuturor francezilor să treacă. Diviziile franceze fuseseră copleșite.

Când au căzut ghiulelele rusești peste mulțimea de pe malul stâng, s-a stârnit groaza. Toți s-au năpustit să treacă, podurile au fost acoperite de o maree umană. Oamenii mureau striviți, înăbușiți. Alunecau, cădeau, încercau să se urce din nou pe punți și sfârșeau luați de curent, înecați. Râul era un colector de cadavre de oameni și cai, de rămășițe de

trăsuri amestecate cu sloiuri de gheață. Cei care reușiseră să-și mențină echilibrul alergau pe un covor de corpuri. Intrarea și ieșirea de pe punți erau blocate de grămada de cadavre. La ieșirea de pe pod, glodul mlaștinilor era străjuit de un zid de cadavre în care se deschidea șanțul trecerii. Pe malul stâng, artileria rusă continua să facă ravagii. Un pod s-a rupt și Berezina a înghițit „victimele ucise de barbaria rușilor”, cum zice Caulaincort. Și sergentul Bourgogne, care văzuse multe și era „obișnuit să se culce înconjurat de cadavre”, chiar și el, biet grenadier din garda imperială, supraviețuitor al atâtor grozăvii, chiar și el, al cărui condei era plin de stăpânire de sine, a cedat: „N-am putut să văd mai mult, era peste puterile mele”.

Pe 29 dimineața, groaza a sporit când Napoleon i-a ordonat lui Éblé să distrugă ce construise. Mareșalul Victor, care conducea ariergarda franceză, trecuse în ajun și ultimele piese de artilerie fuseseră transportate în cursul nopții. În zorii acelei zile de 29 trebuia să li se taie rușilor trecerea peste Berezina. Când au izbucnit flăcările, a avut loc o ultimă năvală. Urletele au acoperit canonada. Cei aflați încă pe celălalt mal s-au aruncat în foc sau în apă. Ca să piară, puteau alege între cele două elemente opuse.

Spectacolul acelei văi ne atrăgea ca un magnet. Stăteam în ninsoare și niciunul dintre noi nu îndrăznea să facă un pas. Niște țărani ocărau un cal pe un drum din apropiere. Au trecut prin dreptul nostru într-o brișcă. Zăpada înfrumusețea liziera pădurilor și atenua sunetul zurgălăilor. Calul conferea un aer străvechi peisajului. Atelajul a dispărut în ninsoarea măruntă. Gras mi-a atins brațul și mi-a spus:

— Vezi, aici e un loc sacru.

— Ce e un loc sacru? l-am întrebat.

— Un loc sacru, a răspuns el, este un teren geografic fecundat de lacrimile Istoriei, o bucată de teritoriu sacralizată de un gest, blestemată de o tragedie, un teren care, prin secole, continuă să iradieze ecoul suferințelor ascunse sau al gloriilor apuse. Este un peisaj binecuvântat de lacrimi și sânge. Stai în față și, deodată, simți o prezență, o apariție bruscă, manifestarea unui nu-știu-ce. Este ecoul Istoriei, emanația fosilă a unui eveniment care iese din sol ca o undă. Aici s-a produs o tragedie atât de intensă într-un răstimp atât de scurt, încât geografia nu și-a revenit. Copacii au crescut la loc, dar Pământul continuă să sufere. Când bea prea mult sânge, devine un loc sacru. Atunci trebuie să-l privești în tăcere, căci e bântuit de fantome.

Chiar și Goisque renunțase să mai pozeze lumea. Câmpurile de zăpadă erau pătate cu monumente în memoria celor două armate. O stelă purta numele unui bărbat a cărui binefacere ne obligă să spunem doar că se numea F.B. El era comanditarul monumentului – finanțatorul, poate – și avusese grijă să se știe asta. De ce să nu fi pus acolo o piatră comemorativă cu cuvintele: „Aici, unde am pus această placă, Napoleon a trecut împreună cu toată armata lui”?

Monumentul m-a dus cu gândul la acea jurnalistă de televiziune căreia îi aduceam la cunoștință în direct, cu câteva luni în urmă, dorința mea de a parcurge itinerarul retragerii lui Napoleon din Rusia și de a traversa Berezina.

— Napoleon? Berezina? Toate astea nu par prea glorioase, a comentat ea.

Acolo, în fața râului tombal, mi-au venit pe buze cuvintele cu care ar fi trebuit să-i răspund. Dar rămăsesem încă o dată fără o replică adecvată momentului.

„Serios, dragă prietenă? Nimic glorios în cazul pontonierilor care au acceptat să moară ca să poată trece camarazii lor; în cazul lui Éblé, generalul cu păr cărunt care, sub focul artileriei, a traversat de câteva ori podul ca să-i raporteze împăratului cum progresau operațiunile de salvare și a murit de epuizare câteva zile mai târziu? Nimic glorios în cazul lui Larrey, chirurgul-șef care s-a deplasat de nenumărate ori de pe un mal pe celălalt ca să-și salveze echipamentul medical, al lui Bourgogne, care și-a dat blana de urs unui soldat ce dârdâia de frig, al geniștilor care le aruncau frânghii nefericiților căzuți în apă, al femeilor despre care Bourgogne scrie că «îi făceau de rușine pe unii bărbați, suportând cu un curaj admirabil toate chinurile și lipsurile la care erau supuse»? Și al acelui împărat care a salvat 40.000 dintre oamenii lui și despre care rușii jurau cu trei zile înainte că n-avea o șansă la un milion să le scape? Ce înseamnă gloria pentru dumneata, doamnă, dacă nu exorcizarea ororii prin fapte de vitejie?”

În loc de asta, bâiguisem:

— Da, ăăă, totuși…

Restul drumului, spre Lituania, era o adevărată încântare. Uneori alunecam prin codri ca de smântână. Deodată, drumul pătrundea în păduri-citadele, în străpungeri lungi, și pinii înălțau ziduri de bronz, abia albiți de plăci răzlețe de zăpadă. Dacă un șir lung de elfi ar fi trecut prin fața roților noastre, nu ne-am fi mirat cine știe ce. Eu și Goisque treceam pe rând la

ghidon și în ataș. În sicriul de zinc al motocicletei aveai tot răgazul să meditezi. Sau mai curând să visezi cu ochii deschiși. Îmi amintesc de alpinistul Reinhold Messner în timpul traversării Antarcticii. Trăgând după el *pulka*[*], mărturisea că se cufunda ore întregi în fantasme erotice. Când e foarte frig, nu îți poți împiedica gândurile să zboară spre amintirea trupurilor calde. Ne îndreptam spre Smorgon și încercam să străbatem o distanță cât mai mare înainte de căderea nopții. În fața ochilor îmi jucau pântece durdulii, dansatoare moldovene și coapse rozalii.

— La ce te gândești, Tesson?

— La locurile sacre, am răspuns.

Teoria lui Gras despre locurile sacre era nostimă. Între satele Pleșnițîi și Vilieika, întrucât aveam o oră de pierdut, lungit în camera mea frigorifică pe roți, am încercat să-mi imaginez o tipologie a locurilor sacre și am identificat șase categorii.

Locurile sacre ale tragediei: fuseseră decorurile bătăliilor. Murmurul Istoriei răsuna acolo ca un ecou. Pentru mine, aceste locuri sacre se numeau Confrécourt[**], în ogoarele din Soissonnais, Masada și Stalingrad.

Locurile sacre spirituale: erau locuri barresiene[***] „unde adie spiritul, locuri care scot sufletul din letargie”, stele unde Pământul atingea Cerul, care *se consacrau*, cum ziceau magii. Acolo bântuiau zeii. Vechii greci ridicau un templu în acele decoruri mitologice. Pentru mine, acele locuri erau înălțimile de la Lhassa, unde orașul se dezvăluia ca o curgere de aur în ciurul nisipurilor aurifere, muntele Ménez-Hom, care închidea extremitatea cu trei vârfuri a peninsulei Crozon,

piscul Drus, unde veghea statuia unei fecioare expusă fulgerelor.

Locurile sacre geografice: acestea n-aveau nevoie de ajutorul oamenilor. Arhitectura lor naturală, frumusețea lor formală vorbeau în locul lor. Pentru mine, aceste locuri sacre erau lacul Manasarovar, oglinda muntelui Kailash, izvoarele fluviului Sîrdaria din înălțimile Munților Cerești, faleza Cink de la țărmul Mării Aral.

Locurile sacre ale amintirii: erau mormintele prietenilor sau eroilor noștri. Stăteam exact în locul în care își găsiseră moartea. Pentru mine, aceste locuri sacre erau acostamentul unui drum afgan, unde și-au dat ultima suflare în brațele mele camarazi buni, imobilul de pe un chei al Senei, unde un filosof evreu cu voce exaltată și-a trăit ultimele zile, ogorul de la Villeroy, unde Péguy a fost ucis cu un glonț în cap.

Locurile sacre ale creației: nu erau locuri spectaculoase, ci grădini, case, chiar ruine. Acolo, la umbra copacilor, în liniștea unui birou, artiștii compuseseră opere eterne. Pentru mine, aceste locuri sacre erau zidurile căsuței de la țară a pictorului Nicolas de Staël, sălile tăcute ale apartamentului Annei Ahmatova din Sankt-Petersburg sau cafenelele de pe strada Huchette unde bântuiau umbra lui Huysmans și cea a lui Jean Follain.

Locurile sacre heraclitene: erau locuri de contrast fizic. Locuri pentru bătrânul mag din Efes. El credea că „orice lucru se naște din discordie” și că „orice contradicție este avantajoasă”. În termeni geografici, era nevoie de locuri unde elementele se împreunează, unde apa întâlnește stânca, unde lumina fecundează marea, unde vântul șuieră printre copaci.

Pereții stâncoși de la Calanques de Cassis aparțin acestor locuri sacre.

Frigul devenise mușcător și noi eram uzi. Iar lui Gras, aflat în ataș, începea să i se pară că timpul era prea lung. În benzinăria de la Pleșnițîi, unde ne-am ghiftuit rezervoarele cu o benzină cu cifra octanică 72, a început să bombăne:

— Băieți, m-ați vrăjit să plec într-o escapadă cu o motocicletă cu ataș confortabil, unde se presupunea că pot să citesc și să scriu.

— Te plângi? l-am întrebat.

— Faci mofturi? l-a repezit Goisque.

— Ia lăsați-mă-n pace! s-a răstit Gras.

După ce a traversat Berezina, Napoleon putea să se considere fericit, căci scăpase de distrugere, își salvase pielea, mareșalii și ce mai putea să fie salvat din armata sa, redusă la 2.000 de ofițeri, la mai puțin de 20.000 de soldați și la 40.000 de însoțitori care nu mai erau în stare să lupte. „Vedeți cum se trece pe sub nasul dușmanului”, le repeta el alor săi.

Din punct de vedere strict numeric, la fel ca la Borodino, rușii pierduseră mai mulți oameni decât francezii.

Din punct de vedere tactic, Napoleon fentase dușmanul. Eschiva era o palmă peste obraz, o negare obraznică. Ea scotea în evidență deficiențele comandamentului rus. Kutuzov și Ciceagov amânaseră lansarea atacului pentru că încă se temeau de regele proletar. Niciunul dintre ei nu voia să-l înfrunte direct. Napoleon continua să înainteze aureolat de „acel capital adunat de mulți ani”, după cum scrie Von Clausewitz. Rușii vedeau încă în acel om încolțit, obligat să

meargă sprijinit în baston, suveranul neînvins. Forța lui Napoleon consta în reputație. Victoriile trecute îl protejau.

Din punct de vedere uman, soldații imperiului făcuseră eforturi supraomenești. Marea Armată vlăguită își oferise luxul unei victorii. Memoria colectivă franceză nu a reținut totuși decât oroarea măcelului. Numele acelui curs de apă insignifiant pentru geografie a intrat în istorie și în limbajul curent cu semnificația pe care o știm. Dacă ne-am conforma realității concrete a faptelor, expresia „e ca la Berezina" ar fi trebuit să însemne „am scăpat ca prin urechile acului, băieți, ne-a trecut glonțul pe la ureche, am suferit o pierdere mare, dar viața merge mai departe și la naiba cu regina Angliei!".

Calvarul împăratului escortat de fantomele sale a continuat spre Vilnius, prin Zembin, Pleșnițîi și Iliia. O ariergardă de 3.000 de oameni a fost formată sub comanda lui Ney. „Două sau trei zile mai târziu", scrie Labaume, „era atât de redusă, încât te întrebai unde era ariergarda, deși te aflai lângă ea". Kutuzov era în continuare pe urmele francezilor. Și francezii continuau să se topească precum untul la soare. Rușinea de a fi lăsat dușmanul să fugă din capcana de la Berezina rănea orgoliul rușilor. Cazacii lui Platov, „obosiți să tot ucidă", după cum zice Caulaincourt, îi hărțuiau pe cei rămași în urmă, cărora le luau hainele și îi lăsau să moară în pielea goală în codri. Pădurile se succedau, mlaștinile treceau una după alta, tăiate de pâraie înghețate. Într-o zi, Marea Armată a intrat pe un sistem de punți de lemn care trecea peste terenuri mlăștinoase. Caulaincourt s-a mirat de lipsa de inițiativă a dușmanului: „Șase cazaci cu torțe ar fi fost de ajuns ca să ne lipsească de acest mijloc de retragere". Ezitările lui Kutuzov, erorile lui Ciceagov, lentoarea lui

Wittgenstein: s-ar fi zis că rușii făceau risipă de incompetență pentru a-l ajuta pe Napoleon. Francezii puteau să aprindă lumânări pentru dușmanul lor.

Coborârea în iad nu se sfârșise încă pentru ei. Și iadul era pavat cu gheață. Aveau să îndure cele mai aprige geruri din întreaga campanie. În timp ce eram chinuiți de vânt și de zăpadă pe motocicleta noastră cu ataș, mă gândeam la acei soldați care rătăceau la –30°C. Stolurile de corbi însoțeau trupele. Câini pe jumătate sălbăticiți se băteau pe cadavre, prinzând tot mai mult curaj pe măsură ce oamenii deveneau sleiți de puteri. Mercurul cobora întruna la acel început de decembrie 1812.

Într-o zi, împreună cu Goisque, am poposit în Iakutia în luna ianuarie ca să simțim temperaturile extreme. Respirația era un chin, particulele de gheață atacau mucoasele. Într-o seară au fost –48°C și tipii ne spuseseră: „Încă puțin și cauciucurile vor deveni pătrate”. Am păstrat din acele zile amintirea unei lupte permanente contra frigului care ne vlăguia până la căderea serii. Și totuși, noi dormeam noapte de noapte, bine hrăniți și adăpați cu ceai într-o încăpere încălzită!

Frigul i-a ucis pe cei mai slabi și le-a luat mințile celorlalți. Mâinile și picioarele deveneau casante ca sticla. Câțiva soldați își înfășuraseră picioarele „cu pielea unor cai proaspăt jupuiți”, scrie Labaume. Focurile de bivuac care jalonau drumul erau o ispită. Caulaincourt știa asta: „Îndată ce ațipeau, acei nefericiți mureau”. Crezându-se salvați după trecerea Berezinei, toți căpătaseră puțină speranță. Dar au căzut ca muștele pe drumul spre Vilnius. Îmi aminteam de acele mărturii și-mi ziceam că speranța este o impostură

cumplită, o așteptare ce te face să suferi puțin mai mult decât dezamăgirea. Singurul lucru de care nu aveau a se teme acei mărșăluitori era necazul de a se rătăci: „Mulțimea celor care cădeau și nu se mai ridicau putea să slujească drept ghid”, scria Bourgogne. Cât de mult trebuie să fi regretat că-și dăduse blana de urs pe malurile Berezinei!

În ziua de 3 decembrie, la Molodecino, împăratul a emis numărul 29 din *Buletinul* destinat supușilor francezi. Textul a rămas pentru posteritate. Napoleon recunoștea catastrofa folosind multe eufemisme. Insista asupra comportamentului glorios al lui Ney, asupra meritelor soldaților săi, a distrugerii cavaleriei sale, a indiferenței vesele a celor mai bune elemente ale armatei în fața adversității și josniciei cazacilor, „acea cavalerie vrednică de dispreț, care face doar zgomot și nu e în stare să învingă o companie de infanteriști”. Buletinul se sfârșea cu aceste cuvinte: „Niciodată sănătatea împăratului n-a fost mai bună”, pe care detractorii lui Napoleon le-au considerat o manifestare de nebunie egotică, fără să vadă că împăratul confunda corpul lui cu cel al Franței.

Noi străbăteam kilometrii spre Lituania. Se lăsase noaptea. Condusul consta în a nu te lăsa orbit de camioanele care veneau din sens opus. Intrigați de lumina slabă a farurilor noastre, șoferii acestora ne orbeau cu ale lor. Goisque a frânat brusc, a derapat și motorul i s-a blocat, fiind cât pe ce să fie tamponat de motocicleta lui Vitali, care venea foarte aproape în urma noastră.

— Ce mă-sa faci, bătrâne?

— Panoul, orbilor! s-a răstit Goisque. Suntem la Smorgon! La Smorgon!

Pe 5 decembrie, Napoleon a ajuns la Smorgon împreună cu statul său major. Cu două zile înainte îi zisese lui Caulaincourt: „În starea actuală a lucrurilor, nu mă pot impune Europei decât de la palatul Tuileries”. Asta însemna că luase hotărârea de a se întoarce la Paris, lăsând în urmă rămășițele armatei. Ideea încolțise din ziua în care, la puțin timp după etapa Dorogobuj, la începutul lunii noiembrie, aflase despre lovitura de stat a lui Malet. Acest general obscur, internat pentru o boală mintală, ieșise din casa de sănătate de la Paris și încercase să-l răstoarne pe împărat în ziua de 22 octombrie. Puciul eșuase, dar vestea îl zdruncinase pe împărat la fel de mult ca anunțul pierderilor suferite în ziua respectivă în fața rușilor. După ce că era hărțuit de armata lui Kutuzov, era acum și amenințat în inima puterii sale. Îi spusese lui Caulaincourt: „Cu francezii trebuie să te porți ca și cu femeile, fără absențe prea lungi”. Din acel moment își jurase să se întoarcă în Franța cât mai repede ca să ia în mână frâiele imperiului.

În ninsoare și în plină noapte a trebuit să-i facem pe plac lui Goisque, care hotărâse să fotografieze panoul de la Smorgon cu cele trei motociclete cu ataș aliniate în față. Blițul își proiecta fulgerele absurde pe perdelele din fulgi de nea.

Aici, nu departe de Vilnius, Napoleon a considerat că era momentul potrivit. A lăsat armata pe mâna lui Murat („preia-o, rege al Neapolelui”, îi zisese, trecându-i comanda) și a plecat la ora 22, într-o *dormeuse*[****] trasă de șase cai. Îl lua cu el pe Caulaincourt și era escortat de un detașament din garda care se risipea de-a lungul verstelor. Împreună, în goana mare, aveau să se întoarcă la Paris prin Polonia și Germania, străbătând traseul ca niște posedați, scriind paginile uneia

dintre cele mai ciudate călătorii din istorie, dublată de o ședință de confidențe intime ținută la –20°C pe drumuri forestiere. Acum nu mai era vorba să salveze armata, ci să ia din nou frâiele imperiului, lăsate din mână de șase luni.

În ceea ce ne privește, am ajuns la frontieră la ora 20. O coadă de camioane se întindea până la vamă. Primul șofer de tir cu care am stat de vorbă – un român – ne-a explicat care era situația:

— Nenorociții sunt în grevă. Ieri, poliția a băgat la răcoare niște vameși corupți și ceilalți au închis ghișeele în semn de protest.

— De câte zile?

— De două.

— Cât de mare e coada? a întrebat Vasili.

— Se întinde pe 18 kilometri și sunt 600 de camioane, a răspuns românul.

Am mers pe lângă șir, cu 80 km/h, pe banda de urgență, trecând foarte aproape de camioane și rugându-ne la zeii frontierelor să nu se deschidă nicio ușă în calea trecerii noastre, ceea ce ne-ar fi scurtat de tot călătoria. Ce i-o fi înșirat Vasili funcționarei belaruse, foarte solemnă în uniforma ei kaki? Femeia ne-a aruncat o privire disprețuitoare. Oare vameșii primiseră consemn să nu împiedice motocicletele Ural să-și ia tălpășița din țară? Oricum, în trei minute ne aflam pe partea cealaltă, în Uniunea Europeană, pe pământ lituanian, de unde urma să mergem până la Vilnius pe 50 de kilometri de asfalt catifelat, ceea ce l-a făcut pe Vitali să exclame: „Ciudat, cum intri în Uniunea Europeană, e mai puțin noroi!”. În centrul orașului, totul arată că țara și-a sporit

de 20 de ani eforturile ca să ajungă la standardele UE. Magazinele pline de clienți și bulevardele elegante, decorațiunile de Crăciun, mașinile germane și tinerii înțoliți *cool* de pe trotuarele deszăpezite contrastau cu atmosfera de șantier, arhitectura de uzină, estetica siderurgică și populația depresivă din orașele fostei URSS. Într-o braserie după normele bruxelleze – chelnerițe cu piercinguri, sushi și *world music* –, Vitali și-a continuat teoriile: „Înainte, Lituania făcea parte din imperiul nostru; acum, în uniunea voastră". Ni se părea că ieșise din noaptea supliciului și din pădurile iadului ca să se avânte orbește în cantina personalului de la Disneyland. Ne uitam în jur la acei oameni amabili și rozalii în obraji, care așteptau ziua de vineri ca să încheie o săptămână la bancă cu un weekend liber.

Ne fusese atât de frig în ultimele ore, de la Berezina, încât ne-am apucat să ne încălzim bând votcă cu piper. Prima sticlă, în memoria francezilor, a doua, în memoria rușilor și câteva pahare în plus pentru militarii polonezi, englezi și germani din cele două imperii. Și nu ne-am culcat în seara aceea la o oră foarte nepotrivită doar fiindcă începuserăm să ne comportăm ca niște soldățoi și managerul bistroului ne-a dat afară după ce, între două zbierete, am dat foc feței de masă răsturnând lumânările.

* Sanie folosită în scopuri sportive sau pentru transport (n.tr.).
** Poziție care, la sfârșitul bătăliei de pe Marna, a fost una dintre liniile frontului unde s-au dat lupte intense (n.tr.).
*** Aluzie la Maurice Barrès (n.tr.).
**** Trăsură de dormit (n.tr.).

Ziua a șasea
De la Vilnius la Augustów

În dimineața asta, consiliu de război în fața a doi litri de cafea fără zahăr menită să ne alunge mahmureala. Gras trebuia să ne părăsească și asta ne întrista mult. Apreciam felul în care citea *Memoriile* lui Labaume sau ale lui François în ataşul motocicletei, nepăsător la frig, ca și cum ar fi stat într-un fotoliu confortabil la Societatea de Geografie din Sankt-Petersburg. Îndatoririle îl chemau la Donețk. Ucraina încă nu explodase sub impulsul democraților și al noilor filosofi. Gras a urcat în trenul de dimineață Vilnius-Kiev, după ce ne admonestase.

— Ce facem, băieți? a întrebat Goisque.

— Ori mergem mai departe pe drumul retragerii spre Neman și Königsmark, ori mergem pe urmele împăratului, până la Paris, prin Varșovia, am zis.

— Nu ți se pare totuși că acest „rege corsican” al tău exagerează abandonându-și oamenii? a zis Vitali.

— Treaba e mai complicată, am răspuns.

— Așa zice întotdeauna cine nu se simte în largul lui.

Secretul plecării din Smorgon fusese bine păstrat. Când soldații au aflat că împăratul îi părăsise, a fost consternare generală. Soarele se retrăsese de pe cerul lor. Stupoarea s-a transformat oare în dezaprobare? Labaume vorbește despre „indignarea legitimă” a oamenilor. Dar Bourgogne nu a părut să-i poarte pică șefului său. Poate că oamenii erau prea ocupați să găsească un stârv de ros ca să profereze blesteme. Când încerci să scapi de moarte, mai ai oare energie să arunci anatema asupra cuiva?

De altfel, este oare de blamat Napoleon? Rolul unui amiral nu este mai degrabă să se îngrijească de soarta flotei sale decât să piară în naufragiul uneia dintre nave? Asta am încercat să-i explic în rusește lui Vitali.

Împăratul era liantul care ținea laolaltă rămășițele armatei. Magnetismul său îi impulsiona pe ofițeri. Energia sa îi însufleția pe soldați. Certitudinea prezenței sale, chiar invizibile, îi insufla fiecăruia dorința de a rămâne în picioare ca să dobândească puțin din gloria generală. După plecarea suveranului, totul putea să se spulbere. Iar totul s-a spulberat. Și Murat n-a putut să facă nimic împotriva stării de abandon. Armata se târa, atrasă ca un magnet de perspectiva orașului Vilnius. Așa cum se întâmplase înainte de Smolensk, cu câteva săptămâni în urmă, ce a mai rămas din armată avea nevoie de un miraj. Și, la fel ca Smolenskul, Vilniusul nu s-a ridicat la nivelul așteptărilor.

Pe 8 decembrie, la porțile orașului Vilnius s-a înghesuit o hoardă de schelete vii. Peste târgușorul ațipit, care nu știa nimic despre dezastru, se năpusteau 40.000 de oameni înfometați. Burghezii, văzând cum veneau acele torente de

posedați acoperiți cu piei de animale, au făcut ce fac burghezii când sunt amenințați: au închis porțile orașului.

Mareea de zombi s-a izbit de ziduri. „Acea dezordine mi-a amintit de Berezina”, a scris Labaume. Mareșalul Davout a fost nevoit să se folosească de o scară ca să intre în oraș prin grădini ferite. Gloata a reușit în cele din urmă să spargă porțile și să intre, dar n-a găsit acolo niciun ajutor. Absența comandamentului a împiedicat împărțirea proviziilor, insuficiente oricum pentru a hrăni o armată. Agenți prea zeloși au refuzat să efectueze distribuiri de urgență, cerând „bonuri de distribuție” din partea nefericiților care îi implorau să le dea un codru de pâine. Ni-l putem închipui oare pe muribundul care ajunge în pragul salvării și căruia i se refuză ajutorul chiar de cel care ar trebui să i-l acorde? Acele comori de pâine și de carne au căzut 48 de ore mai târziu în mâinile rușilor.

Soldații bruftuiți au rătăcit pe străzile orașului, gândindu-se doar să facă rost de adăpost și de mâncare după cum le-o fi norocul. Reveneau de la hotarul vieții și nu erau lăsați să intre în casele de unde venea miros de pâine caldă. Locuitorii se baricadaseră. Și moartea a mai luat un tribut de soldați de pe trotuare, unde vântul scădea temperatura până la –20°C. Vilnius a scăpat de jaful total doar pentru că oamenii nu mai aveau putere să jefuiască. Mărturisirea lui Berthier, în raportul său din zorii zilei de 9 noiembrie, a răsunat ca un discurs funebru: „Sire, trebuie să vă spun adevărul, armata e într-o debandadă completă”.

Încă din ziua de 9, o avangardă de cazaci s-a apropiat de oraș. Grosul trupelor lui Kutuzov venea în urma ei, la două-trei zile de mers. Prințul Murat, preocupat să-și asigure o cale

de ieșire, a fugit din oraș în cursul serii, apucând-o către vest, spre Kaunas. Iar Marea Armată a evacuat orașul pe întuneric. În ziua de 10, pe când abia ieșise din Vilnius ariergarda lui Ney, cazacii galopau deja prin capitală cu strigătele lor asurzitoare.

Când a intrat în Vilnius, pe 12 decembrie, Kutuzov își îndeplinise misiunea: alungarea hidrei de pe teritoriul rusesc. Porțile orașului erau ca ale unui cavou. Un miros de putreziciune învăluia totul. Din Marea Armată, 20.000 de oameni nu mai avuseseră puterea să părăsească orașul și își așteptau moartea, brutalizați de cazaci, torturați de frig. În mănăstirea Sfântul Vasile, aproape 8.000 de morți erau îngrămădiți pe culoare. Ferestrele erau astupate de grămezi de cadavre. Amintindu-și că „văzuse un grup de patru oameni cu mâinile și picioarele degerate, dar cu mintea încă limpede, și doi câini care le devorau picioarele”, generalul englez Robert Thomas Wilson, sfetnicul lui Kutuzov, a lăsat să-i scape: „Morții sunt probabil invidiați”.

În pofida medaliilor zornăitoare de pe pieptul lui prea lat, Kutuzov n-avea de ce să-și manifeste bucuria. Desigur, putea să-și atribuie meritul pentru fuga lui Napoleon, dar își decimase și propriile trupe. Iarna, păduchii și foamea nu făcuseră nicio deosebire de naționalitate și-i seceraseră pe ruși cu același zel cu care răriseră rândurile francezilor. Kutuzov își pierduse două treimi din oameni de la Moscova până la Vilnius, unde mai avea 30.000 de soldați față de cei 100.000 cu care pornise.

Pentru francezi, hecatomba de la Vilnius a avut și alte cauze decât oboseala, foametea și frigul. Cazacii nu știau că păduchii le erau aliați. În august 2001, în cartierul Šiaurės

miestelis din Vilnius, niște muncitori lituanieni au scos la iveală o groapă comună cu sute de trupuri de soldați francezi. Oamenii de știință dintr-o comisie arheologică franco-lituaniană au identificat pe cadavre urmele unei bacterii care, în afara faptului că purta un nume cu rezonanță poloneză – *Rickettsia prowazekii* –, era agentul de transmitere a tifosului. Mii de soldați supraviețuiseră tăișului sabiei cazace și gerului ca să piară de febră. Primul Imperiu își descoperea un nou dușman: paraziții.

— Vă dați seama, armata păduchilor! a exclamat Vitali.

— Rușii au avut ajutor în acest război, am zis.

— Să mergem la Antakalnis, a propus Goisque. Acolo au îngropat cadavrele francezilor.

Cimitirul din Antakalnis ocupă o colină la nord-est de Vilnius, nu departe de malurile râului Neris. Am ajuns acolo la amiază și am oprit în fața zidului scund de la intrare. Doi vagabonzi pufăiau pe o bancă. Vederea ne era distorsionată. În ninsoare, cu fețele buhăite, cu zdrențele lor, cu capetele înfășurate în lână și părul de un blond spălăcit, păreau ieșiți dintr-o gravură din secolul al XIX-lea, gen „voltijori ai armatei în timpul debandadei”. Ne-au propus să ne păzească motocicletele.

— Vă duceți să vedeți francezii? au întrebat.

— De unde știți? am vrut să aflu.

— Niște gagii pe Ural se duc neapărat la groapa franceză.

— Da?

— Trei litas și păzim motoarele.

— Trei litas pentru toate trei? a întrebat Vitali.

— Trei litas de fiecare, au răspuns.

— Ele fac mai puțin, a replicat Vitali.

Mi-ar fi plăcut să odihnesc în acel cimitir. Mormintele de piatră se înălțau într-un subarboret de rășinoase. Mușchiul rotunjea colțurile. Sculpturi neogotice reprezentând îngeri se aplecau tandru peste cei ce-și dormeau somnul de veci. În acea pădurice era ceva din resemnarea cimitirelor britanice. Vitali se plimba printre sectoare cu bicornul pe cap. Zăpada își așternea tăcerea pe alei. Chiparoșii erau lumânări negre. Am mers mult timp căutând careul anului 1812. Am trecut în revistă martiri polonezi, germani din Primul Război Mondial, monumentul de beton ridicat în memoria eroilor Armatei Roșii. Am descoperit stelele victimelor din ianuarie 1991. Uitasem evenimentele de atunci, dar mi le-a amintit Vitali. Gorbaciov, încurajat de diploma de liberalism decernată în unanimitate de liderii din Occident, înăbușise în sânge manifestații ale tinerilor lituanieni antisocialiști. Cimitirul spunea: Lituania, ca și Polonia, era o țară care traversase secolul XX în cea mai rea poziție geografică posibilă, între Germania și Rusia. În menghină!

La capătul de jos al unei pante lungi se afla careul fantomelor noastre. Pe o placă stătea scris: „Aici odihnesc rămășițele soldaților celor douăzeci de națiuni care formau Marea Armată a împăratului Napoleon I, morți la Vilnius la întoarcerea din campania din Rusia în decembrie 1812”.

Soldații uitați din groapa comună de la Šiaurės miestelis fuseseră îngropați în cimitir în 2003. Pentru prima dată abordam un loc tangibil al retragerii francezilor din Rusia, un spațiu care nu era doar un *decor* al amintirii sau un *teatru* istoric. Sub acea zăpadă se găseau osemintele oamenilor pe

ale căror urme mergeam de la Moscova. Nu mai alergam după fantome. Stăteam acum în fața rămășițelor lor pământești.

— Băieți, înțeleg că sunteți emoționați, dar *davai*, a zis Vitali.

În dimineața aceea eram în sfârșit de acord în privința urmării evenimentelor. Aveam să refacem mai degrabă drumul urmat de Napoleon și Caulaincourt cu sania decât cel din ultimele zile ale armatei muribunde. Itinerarul trăsurii trecea prin Varșovia și Erfurt și avea să ne ducă la Paris prin Westfalia. Traseul promitea traversarea unei geografii extrem de napoleoniene. Aveam să trăim în continuare în amintirea imperială.

Destinul le rezerva fugarilor o ultimă încercare. După evacuarea din Vilnius, armata trebuia să ajungă la Kaunas, la 100 de kilometri spre vest. La Ponary, la ieșirea din capitala lituaniană, panta înghețată le-a dat lovitura de grație. „A fost momentul pierderii definitive a întregii artilerii, a furgoanelor și a bagajelor”, scrie Berthier în depeșa trimisă împăratului. Soldații nu reușeau să urce trăsurile peste înălțime. Temperatura staționa la –20°C. Caii deveniseră gloabe incapabile să mai tragă. Aglomerarea de material și gloata oamenilor au blocat trecerea. Trebuia totuși salvat principalul, tezaurul imperial. Ofițerii au rechiziționat câteva mârțoage de la cavalerie ca să-l salveze, dar trăsurile au fost imobilizate de grămada de chesoane amestecate cu cadavre. Cineva a avut ideea să se încredințeze sacii cu aur soldaților pentru a transporta tezaurul pe jos. Operațiunea s-a transformat în jaf. Lihniții au spart panourile de lemn și au pus mâna pe sacii cu monede de aur cu gesturi lacome. Li se cuveneau pentru suferința lor. Jaful a durat toată noaptea,

până când focurile de armă ale cazacilor lui Pavlov i-au trezit din nebunie și pe cei mai avizi. Ce aveau să facă oare cu blănurile, cu butoiașele cu bani într-o noapte de coșmar în care o tocană de oaie era mai prețioasă decât 100 de franci de aur? Mulți dintre ei, îngreunați de pradă, au fost prinși din urmă și uciși de ruși. Ceilalți s-au retras spre Kaunas, timp de două zile, împovărați de bogățiile lor. „Fiecare soldat era încărcat cu bani, dar niciunul n-avea pușcă", scrie Labaume. Doar mareșalul Ney continua să adune oamenii și să protejeze spatele trupelor, metodic, eroic, strigându-și ordinele. A rămas până la capăt chiar mai mare decât propria-i legendă. Bourgogne l-a zărit lovind cu arma, „așa cum sunt zugrăviți eroii din Antichitate". În acel moment al Retragerii, pe când Murat fugea și infanteriștii își numărau paralele, Ney era ultimul depozitar al grandorii pierdute a Marii Armate.

La Kaunas, ca și la Smolensk și Vilnius, rămășițele armatei n-au avut deloc răgaz de odihnă. Urmărind îndeaproape trupele în care rândașul nu se mai deosebea de mareșal, lupii din diviziile cazace au intrat în oraș în ziua de 14, ținându-se scai de soldații francezi. Cei rămași din avangarda napoleoniană ajunseseră cu câteva zile înainte, spărseseră beciurile și goliseră butoaiele. Mulți muriseră din cauza beției. Campania se încheia astfel într-o nebunie crepusculară. Înfrângerile produc întotdeauna aceste scene de demență ce amintesc de picturile lui Bosch. Înainte să moară, dacă-i bal, bal să fie, oamenii se îmbată, fac sex și halesc de să le crape burta. În mod ciudat, niciunul nu pornește în căutarea unei biblioteci, ca să recitească un ultim poem de Virgiliu.

Pe 14 decembrie, vreo 20.000 de fugari au trecut râul Neman și au ridicat tabăra la câteva leghe de malul stâng. Ney

s-a încăpățânat să apere onoarea și, stăvilindu-i pe ruși, a trecut râul prin vad ultimul, în cursul serii, „mergând în urma tuturor celorlalți”, după cum spune Ségur. Ariergarda lui nu mai număra decât 600 de oameni înfrânți. Cortina cădea peste una dintre cele mai dezastruoase campanii militare din istorie.

Ney a urcat pe celălalt mal, ultimă sclipire a unei armate distruse. Din cei 450.000 de soldați cu care începuse invazia, 200.000 muriseră în luptă și 190.000 fuseseră luați prizonieri. Rușii pierduseră 300.000 de oameni.

Invazia Rusiei fusese înfăptuită pentru realizarea păcii continentale. Ea a fost primul pas spre căderea Primului Imperiu. Cu șase luni înainte, armata traversase același râu, plină de entuziasm, sub soarele de iunie, obișnuită cu gloria și gata să lupte până la nisipurile deșertului Gobi, „cu inima bătând de bucurie, orgoliu și mândrie”, a scris generalul Louis-François Lejeune. În acea zi de 24 iunie, porțile iadului se gătiseră cu cele mai frumoase straie ca să atragă armata. Apoi se închiseseră în urma ei.

Vârtejurile râului Neman prevesteau parcă agitația apelor din jurul insulei Sfânta Elena.

La bifurcația drumului care ieșea spre sud din orașul Vilnius, am luat-o spre Marijampolė. În loc s-o ținem pe drumul crucii blestemaților din 1812, prin Kaunas, am ales să accelerăm spre sud-vest, ca să ajungem pe traseul împăratului care fugea. La Kaunas a hotărât Caulaincourt să ajungă la Marijampolė și să treacă prin marele ducat al Varșoviei. După părerea lui, ruta, deși mai lungă, ar fi fost mai sigură. Prusia nu-i inspira încredere lui Napoleon.

— Tesson! a strigat Goisque când coboram o pantă.

— Da?

— Ce e aia *dormeuse*?

— Cred că un *sleeping*.

— Adică?

— O berlină cu roți.

— Ca un atașș de Ural? a întrebat.

— Așa, bătrâne. Cu perdele cu ciucuri și perne brodate.

A fost ședința de psihanaliză cea mai aristocratică din istorie. Un suveran cu o putere fără egal se pregătea să-și deschidă inima, timp de aproape două săptămâni, la temperaturi de –20°C, în fața marelui său scutier, întins într-o *dormeuse* trasă de șase cai lituanieni, apărat de un mameluc, de câțiva ofițeri și de o mână de lăncieri. Îndepărtându-se de scena dezastrului, Napoleon exorciza eșecul campaniei din Rusia. Se îndrepta trup și suflet spre Paris, adică spre viitor.

După plecarea lor din Smorgon, în ziua de 5 decembrie, împăratul și Caulaincourt au străbătut fără odihnă drumurile înzăpezite ale marelui ducat al Varșoviei, ale Prusiei, Saxoniei și Westfaliei. Călătoreau incognito. Au sărit din berline în landouri și în poștalioane, după cum se întâmpla. În cele din urmă i-au pierdut pe drum pe majoritatea membrilor escortei și, în 13 zile și 13 nopți, au ajuns de la Smorgon la Paris: un record de viteză, dacă ne gândim la cei 2.500 de kilometri străbătuți prin zăpadă! Și tot era prea lent! Pe tot traseul, Napoleon, om grăbit, i-a admonestat pe lăncieri, a mâncat în grabă, i-a zorit pe șefii poștelor. Mai repede! Mai repede! clocotea el. Dorea s-o revadă pe împărăteasă. Voia să-și restabilească guvernarea, să-și consolideze poziția în fruntea imperiului. Uneori, refuzând să coboare din trăsură, bea în

grabă o ceașcă cu ceai, dictând câteva scrisori în timp ce surugiii schimbau caii. De la începutul ascensiunii sale, la școala militară, oamenii nu se mișcaseră niciodată destul de repede, după părerea lui. Și acea trăsură afurisită care îl ducea la Paris se târa pe drumurile de pământ ce străbăteau pădurile imperiului său! El, căruia îi plăcea să guverneze istoria, ar fi vrut să micșoreze geografia. Vreme de șase luni tărăgănase lucrurile în fața lui Alexandru, ezitase la Vilnius, pierduse timpul fără rost la Moscova. Pe drumul de întoarcere își regăsea rapiditatea.

Au suferit de frig încă din prima noapte. Temperaturile nu s-au îmbunat decât la Fulda, în Westfalia. Zadarnic îl învelea marele scutier cu șuba lui de urs, „împăratul dârdâia de frig". Pe coasta de la Marijampolė au fost nevoiți să coboare din trăsură, care a fost împinsă până în vârful pantei. Oare Napoleon a dat și el o mână de ajutor? La popasul de la Gragow, Caulaincourt a cumpărat una dintre acele sănii acoperite, montate pe patine, care „zburau pe sol". La Pułtusk, împăratul, înduioșat de modestia unei subrete, i-a dăruit câteva monede de aur, însoțite de acest gând premarxist: „În această clasă s-ar putea face, cu puțini bani, mulți oameni fericiți". La Varșovia, cuprins brusc de o cochetărie de suveran, a ținut să intre în oraș pe jos, „foarte curios să afle dacă va fi recunoscut". La Kutno, o hulubă de la sanie s-a rupt și meșteritul ei a durat două ore, timp în care Napoleon s-a delectat conversând cu soția și cumnata subprefectului, niște poloneze foarte drăguțe. Înainte de a intra în Prusia, s-a asigurat că pistoalele îi funcționau. „În cazul unui pericol iminent, mai curând ucideți-mă decât să fiu prins", le zisese el ofițerilor înainte de plecare. La Poznań, revenind pe drumul

armatei, Caulaincourt a putut să primească ștafetele cu depeșe, pe care Napoleon le devora pur și simplu, reproșându-i marelui scutier că nu rupea destul de repede sigiliile. La Dresda, regele Saxoniei i-a împrumutat berlina sa, ale cărei patine s-au rupt între Lützen și Auerstädt, așa că Napoleon a fost nevoit să intre în Vigenov în „trăsura modestă a curierului”, ca să plece apoi „într-un landou care a fost pregătit la porunca domnului de Saint-Aignan astfel încât împăratul să poată dormi în el”. La Leipzig, Napoleon a tras un pui de somn pe câteva scaune aliniate lângă o sobă, ca apoi să bage de seamă că era privit de un spion. Mai departe, la Eisenach, Caulaincourt a intuit o ambuscadă și a obținut cai odihniți amenințându-l cu sabia pe șeful poștei, care nu prea voia să-i dea. Ajunși pe malul Rinului, au observat că fluviul căra încă sloiuri de gheață. Podul de pontoane nu era instalat și au fost obligați să traverseze cu barca. La Saint-Jean-les-Deux-Jumeaux, cei doi bărbați au urcat într-o mică cabrioletă deschisă, cu care au continuat „goana infernală”. La Meaux au urcat într-un poștalion „care se închidea bine” și astfel au ajuns cu un sfert de oră înainte de miezul nopții la Tuileries, în ziua de 18 decembrie. Caulaincourt a bătut la ușa galeriei deschise spre grădină și elvețianul de la intrare a avut bunul-simț să nu-i recunoască pe împărat și pe marele său scutier în cele două stafii pline de noroi, bărboase, cu cizme îmblănite în picioare!

Astfel s-a încheiat una dintre cele mai formidabile partide din istoria sporturilor în aer liber. Caulaincourt s-a prezentat la personalul de serviciu al împărătesei și doamnele au crezut că vor leșina la apariția acelei stafii care anunța întoarcerea împăratului. În fine, neputând să mai reziste, Napoleon a dat

buzna la împărătească și l-a răsplătit pe Caulaincourt pentru patru ani de ambasadă la Sankt-Petersburg, patru luni de război, două luni de dezastru și 15 zile de goană prin Europa cu un generos: „O seară bună, Caulaincourt. Ai și tu nevoie de odihnă”.

— Astăzi nu te-ai mai putea întoarce călare în 13 zile de la Smorgon, i-am zis lui Goisque în benzinăria de pe drumul spre Marijampolė.

— De ce? a întrebat. Vrei să încercăm?

— Pentru că pădurile sunt tăiate de autostrăzi, câmpurile, de sârmă ghimpată, câmpiile, de canale.

— Nu mai suntem pe vremea Europei călărețe, a zis Goisque. A triumfat mașina.

— Totuși, Gouraud a reușit.

În 1990, scriitorul Jean-Louis Gouraud făcuse drumul de la Paris la Moscova călare. Fusese primit triumfal în Piața Roșie și-și dăruise bidiviii Raisei Gorbaciova. Nutream o admirație nespusă pentru autorul acestui raid furios prin țările Pactului de la Varșovia, cu toate că-l bănuiam că organizase întreaga aventură doar pentru plăcerea de a putea trâmbița că „trecuse cortina de fier călare”.

— A făcut 77 de zile, a zis Goisque.

— Da, dar n-avea un mare scutier care să-i pregătească etapele.

În acele ore, în singurătatea câmpurilor acoperite de zăpadă, Napoleon i-a vorbit lui Caulaincourt. A vorbit ca și cum cuvântul ar fi putut să transceandă coșmarul, să alunge fantomele. A vorbit vrând parcă să se elibereze. Și Caulaincourt a devenit grefierul acelei conversații care

semăna mai mult cu un monolog. Marele scutier a notat întruna, „în grabă”, precizează el. La popas, lângă soba din han, în timp ce Napoleon dormea ori lua cina, sub șuba de urs, el nota cu degetele amorțite de frig. Și cele circa o sută de pagini, intitulate prin grija lui *În sanie cu împăratul*, au constituit una dintre cele mai incredibile confesiuni ale unui șef de stat. L-a manipulat oare Napoleon pe marele scutier? Știa că ceea ce-i spunea va fi publicat cu promptitudine? A făcut un fel de repetiție cu trei ani înainte pentru ceea ce avea să fie Memorialul de la Sfânta Elena? Oricum, percepea atmosfera stranie a acelei confesiuni, deoarece i-a subliniat lui Caulaincourt că „niciodată vreun om n-a avut o discuție atât de lungă între patru ochi cu suveranul lui”…

Noi mergeam bine spre Marijampolė. Aerul rece ca gheața al asfințitului părea să încânte motoarele. Erau pădurile de la începutul teritoriului Uniunii Europene. Totul părea mai ordonat decât în fosta Soiuz. Drumul despica peisaje rurale ieșite parcă de sub penelul lui Bruegel. Un bărbat cu o căciulă cu clape pe cap a trecut pe bicicletă. O brișcă trasă de un cal murg ducea țărani spre niște ferme pe care acoperișurile de șiță la acopereau până la pământ. Treceam prin cătune. Intuiam că sobele duduiau. Săraca Lituanie, care suferise atât de mult, scotea liniștită fum pe hornuri acum, când Istoria se culcase. Soarele a dispărut și câmpul a devenit o prăjitură vieneză roz și grasă.

Ce mâncase oare Vasili? Gonea în noapte. Am lăsat Marijampolė în spate și am virat la 180°. După câteva ore am ajuns la frontiera poloneză. Cu reflectoarele lor cu sodiu care luminau zăpada, cu copertinele din beton pe care scria „Cło!”

și „Postoj!”, clădirile păstraseră un aer de Război Rece. Vameșul nu ne-a acordat nici măcar o privire.

— Chestia asta devine ofensatoare, a zis Vitali.

Vasili voia să mai mergem un timp. Mi-a fost cumplit de greu să țin ritmul impus de el în ceața care se lăsase. Drumul șerpuia și toate camioanele din fostul bloc estic păreau să-și fi dat întâlnire pe acel tronson din Mazuria. Mă temeam de virajele la dreapta care puteau duce la ridicarea atașului și răsturnarea motocicletei. Ninsoarea era tot mai deasă și a învins furia lui Vasili. Am tras la un han din lemn de pe marginea drumului, la Augustów, adică tocmai în târgușorul prin care au trecut Caulaincourt și Napoleon exact cu 200 de ani înainte, socotiți zi cu zi.

— Zi cu zi? a întrebat Thomas la han.

— Da, am răspuns. Au sosit în ziua de 10 la Varșovia și erau pe 7 la Marijampolė, așa că au trecut prin Mazuria și Podlasia pe 8 și 9 decembrie, iar noi suntem azi în 8; or, e dovedit că s-au oprit la Augustów.

Lui Goisque, sensibil la simboluri, nu-i venea să creadă coincidența și voia să verifice asta în exemplarul pătat cu unsoare al *Memoriilor* lui Caulaincourt.

— Dă-mi să văd, Tesson, nu te cred.

I-am zis ca Napoleon lui Caulaincourt:

— Goisque, când îți spun un lucru, trebuie să-l crezi.

Ziua a șaptea
De la Augustów la Varșovia

Oare pe unde trecuseră? De-acum, asta era preocuparea noastră.

— Caulaincourt pomenește satul Pułtusk, dintre Augustów și Varșovia, am zis.

— Plecăm la Pułtusk! a răcnit Vasili.

Prietenii noștri nu erau deloc năzuroși.

În dimineața aceea, frigul se ținea tare pe poziții. Drumul era drept. Orizontul se odihnea, rectiliniu. Câmpia era la discreția vânturilor. Pâlcuri de drobițe acoperite de chiciură, pâlcuri de mesteceni, mlaștini: tripticul Mazoviei. Acele întinderi lipsite de obstacole erau câmpuri de luptă perfecte. Sau mai curând spații de manevră pentru cavalerie. În secolul XX, Panzerele și tancurile T-34 profitaseră din plin. Întregul peisaj rămăsese parcă istovit. Cuiburile de barză goale de pe stâlpi sporeau sentimentul de părăsire. Nicio siluetă în sate: omenii se cărăbăniseră lângă sobe. Foarte catolica Polonie trecea pe sub roțile noastre; în cele mai mici cătune se ridicau catedrale disproporționate. Și erau aproape tot atâtea statui ale Fecioarei și troițe câte borne kilometrice.

Deoarece contemplarea peisajului oferea doar o plăcere relativă, am lăsat să-mi circule în cască întrebarea: Napoleon, tiran sau eliberator?

Dacă revoluția se reduce la o acțiune de luptă pentru libertate, Napoleon este groparul principiilor de la 1789. Antiparlamentarismul, autoritarismul și imperialismul lui războinic îl înrudesc cu Cezar. Dar, dacă revoluția se definește ca o luptă pentru egalitate, împăratul a fost promotorul ei cel mai înflăcărat. Egalitatea civilă a fost opera lui. Egalitatea de merit, obsesia lui morală. În care altă epocă a istoriei Franței un ucenic măcelar ar fi avut atâtea șanse să devină general grație talentelor sale? Idealul de eroism a irigat începuturile imperiului. Acei mareșali, strălucind în zorii imperiali, insultau mai insolent privilegiile Vechiului Regim decât au făcut-o măcelarii din perioada Terorii.

Ciudat era spectacolul acelor tehnocrați din secolul XXI care se agitau între izolare și acceptare și spuneau vrute și nevrute despre *Le Mal napoléonien*[*], fără să admită că împăratul știuse să dea o formă civilă și administrativă elanurilor abstracte ale epocii Luminilor. Un fost prim-ministru se ilustra în mod strălucit la noi în critica aventurii împăratului. El afirma că bilanțul anului 1815 era înspăimântător: abdicarea anunțase întoarcerea monarhiilor reacționare, libertățile fuseseră restrânse în Franța, țara ieșea slăbită dintr-o aventură militară care costase milioane de vieți omenești.

Îmi veneau în minte cuvintele lui Caulaincourt, mâzgălite sub șubă: „Împăratul dorea drumuri deschise pentru merit, mijlocul de a reuși fără deosebire de castă, fără a fi rudă sau

prieten cu un om cu funcție importantă sau cu o favorită”. Sau: „Orice soldat putând să devină general, baron, duce, mareșal, iar fiul țăranului, al învățătorului, al avocatului, al primarului, consilier de stat, ministru, duce, această noblețe n-ar mai șoca pe nimeni cu timpul, căci ea ar recompensa fără deosebire pe toată lumea”. În timp ce defilau șirurile de copaci plantați dureros pe marginea drumului, mi s-a părut ironic ca un om care susținea astfel de lucruri să fie condamnat în vremurile noastre chiar de cineva care se proclama *socialist*, dar pierduse încrederea poporului.

Ne opream pe la benzinării ca să ne dezmorțim mâinile înghețate și să ne frecăm rotulele expuse direct vântului. Ajunseserăm să le înfășurăm în ziare, cagule de lână și manșoane de pânză lipite cu scotch. Purtam două perechi de șosete, o pereche de cizme de piele și supracizme etanșe, având deasupra un combinezon integral. Rezultatul acestor stratificări: tot ne era frig și aveam nevoie de zece minute ca să reușim să urinăm.

Varșovia se apropia, mercurul cobora. Goisque, înfofolit în blănurile lui, arăta din ce în ce mai mult ca o babă.

— Goisque!

— Ce?

— Parcă ai fi o babă.

— Ce zici?

„Și mai e și surdă!”, mi-am zis în cască.

În cursul după-amiezii am trecut Vistula pe un pod, am intrat în Varșovia și am oprit motoarele în Piața Insurgenților. Locul se numise Piața Împăratului până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. Cu câteva luni înainte de sosirea

noastră, în 2011, fusese inaugurat acolo un bust al lui Napoleon așezat pe un piedestal înalt de trei metri. Polonia îl omagia pe cel care, în 1807, crease marele ducat al Varșoviei și îl înzestrase cu un Cod Civil, în vigoare și acum. Păstraserăm două trabucuri Partagas pentru ocazia asta și le-am fumat așezați în atașe, constatând că fumul se asorta bine cu nuanțele cenușii ale arhitecturii varșoviene.

Pe eșichierul napoleonian, Polonia era o armă contra lui Alexandru. Țarul avea toate motivele să-i fie teamă de revolta marelui ducat. La întoarcerea din campania dezastruoasă din Rusia, obiectivul lui Napoleon a fost să convingă popoarele din Europa că Rusia era un dușman comun și că războiul trebuia dus împotriva ei, „în interesul bine calculat al vechii Europe și al civilizației". Trebuia început prin a le insufla polonezilor „un fel de beție". Dar ritmul infernal al întoarcerii nu i-a lăsat timpul necesar pentru „a-i electriza pe polonezi", cărora, în plus, le înghețа fundul, ruinați de contribuția la efortul de război. Napoleon a petrecut doar o zi în capitală și, la ora 21, a sărit în sanie.

Mireille ne aștepta, înfofolită în blană, sub statuie. O cunoscusem la Moscova, pe când conducea rețeaua Aliaților Franceze din Rusia. În prezent, Mireille Cheval lucra în Polonia și se lăsa pradă melancoliei la șes, regretând Rusia. Era o prezență aparte în corpul diplomatic. Naturalețea și generozitatea ei n-o predispuneau la o carieră pe mochetele cancelariilor.

Nu știu dacă a păstrat o amintire plăcută despre tura cu motocicleta cu ataș pe străzile orașului. Dezavantajul locului „maimuței" pe o motocicletă Ural ține de poziția joasă, de îngustimea și răceala atașului. Senzația că ești prizonier într-

un sicriu de gheață și că te deplasezi razant față de drum, la nivelul osiilor, în emanațiile de bioxid, nu sunt agreate de oricine. Mireille nu s-a plâns și ne-a invitat la cina rusească pe care o pregătise acasă. O cină rusească constă în a încetini ravagiile votcii înghițind ceapă, mărar și un mic hering.

— Mireille! În ciuda afecțiunii noastre, știi de ce nu puteam să nu venim să te vedem?

— Nu, a răspuns ea.

— Numele tău, Mireille. Mireille Cheval[*]!

— Splendid! a exclamat Goisque.

Caii au fost marii martiri ai retragerii din Rusia. Au fost sleiți de puteri sub povara încărcăturilor, au fost jupuiți de vii, au fost înfulecați cruzi, direct din carcasă sau tăiați bucăți, fripți înfipți în sabie. Ca să se ghiftuiască, oamenii nici măcar n-aveau grijă să se întoarcă cu spatele la animalele încă vii. S-a gândit cineva la ce poate să simtă un cal în fața spectacolului cărnii unui semen șiroind de sânge în frigare? Perspectiva de a fi mâncat nu este oare groaza absolută a Evoluției?

Nimeni n-a adus cailor din 1812 un omagiu pe măsura suferințelor lor. Oamenii căzuți pe câmpul de luptă sunt glorificați. Monumentele amintesc curajul lor. Cărțile le deapănă faptele de vitejie. Străzi și copii le poartă numele. Dar animalele? Ele la ce au dreptul? La nimic. Poate doar la considerația pictorilor. Tablourile ce reprezintă dezastrul din 1812 înfățișează din plin mârțoagele. De ce sunt interesați pictorii de martiriul cailor?

Din rațiuni morale? Poate. Dacă există o inocență secerată de război, aceasta e a animalelor: ele s-ar fi lipsit de violența oamenilor.

Din rațiuni estetice? Probabil. Un cal descărnat, culcat pe un câmp acoperit de zăpadă are o frumusețe tragică, o grație de ecorșeu.

Din rațiuni spirituale? Cu siguranță. Moartea unui cal este un spectacol extrem de dureros, căci se petrece în tăcere. Tăcerea animalelor este dubla expresie a demnității lor și a dezonoarei noastre. Noi, oamenii, facem atâta larmă… Pictorii, care sunt maeștrii tăcerii, au simțit poate în agoniile mute ale cailor un subiect hărăzit artei lor. Penelurile înmuiate în lumină și reculegere zugrăvesc discursul funebru pentru cai pe care nimeni nu s-a gândit să-l scrie.

Există un tablou de Bernard-Édouard Swebach expus la Muzeul de Arte Frumoase din Besançon. În el se poate vedea un cuirasier așezat pe crupa calului său care stă culcat. Omul pare disperat. Își privește cizmele. Știe că nu va merge mai departe. În spatele lui, la orizont, se târăște o coloană de nefericiți. Dar calul e cel care impresionează. Stă întins pe pământul înghețat. Trage să moară, poate a și murit. Are capul culcat delicat pe zăpadă. Trupul lui este o adevărată mustrare: „De ce m-ai adus aici? Voi, oamenii, ați dat greș, căci niciunul dintre războaiele voastre nu este al animalelor”. Francezii aveau aproape 150.000 de animale la începutul războiului: 100.000 de cai de povară și 45.000 de călărie. Rușii dispuneau cam tot de atâția. Dintre aceste 300.000 de animale, 200.000 au murit în cele șase luni ale campaniei.

— Mireille, îl cunoști pe Gouraud? a întrebat Goisque.

— Scriitorul, Jean-Louis Gouraud?

— Da. El spune că războiul franco-rus a fost „cel mai mare măcel cabalin din istorie”, a zis Goisque.

— În 1812, rușii au inventat un cuvânt care să însemne *putreziciune*, i-am spus lui Mireille.

— Știu, a răspuns ea.

— *Șeval*. Se pronunță *șval*.

— *Șval*, a repetat Goisque.

— Nu, nu, e foarte bună, a zis Vasili, care nu prinsese decât cuvântul rusesc.

Și și-a înmuiat ceapa în borcanul cu smântână.

— Și Napoleon era un bun călăreț? a întrebat Mireille.

— Din punct de vedere strict academic, nu, a răspuns Goisque. Nu era genul care să lege volta de pasul spaniol într-un manej vienez, cu degetul mic ridicat în mănușa din piele de rechin. S-a păstrat o descriere nostimă a lui Odeleben: „Napoleon călărea ca un măcelar. În galop, bustul se legăna în față și în lateral, după pasul calului. Se știe că Napoleon a căzut nu o dată de pe cal”. În schimb, era foarte rezistent. Ascultați ce afirmă colonelul Jean-Baptiste Vachée: „A fost văzut străbătând călare în cinci ore, cu 25 km/h, drumul de la Valladolid la Burgos. (…) Era nu numai neobosit, ci și un călăreț foarte îndrăzneț, călărea ca un nesăbuit”.

— Și ia ascultați asta! E din Caulaincourt, am zis apucând exemplarul din *Memorii*.

— Iar încep cu lecturile lor, parc-am fi la biserică, a spus Vitali.

— „Împăratul călărea și noaptea, și ziua, fără să anunțe.”

— I-ai fi plăcut, Mireille, avea simțul numelor, a zis Goisque.

1. Titlul cărții strălucite (dar contestabile) a lui Lionel Jospin (Le Seuil, Paris, 2014), care are în comun cu împăratul faptul de a fi ratat o campanie.

* *Cheval* înseamnă „cal” în limba franceză (n.tr.).

Ziua a opta
De la Varșovia la Pniewy

Căutaserăm zadarnic în Varșovia hotelul Angleterre, unde trăsese împăratul. Nu mai exista. Aleseserăm un apartament mobilat din centrul orașului și acum, în zorii zilei, ne aflam în mijlocul curții acoperite de zăpadă, reglând bobinele electrice afectate de sarea împrăștiată pe drumuri. Deodată ne-am trezit cu un consilier de presă de la ambasadă, pe nume Alain, trimis de Mireille. I-am povestit retragerea noastră, a luat note, ne-am pornit motorul și, cât se încălzeau cilindrii, întrucât noul nostru prieten părea eminamente simpatic, l-am întrebat:

— N-ai lucrat dintotdeauna în diplomație, nu-i așa?

— Nu, a răspuns el.

— Și cu ce te ocupai înainte? am vrut să știu.

— Cu filosofia, mi-a spus.

— Ce subiect de studiu?

— Berkeley, a răspuns.

— Universitatea?

— Gânditorul, a precizat el.

— A? am făcut.

— Îl cunoști?

— Nu.

— Un irlandez din secolul al XVIII-lea, care a avut ideea imaterialismului, a spus el. Lumea ar fi ansamblul ideilor pe care ni le facem despre ea.

— Ca la Schopenhauer? am zis.

— Mai mult! Nu este vorba doar de reprezentări, ci de o colecție de idei. Lucrurile n-ar avea existență decât în măsura în care ar fi percepute[1].

— Vrei să spui că Goisque n-are realitate proprie? am întrebat.

— Domnul Goisque există pentru că-l percepeți. Voi, motocicletele, acest bicorn… nimic nu dovedește că toate astea sunt altceva decât un fascicul de informații pe care le interpretează simțurile voastre.

— Dar asta îmi place mult, e perfect shakespearian, am zis. Am știut dintotdeauna că viața asta e o iluzie grotescă.

— De altfel, noi ne dedăm de la Moscova unui joc amplu, unei construcții a minții, a spus Goisque.

— Jocul vostru e mai interesant decât manevrele multor oameni pe care îi frecventez, care se cred foarte serioși și a căror morocăneală este gravitatea pedanților.

Am părăsit Varșovia pe un ger de crăpau pietrele și mi-am zis că, dacă Berkeley și-ar fi congelat oasele în iarna poloneză pe o afurisită de motocicletă Ural, poate că și-ar fi revizuit elucubrațiile despre inexistența fenomenelor. Nici nu vă puteți închipui ce bine te vindecă gerul de speculații! Drumul trăia în ritmul camioanelor: garaj, benzinării, șoferi de tir, motel, totul pe marginea șoselei. Zăpada era giulgiul ce se potrivea acelei țări a bătăliilor. Trebuie să se fi găsit ceva schelete sub acea mraniță propice. Istoria strivise atât de rău țara, încât

devenise arhiplată. Am lăsat Kunto în urma stopurilor noastre, urmând, aproape verstă cu verstă, drumul saniei. Frigul era în dimineața aceea un dușman care învățase toate tehnicile de infiltrare ale unui comando. Motocicletele duduiau, cu acul vitezometrului blocat la 80 km/h. Totul era în ordine, copacii plantați – drepți. Pe la sfârșitul după-amiezii făcuserăm 300 de kilometri și trecuserăm de Poznań. Ninsoarea a început să cadă fără pic de considerație pentru motocicliști. Într-o oră, șoseaua se transformase în patinoar. Câteva remorci de 33 de tone au alunecat de-a curmezișul drumului național, blocând circulația spre Pniewy, la nord-vest de Poznań. Triciclurile își arătau avantajele: eram singurii care înaintam fără greutate pe banda de urgență. La căderea nopții am socotit că fulgii de zăpadă erau prea deși și am aterizat într-un motel ținut de o ucraineancă oxigenată, frecventat, ca și drumul, de un număr mare de camionagii.

Seara am vorbit la un moment dat despre destinația noastră. Eram acum la doar 200 de kilometri de Berlin, care se află pe drumul spre Paris, așa cum au crezut întotdeauna germanii. Parisul, unde împăratul a ajuns pe 18 decembrie, cu puțin înainte de miezul nopții. Unde supraviețuitorii tragediei au sosit abia în primele zile ale lui ianuarie 1813. Parisul, pe care nici Vasili, nici Vitali nu-l văzuseră. Parisul, unde Goisque ne promisese o surpriză. Parisul, care ne atrăgea ca un magnet.

Astăzi e de bonton să lauzi virtuțile hoinărelii. Mulți călători adepți ai ocolurilor ne servesc vrăjeala lor. „Trebuie să știi să te rătăcești ca să te regăsești”, zic ei. „Drumul e mai important decât destinația”, adaugă cei mai confucianiști. „Trebuie să te detașezi”, conchid cei care nu practică escalada.

În privința călătoriei, eu și Goisque nu ne simțeam deloc a fi genul hoinar. Nu eram profesioniști ai umblatului creanga.

Ne situam mai curând de partea tezei lui Tolstoi. Bătrânul profet scria în *Război și pace*: „Când omul se află în marș, el își reprezintă totdeauna ținta acestui marș. Ca să poată călca o mie de verste, omul trebuie neapărat să-și spună că dincolo de aceste o mie de verste va găsi ceva bun. Ne trebuie reprezentarea unui pământ al făgăduinței, pentru a găsi în noi forța de a ne deplasa”[2]. Când am traversat Himalaya, deșertul Gobi, Tibetul sau Anatolia, mă simțeam parcă proiectat spre ținta mea. Mergeam hipnotizat de obiectiv și nu m-aș fi văzut deloc hoinărind după cum bătea vântul. În termeni de deplasări, credeam în balistică.

Totuși, dacă itinerarul total se dovedește foarte lung, nu trebuie să te gândești prea mult la orașul unde trebuie să ajungi. Un obiectiv aflat la 5.000 de kilometri, când mergi pe jos, ține de abstracție. Trebuie atunci să împarți călătoria într-o serie de etape intermediare, de obiective provizorii, care reprezintă fiecare un „pământ al făgăduinței” tolstoian. Și mă gândeam la soldații Marii Armate puși pe fugă, care nu numai că n-aveau o țintă, dar nu puteau nici să conteze pe un popas unde să se întremeze! Smolensk și Vilnius, spre care se îndreptau dorințele lor, s-au dovedit a le fi țintirime. Marșul s-a transformat într-o fugă, într-o poticnire neîncetată. Și Tolstoi continuă: „Omul care are de parcurs o mie de verste trebuie neapărat să-și poată spune, uitând ținta finală : «Azi, după ce voi străbate patruzeci de verste, voi ajunge la locul unde mă voi odihni și voi petrece noaptea», și pentru prima etapă acest loc de popas se suprapune ca importanță țintei finale și concentrează asupra lui toate dorințele și speranțele”[*].

Să suferi când știi exact unde te afli și spre ce obiectiv te îndrepți, mai treacă-meargă. Rabzi, îți asumi, pornești numărătoarea inversă, știi că totul va avea un sfârșit, îți zici că trebuie să reziști până la bivuac și că a doua zi o vei lua de la capăt. Îți spui în sinea ta: „Încă două zile neplăcute și voi vedea ținta”. Alpiniștii cunosc această stare de punere a ființei între paranteze. Dar să lupți pentru viață fără să știi nici dacă încercarea va dura 15 zile sau 3 luni, nici când se va sfârși, nici *dacă* se va sfârși, nici dacă te vei bucura de un răgaz înainte să ia sfârșit probabil că sporește extraordinar de mult suferința. A nu ști este lucrul cel mai greu. În situații potrivnice, incertitudinea e o adevărată otravă. Și Retragerea din Rusia a fost exact o debandadă în care nimic nu era previzibil. Oamenii și șefii lor nu mai comandau nimic destinului, ajunseseră jucăria unor forțe imposibil de controlat. Câștigaseră din punct de vedere militar, dar s-au prăbușit logistic. Degeaba trâmbițase Napoleon că intendența îi va urma. Nu i-a urmat.

1. George Berkeley, *Les Principes de la connaissance humaine*, 1710, reed. Garnier-Flammarion, Paris, 1991.
2. Traducere de Élisabeth Guertik, Le livre de Poche, Paris [ed.rom.: Lev Tolstoi, *op. cit*., pp. 641-642 – n.tr.].

* *Ibidem*, p. 642 (n.tr.).

Ziua a noua
De la Pniewy la Berlin

Mi-e tare greu să recunosc că am mințit. V-am mințit, Vasili și Vitali, ca și pe tine, bătrâne Goisque. După Poznań, Caulaincourt și Napoleon au luat-o spre sud pe drumul spre Dresda. La Głogów, drumul părăsea ducatul Varșoviei și traversa o fâșie îngustă de teritoriu în Silezia prusacă, pentru ca apoi să ajungă în Saxonia, puțin înainte de Bautzen. De altfel, Napoleon se temea de această scurtă trecere prin Prusia și-și imagina că va fi arestat: „Prusacii m-ar preda englezilor. (…) Îți închipui, Caulaincourt, cum ai arăta într-o cușcă de fier, în piața Londrei?”. Și cei doi au râs cu poftă toată etapa.

Or, după Poznań, noi am părăsit itinerarul imperial și am propus o mică abatere spre nord-vest. Îmi doream un ocol prin Berlin. Din motive nobile. Întâi, Vasili se plângea de o problemă la generator: în capitală s-ar fi găsit mai ușor un specialist în treburi de-astea. Apoi voiam să trec cu motocicleta cu ataș pe lângă Poarta Brandenburg, unde Napoleon a defilat după ce-i bătuse la fundul gol pe prusaci la Jena în 1806. Și mai era și Lisa. Îmi zisesem că o noapte de căldură umană nu-mi putea face rău pe acel drum al oaselor. Pe scurt, în dimineața aceea am fost foarte eluziv în privința

itinerarului urmat de împărat și de Caulaincourt și m-am ferit să le spun camarazilor că traseul istoric nu trecea prin Berlin. La urma urmelor, ocolul era modest: aveam să revenim pe drumul oficial spre Leipzig a doua zi. Mi-am stăpânit remușcările.

La Moscova îi scrisesem Lisei ca s-o întreb dacă ar accepta să găzduiască patru călători ai iernii. Necunoscând efectele sosirii unor motocicliști asupra parchetului unui apartament, acceptase. Lucra într-o instituție culturală, o cunoșteam de cinci ani, vorbea perfect germana, avea ochii ca gheața estoniană și, de la bun început, nu știu de ce, îndată ce frigul mă mușca de genunchi, mă gândeam la ea. Pe scurt, după cum recomanda Tolstoi, eram în întregime concentrat asupra pământului făgăduinței.

Etapa n-a fost foarte frumoasă până la frontiera germană. Drumeaguri de sanie șerpuiau prin mlaștini. Pădurea era cenușie. Între zăpadă și cerul de culoarea antracitului se ridicau case construite în pripă de instalatori polonezi îmbogățiți în Occident. La Frankfurt am trecut plin de tristețe Oderul: fluviul văzuse prea mult neamul omenesc disputându-și malurile sale.

Frontiera dintre Polonia și Germania era semnalată de schimbarea peisajului. Cătunele germane opulente contrastau cu satele poloneze răspândite în câmpie, construite în mare măsură din bolțari. Chiar și pădurea teutonă părea să crească mai drept decât pe partea cealaltă. Până la 20 de kilometri de capitală, copacii mărgineau drumul. Am intrat în Berlin pe-o poartă din est. Lisa ne aștepta în Alexanderplatz. Ningea. Purta o minijupă de lână, cizme de piele și un palton foarte sobru. Frumoasă ca o polițistă sovietică. Am pus pe ea un

cojoc de lână, am așezat-o în atașul meu și am făcut cu ea turul Pieței Brandenburg. Fulgii de zăpadă îi înstelau părul negru care ieșea de sub cască. După ce i-a învins pe Wilhelm și pe prusaci în 1806, Napoleon probabil a crezut că aproape și-a împlinit visul de a crea un stat global. Sunt sigur că aici, la Berlin, trecând pe sub cvadrigă, credea că se afla pe calea îndeplinirii planului său continental: unirea pașnică a puterilor într-un imperiu universal.

Desigur, Anglia continua să-i stea în cale.

Am trecut pe lângă Reichstag și mi-am amintit de călătoria mea din decembrie 1989. Zidul tocmai căzuse. Părinții ziseseră: „Mergem acolo!”. Urcaserăm într-o camionetă împreună cu surorile și o oală de cușcuș, merseserăm toată noaptea și dimineața eram împreună cu berlinezii care tocmai deschiseseră prima breșă în avanposturile Uniunii Sovietice și spărgeau pietricele ca să păstreze o amintire din una dintre cele mai strălucite realizări arhitecturale ale socialismului. De atunci timpul trecuse, URSS se prăbușise și mama murise.

Vitali și Vasili erau înfuriați la culme. Își arătau cu degetul Reichstagul răcnind. Își aminteau fotografia partizanului care înfigea drapelul roșu pe acoperiș, deasupra Berlinului care fumega. Fotografia fusese retușată la ordinul Kremlinului, pentru că tipul care făcea pe eroul pe parapet avea ceasuri la ambele mâini. Nu poți să fii eliberator și să jefuiești cadavrele… Astăzi, în vârful clădirii flutura drapelul cu stele mariale al Uniunii Europene. Cât drum și câți morți ca să schimbi culoarea pânzei de la ferestrele statelor!

Un ambuteiaj paraliza centrul Berlinului. A durat o oră să ajungem acasă la Lisa. Motoarele se încingeau. Motocicletele sufereau și noi odată cu ele, căci Uralul, asemenea celui care o

conduce, este făcută să se lase, calmă și dreaptă, în voia pustietății câmpiei slave.

Lisa ne-a dus la un *stub* unde rușii au descoperit proporțiile gastronomiei germane. Bucătarii păreau să creadă că toți clienții lor se pregăteau să plece în munți preț de vreo trei săptămâni.

Seara, Lisa m-a întrebat:

— Sunt deci fantome pe drum?

— Uneori am impresia că urcă pe motocicletă.

Pe urmă am uitat tot, frigul din Polonia, noroiul belarus, morții din câmpie, într-un pat mai cald decât un foc de bivuac.

Ziua a zecea
De la Berlin la Naumburg

În dimineața aceea am rămas doar trei. Goisque ne părăsise. Trebuia să-și vadă de fotografiile lui. Mi-am luat rămas-bun pe îndelete de la Lisa. Silueta care se îndepărta prin zăpadă era tare tristă. La ora 10, eu, Vitali și Vasili ne aflam într-un cartier din estul Berlinului, la Michael. Vasili găsise adresa cât ai răsuci o cheie (de 12)! Michael avea ce căutam noi: un garaj încălzit care adăpostea un concesionar de motociclete cu ataș și de motociclete Enfield. În plus, cunoștea motoarele Ural și se pretindea anarhist. Dar anarhist german. Palatul lui de carcase motorizate era la fel de bine organizat ca un bloc operator. De tavanul garajului atârnau cadre de Enfield perfect aliniate. Sculele stăteau în ordine pe mărimi și rușii mei erau năuciți de starea acelui cazarmament. Vasili s-a apucat din nou de generatorul lui. Încerca să găsească problema după ureche și, pentru că n-a reușit, a început să-l demonteze. A fost nevoie de trei ore ca să se declare învins.

— Tot nu găsesc nimic, a zis.

— Montează totul la loc și să ne cărăbănim, o să se rezolve pe drum, a zis Vitali.

— Cum așa? am întrebat.

— Motocicletele Ural sunt conduse de legi misterioase pe care mintea rusească n-a reușit încă să le pătrundă, a explicat Vitali. Uneori, motocicletele noastre rezolvă singure o problemă mecanică.

— Asta se numește în rusește *avtoremont*, „autoreparare”, a zis Vasili.

Goneam furibund. Plecarea lui Goisque mă ușurase de o greutate babană și nu eram obișnuit să conduc o motocicletă atât de ușoară. Vasili o ținea cu 100 km/h pe *Autobahn* spre Leipzig și aveam impresia că cele trei roți ale motocicletei mele se vor desprinde de asfalt. Am revenit pe itinerarul saniei imperiale în regiunea micii localități Lützen, situată la sud-vest de Leipzig. În 1812, acest târgușor nu însemna nimic pe hartă: câteva ferme în pădure. Nu mai avea mult de așteptat, căci urma să intre în posteritate în mai 1813, când Napoleon i-a bătut acolo pe prusaci și pe ruși pe drumul spre Leipzig. În 2012, devenise un sat cu 4.000 de locuitori care nădăjduiau să petreacă o seară liniștită.

Napoleon, înfofolit în sanie, bănuia oare că, la nici un an de la trecerea lui pe-acolo, va străbate din nou acele plaiuri în fruntea armatei, luptând ca să-și salveze visul împotriva unei coaliții hotărâte să termine definitiv cu el?

Când rușii au trecut râul Neman în urmărirea Marii Armate, în ianuarie 1813, mergeau cu un elan căruia nimic n-avea să-i poată sta în cale. Degeaba a ridicat Napoleon o armată de 180.000 de oameni și a pornit din nou la luptă în primăvara lui 1813, căci n-a putut să stăvilească energia

alianței ruso-anglo-prusace. Într-un an, acel val contra naturii s-a revărsat până la Paris…

Bătălia națiunilor a avut loc la mijlocul lui octombrie 1813, la Leipzig, în ținutul pe care îl străbătuse sania. Ea a anunțat primul act al căderii imperiului. Aliații i-au forțat pe francezi să dea înapoi, apoi au trecut Rinul la începutul anului 1814. În ciuda unei apărări îndârjite și a victoriilor în cascadă, armata napoleoniană, inferioară numeric, se retrăgea. „Campania din Franța" a fost lunga ei agonie.

Alexandru I a intrat în Paris în martie 1814, în fruntea trupelor aliate. Ce revanșă pentru suveranul rus, care fusese nevoit să-și sacrifice capitala și să asiste la devastarea imperiului său!

Legănat de propriile-i iluzii și de mișcare plăcută a saniei, Napoleon era departe de a-și imagina sfârșitul, care era atât de aproape. Dovadă stă conversația. Împăratul era de un optimism patologic în fața lui Caulaincourt. Confesiunile lui sunt un exemplu de discurs autosugestiv. Era convins că va reuși să-și refacă forțele armate imediat ce va ajunge la Paris. „Voi avea recruți și 500.000 de oameni sub drapel, pe malurile Rinului, în mai puțin de trei luni." Credea în continuare în steaua lui. Visa cu voce tare. Energia sa devenise psihotropă. Se autoiluziona.

Dezastrul din Rusia? Nu era nimic, un accident, un concurs de împrejurări: „Iarna ne-a ucis". Greșise stând „cincisprezece zile în plus la Moscova". Dar toate astea erau nimicuri, armata își va recăpăta siguranța de sine la Vilnius. Va găsi magazii, depozite, se va întoarce împotriva hoardelor rusești. De altfel, rușii nu vor îndrăzni să treacă râul Neman, se vor opri „îndată ce vor vedea că le arătăm colții". N-aveau să se teamă de nimic

din partea unor tătari conduși de „hoașca aia de Kutuzov”. Caulaincourt tăcea, nota, dar, de gândit, gândea.

Prin prezența sa la Paris, steaua lui Napoleon avea să-și recapete strălucirea: „Efectul negativ al dezastrelor noastre va fi contrabalansat în Europa de sosirea mea la Paris”. Apoi avea să plece din nou la luptă. Se vedea deja la conducerea unor noi forțe navale, „pe care le voi forma în puțini ani”. Se autoconvingea prefăcându-se că-și convingea grefierul: „Ai să fii uimit, peste doi ani, de numărul vaselor mele”. Credea că putea să prindă Anglia în cleștele blocadei, să zdrobească prosperitatea Coroanei, să impună națiunilor sistemul continental: „Doi ani de perseverență vor duce la căderea guvernului englez. (…) Europa mă va binecuvânta”. Se imagina răsculând Polonia ca să țină la respect Rusia și se vedea deja, după restabilirea păcii, cutreierând satele Franței ca un rege medieval, gustând brânzeturile și tachinând păstorițele la adunările locale: „Vom călători în fiecare an timp de patru luni în interiorul țării. Voi face multe popasuri cu caii mei. Voi vedea interiorul colibelor acestei frumoase Franțe”. Astfel visa cu ochii deschiși împăratul, a cărui armată își trăia ultimele convulsii. Astfel se amăgea pe când soldații săi mureau la Vilnius. Seara, cu glas tare, îi citisem lui Goisque aceste pagini cu un amestec de uluire și admirație. Erau planurile unui om care nu știa că era deja mort. Spovedania unui nebun care cade pe fereastră și își face lista de dorințe pentru viitor între etajul al treilea și al doilea.

Napoleon simțise întotdeauna nevoia să urmărească o idee. Nu susținea el că imaginația conducea lume? Proiecta pe ecranul viitorului imaginile construcțiilor sale mentale. Nimic n-avea să oprească mașinăria, o înfrângere era de neconceput.

Iată de ce împăratul dădea impresia că mătura cu dosul palmei dezastrul din Rusia, că-l minimaliza și că nu se mai gândea la el. Din păcate, mijloacele de care dispunea n-au fost niciodată suficiente ca să ducă la bun sfârșit perspectivele, să consolideze șantierele inițiate în toate direcțiile și în toate țările. A început totul, n-a dus până la capăt nimic. A vrut să redeseneze lumea, n-a terminat nicio reformă locală.

Și domnia lui seamănă astfel cu goana saniei: o urmărire nebună. Viața lui Napoleon a fost traiectoria unui geniu galopând după năzuințele sale, purtat de torentul visului și lăsând în urmă schițele unor planuri imposibile.

O țineam tot într-o goană și mâna dreaptă ne amorțise, crispată pe mâner. Am ajuns la Naumburg după ce am șerpuit printre coline. Am ales un hotel care emana delicatețea rurală saxonă. Grinzi de lemn, mochetă groasă, Gretchen cu codițe și halbe din porțelan.

În noapte, în jurul nostru, se întindeau câmpurile de luptă de la 1813. Nu departe se aflau Erfurt, unde Napoleon i-a confirmat lui Alexandru înțelegerea de la Tilsit din 1808, Weimar, unde l-a întâlnit pe Goethe, Leipzig, unde totul s-a jucat în 1813, Jena, unde Prusia s-a înclinat în fața lui Napoleon în 1806. Camera mea se numea Friedrich Wilhelm al III-lea. Vasili dormea în camera Goethe, iar Vitali, în camera Napoleon. Am avut impresia că adormeam în seara aceea în mijlocul pânzei de păianjen a istoriei.

Ziua a unsprezecea
De la Naumburg la Bad Kreuznach

În ziua dinainte strânsesem atât de tare din dinți în timpul etapei nocturne, încât am scuipat o jumătate de dinte în chiuveta de faianță din baie.

— Vitali, am pierdut un dinte, am zis la cafeaua de dimineață.

— O motocicletă Ural poate să meargă doar cu 80% din buloane, a zise el.

— Mersi, am răspuns.

Ne îndreptam în dimineața aceea spre Eisenach și Fulda, prin pădurile din Westfalia. Când ceața se risipea, apăreau codri de conifere ce s-ar fi potrivit foarte bine într-o scenă din *Parsifal*. Drumul era un bici de argint. Pe *Autobahn* spre Fulda, o mașină a Poliției de Frontieră ne-a depășit, ne-a tăiat calea cu girofarurile aprinse și un braț scos pe geam ne-a făcut semn să tragem pe dreapta. Un al doilea Mercedes ne-a blocat spatele în momentul în care ieșeam de pe șosea, frânând periculos. Coloana noastră îi atrăsese pe polițiștii de frontieră. Probabil adulmecaseră cecenul. Nu le trecuse prin minte că dealerul din Caucaz n-ar fi riscat să-și trambaleze marfa în

niște piese de colecție atât de bătătoare la ochi ca motocicletele Ural.

Merseserăm patru ore prin frig, eram înțepeniți și ne-am fi putut lipsi de obligația de a ne goli portbagajele. Pe germani părea să-i distreze scena. Probabil se plictiseau în dimineața aceea. Au vrut să vadă tot. A trebuit să desfacem cu minuțiozitate fiecare bagaj. Ne pipăiau lucrurile ca niște turiști în bazar. Nu manifestau prea mare stimă pentru motocicletele noastre. Aveau un umor devastator: „Have you vodka, hashish, Makarov, Kalashnikov?". Râdeau zgomotos. Noi, înghețați, murdari rău de noroi, despachetam, împachetam la loc, trăgeam cu ochiul la scurtele lor groase, la cizmele uscate și la interiorul mașinilor lor. Dar tentația de a ne încălzi pe bancheta din spate ni s-a risipit repede, căci ar fi trebuit să le suportăm glumele.

N-aveam nimic de declarat. Nici măcar un „la revedere" când am accelerat din nou. Erau ultimii kilometri de calm înainte de aglomerarea urbană Frankfurt pe Main.

Nu-mi puteam scoate din cap ideea că, pe acel drum, la un moment dat, cauciucurile noastre au trecut pe unde alunecase sania, cu 200 de ani înaintea noastră, socotiți zi cu zi și la secundă! Acel punct de contact cuantic, acea conjuncție spațio-temporală ar fi trebuit să survină undeva înainte de Poznań, unde împăratul schimbase caii de poștă în zorii zilei de 12 decembrie 1812 și pe unde noi trecuserăm în noaptea de 11 spre 12 decembrie 2012. Era o idee oarecare, dar micile calcule m-au ajutat să stau treaz până la Fulda.

Eram convins că mișcarea stimulează meditația. Dovada: călătorii au întotdeauna mai multe idei la întoarcere decât la plecare. Le-au venit pe drum. De altfel, prietenii lor trebuie să

le suporte, căci sunt „povestiri din călătorie”. Legea termodinamicii s-ar aplica deci deplasării. Când pornim în „umblăciune” (după expresia cu care Montaigne numea călătoria), încălzirea corpului ar produce energie spirituală și ar contribui la ivirea ideilor. Când corpul se mișcă, mintea hoinărește, gândirea explorează cotloane neatinse. Este o lege pe care o cunosc profesioniștii evadării: camionagiii, vagabonzii și excursioniștii. Deseori, reflecțiile provenite din tribulații sunt cele mai valabile. „Doar gândurile care vă vin când mergeți au valoare”, sublinia Nietzsche în amurgul vieții. Pe drumurile civilizației automobilistice, curgerea metronomică a liniilor albe în câmpul vizual invită la cugetare.

Oare perindarea frunzișurilor pe lângă ochiurile de geam acoperite de chiciură ale saniei a inspirat meditația împăratului? Oricum, a încurajat introspecția. Timp de două săptămâni, Napoleon i-a vorbit lui Caulaincourt așa cum trăise, într-un vârtej. A schimbat subiectele mai repede decât lăncierii, caii. Sărea de la politică la femei, de la copilăria sa la desfășurările militare. Refăcea istoria Directoratului, vizita satele din Spania, din Italia și din Iliria, zbura în Egipt, revenea în Europa ca să diserteze despre uneltirile Prusiei și să comenteze politica Austriei.

Și-a deschis inima, inventând un gen: *spovedania unui copil al secolului sub șubă de urs.* I-a plăcut să-și facă autoportretul. I-a mărturisit lui Caulaincourt tot adevărul: purta o povară. Destinul îl însărcinase cu o misiune: să aducă pacea în Europa. Și o făcea fără să vrea: „Nu sunt, mai mult decât altul, dușmanul plăcerilor vieții. Nu sunt un Don Quijote care simte nevoia să caute aventuri”.

Nu era prea modest. Își cunoștea superioritatea față de ceilalți oameni, îndeosebi față de suverani: „Îmi simt prea mult forța. (...) Văd lucrurile mai de sus. (...) Merg cu un pas mai hotărât”. Se știa campion și din punct de vedere fizic și „glumea că odihna era făcută doar pentru regii leneși”. Vorbea despre familia lui corsicană, despre unchiul Lucien, despre succesele sale la școala militară pe când alerga după fuste. Și marca descrierile de sine cu concluzii foarte umile: „Ceea ce altora li se părea greu mie mi se părea ușor”. Uneori încerca să se zugrăvească drept o ființă obișnuită: „Sunt un om. Și, orice ar zice unele persoane, am și eu măruntaie, inimă, dar e inimă de suveran. Nu mă înduioșează lacrimile unei ducese, dar sunt mișcat de durerile popoarelor”.

De la o etapă la alta, când primea prin ștafetă o scrisoare de la Maria-Luiza, devenea liric: „Nu-i așa că am o soție bună?”. În alte zile, visa la împărătească și la regele Romei, fiul lor, și nu „mai isprăvea cu plăcerea pe care o s-o aibă revăzându-i”. Totuși, ca fin cunoscător al oamenilor, se ferea de femei. Erau adevărate cuiburi de intrigi, suprimau energiile, afectau judecata celor mai tari minți. Câteva îi întinseseră „ambuscade de lacrimi”, ele „ar dezbina imperii” dacă ar fi lăsate s-o facă.

Și pe bărbați îi cunoștea foarte bine. Îi frecventase prea mult ca să țină la ei. Luciditatea nu face pe nimeni filantrop. Semenii nu meritau nici măcar mânia lui. „N-am destulă stimă pentru ei ca să fiu, cum se zice, răutăcios și să mă răzbun”. Trecea în revistă guvernul, îi amintea pe Talleyrand, îl lăuda pe Cambacérès, dar îi respingea pe ducele de Otranto[*] și cohortele de hărțuitori. La un moment dat, în fața numărului victimelor, Caulaincourt a fost constrâns să se autocenzureze:

„Împăratul mi-a menționat, în această privință, trăsături și nume atât de importante, încât nu îndrăznesc să le aștern pe hârtie. Nu vreau să umbresc gloria câtorva nume care aparțin istoriei”.

Ca oamenii prea admirați, își răsfrânsese afecțiunea asupra „popoarelor”, acești monștri abstracți. „Le vreau fericite și francezii vor fi fericiți.” Dar își tempera imediat afecțiunea: „Mă fac mai rău decât sunt fiindcă am observat că francezii sunt gata întotdeauna să-ți mănânce din palmă”.

Se felicita că reușise să construiască un sistem egalitar, punând capăt privilegiilor Vechiului Regim: „Dacă ai talent, te avansez, dacă ai merite, te protejez”. Credea doar în „drumurile deschise meritelor”. Și încheia cu acest aforism: „În prețuirea principiului egalității stă forța guvernării”. Știa că sarcina sa politică nu se încheiase, dar conta pe serviciile posterității: „Voi fi tot atât de lăudat peste zece ani pe cât de dușmănit sunt poate astăzi”.

Uneori, confidențele se transformau în autoapologie pură. Își acorda munți de lauri: „Franța”, scrie Caulaincourt, „îi datora codurile care îi vor aduce faima”. Este greu de crezut că Napoleon nu știa că marele scutier era, pe ascuns, omul care îi nota monologurile și că acele pagini vor sluji într-o zi la instruirea generațiilor viitoare: „Sub conducerea mea (…) nu există peșcheșuri (…) casele de bani sunt supravegheate, (…) impozitele merg la destinația lor. (…) Cine strigă în Franța? (…) Marea masă a națiunii e corectă”. Și își încheia elogiul cu un tunător: „Nimeni nu e mai puțin preocupat de el însuși decât sunt eu de propria-mi persoană”.

Și acest lung monolog pe care Caulaincourt îl întrerupea cu timide încuviințări era împănat cu maxime autopersuasive

care urmăreau să-i ascundă dezastrul campaniei: „Orașul Wilna bine aprovizionat va face ca totul să reintre în ordine”.

În acest timp, Parisul se apropia în goana mare.

Traversarea Rinului a fost în cazul nostru mai anevoioasă și mai puțin romantică decât a împăratului. El îl traversase cu o barcă pregătită de contele Anatole de Montesquiou-Fézensac. Noi dispuneam de un pod, dar ne-a fost foarte greu să-l găsim în încâlceala rutieră din Frankfurt, în comparație cu care racordările rutiere din Ruhr păreau niște răspântii vicinale. În plină noapte, am mers încă 80 de kilometri și, cu ochii dureroși de oboseală, în apropierea orășelului Bad Kreuznach, am socotit că era timpul să punem capăt plimbării înainte s-o facă un copac de pe marginea drumului.

* Joseph Fouché (1759-1820), ministrul Poliției (n.tr.).

Ziua a douăsprezecea
De la Bad Kreuznach la Reims

Nimic nu anunța vreo luptă în ziua aceea. Ajunseserăm la latitudini blânde și trebuia să intrăm în Franța în aceeași zi. Lucrurile se anunțau mai plăcute decât pe centura de la Smolensk. Pe masa cu micul dejun de la hanul din Bad Kreuznach dăduserăm la o parte ștrudelele ca să întindem harta. Mie îmi place mai mult decât orice contemplarea atlaselor și îmi ziceam că strategii au o meserie frumoasă. Trăiesc aplecați peste hărți, marcând cu ace și desenând săgeți, ofuscându-se că mișcarea trupelor nu urmează întocmai traseele stabilite.

— Pe unde a trecut Napoleon? a întrebat Vasili.

I-am arătat cu degetul axa Mainz-Saarbrücken.

— După Mainz au accelerat și mai mult. Se opreau doar să ungă osiile. Au luat-o spre sud-vest până la Saint-Avold și Verdun. Apoi, Harville, Ferté-sous-Jouarre, Château-Thierry și Meaux.

— Sylvain, a zis Vitali.

— Ce? am întrebat.

— Un hatâr.

— Zi-i, l-am îndemnat.

— O mică deviere de la traseul saniei.

— Încotro? am întrebat.

— Am vrea să trecem puțin mai pe la nord, prin Luxemburg, Belgia și Ardeni. Revenim pe ruta istorică mai jos de Reims.

— Vreți neapărat?

A trasat cu degetul un itinerar care ocolea Woëvre pe la nord.

— Dacă facem asta, vom trece prin patru țări în 100 de kilometri!

— Și ce dacă?

— În Rusia o să avem un succes nebun când o să povestim asta.

Rusia, țara în care puteai să faci zece zile cu trenul înainte să treci o frontieră…

Am pornit deci spre ducatul baroc și bancar. Pădurile deveniseră mov, peisajul – de mătase. Umiditatea netezea colinele. Printr-un gol al pădurii se zărea o clopotniță, veghind tristă un sat ud. Nimic nu se schimbase la țară de la trecerea împăratului, cu toată proliferarea fabricilor și uzinelor. În Renania secolului XXI le vedeai peste tot, împrăștiate în crânguri, împestrițând orășelele și cătunele. La noi erau concentrate la periferia localităților. Asta crease acele spații atât de reprezentative pentru Franța contemporană: „zonele industriale”, „zonele de activitate comercială”: geografie depresivă, deservită de o rețea de centuri și de sensuri giratorii.

La Waldböckelheim, ceața pansa cu fâșiile ei de tifon rănile reliefului. La Bad Sobernheim, priveliștea s-a deschis spre

vălureala forestieră a Palatinatului. La Idar-Oberstein, locuitorii își încastraseră biserica într-un perete de șist. La Nohfelden era autostrada. Panourile aveau accente istorice: Koblenz, Köln, Loreley. Am ocolit marele ducat de Luxemburg pe la sud. Fleșele gotice se ridicau în depărtare, în partea mânerului de accelerație, adică spre nord: erau banderile înfipte în trupul clădirilor.

Frontierele nu mai erau materializate în spațiul Schengen, așa că am fost siguri că am ajuns în Belgia după prezența acelor lampadare care luminează autostrăzile regatului. Erau aprinse deși era ziua în amiaza mare în Valonia. Ploaia a început cu puțin înainte de frontiera franceză. Ni s-a părut caldă. Am ieșit de pe autostradă ca să trecem Ardenii. Eram în Franța, ploua cu găleata.

— Așa e iarna la voi? a întrebat Vasili sub copertina unei benzinării unde ne agitam cu pelerinele noastre de ploaie.

Patronul a ieșit din baraca lui și a venit să ne „adulmece” motocicletele. Plăcuțele de înmatriculare purtau indicativul Moscovei: 77.

— A, Seine-et-Marne, a zis tipul. Ați făcut ceva drum ca să ajungeți aici!

Era întuneric sub bolțile de pini din Ardeni. Mă gândeam la rușii mei. Trecând frontierele unei republici federale, ale unui ducat, ale unui regat și ale unei republici iacobine în mai puțin de 100 de kilometri, puteau să-și facă o idee despre complexitatea istoriei europene. Trasarea frontierelor statelor noastre se înrudea cu arta de a titiri bonsaiul. În Rusia, lucrurile erau mai simple: barbarii turco-mongoli invadaseră stepa. Rușii se revanșaseră și domneau acum din Belarus până

la Marea Japoniei. De la Stalin încoace, acolo nu se mai amuza nimeni torturând frontierele.

La Vitron ne-am înclinat traseul spre sud-vest ca să revenim pe drumul saniei-fantomă. Aveam să reintrăm pe el la sud de Reims. Rămânea să traversăm Champagne. Acolo am avut parte de o ultimă aversă. Furtuna s-a stârnit pe când ajungeam la fluviul Meuse. „Meuse endormeuse", scrisese Péguy. Aiurea, Charles! Ce-i făcuse oare Pământul vântului de-l istovea în halul ăsta? Se lăsase noaptea în momentul în care Ardenii se prăbușeau în câmpie. Asfaltul rectiliniu ne aspira spre Reims.

Această ultimă etapă ar fi trebuit să fie o plăcere, ar fi trebuit să rulăm spre catedrală, cufundându-ne cu delectare în amintirile raidului, bucurându-ne de iminența sosirii la Paris. În loc de asta, a fost cea mai rea amintire din volta noastră. După valea râului Aisne, ploaia, din ce în ce mai violentă, le-a venit de hac hainelor noastre impermeabile. Gecile „extreme" nu citesc niciodată notițele tehnice! Uzi leoarcă, boxați de rafale, menținеam viteza de deplasare. Copacii de pe marginea drumului se legănau sub upercuturi. Ochii mei de miop, ochelarii aburiți, viziera transformată în hublou înfloreau farurile mașinilor în halouri estompate ca fundurile de licurici în serile de vară. Trecând pe lângă mine, automobilele care veneau din față mă orbeau. Mă trăgeam spre marginea șoselei ca să le las să treacă, temându-mă să nu intru pe acostamentul acelui drum, D 946, prea îngust. Orașul Reims părea să se îndepărteze. Rușii păreau mulțumiți.

— Sunt 6°C! a răcnit Vasili la semaforul de la Vouziers. Viață frumoasă! Democrație!

E incredibil cum îmi tocise nervii condusul orbește. La Reims, cei doi ruși contau pe mine. Eram francez, deveneau oaspeții mei, trebuia să găsesc un hotel, ținut, dacă era posibil, de niște patroni rusofili, îndrăgostiți de motocicletele cu ataș. Numai că locuitorii orașului erau ocupați cu cumpărăturile de Crăciun și nu se grăbeau să ne îndrume. M-am învârtit o oră până am dat peste un african afabil din Champagne la volanul unei rable. Singurul care nu numai că a acceptat să ne indice un hotel din centru, ci chiar a și insistat să ne conducă acolo: „Veniți după mine, băieți!”.

Pătrunderea noastră bruscă la recepție a semănat cu o indicație de regie de genul „sosirea hunilor, într-o seară cu furtună, într-un azil de bătrâni”. Am invadat trei camere, apoi, chiar dacă ne aflam în capitala șampaniei, ne-am dus să sărbătorim ultima noastră seară la un bar cu bere. Ca uraliști, doar n-aveam să ne lăsăm pradă acelui snobism care constă în a te extazia în fața baletului absurd al unor mici bule agresive dintr-un pahar cu poșircă.

Vasili a ridicat prima halbă.

— Pentru împărat!

— Pot să vă pun o întrebare? am zis. De ce-l venerează rușii pe Napoleon?

— Pentru că era un șef, a răspuns Vitali moscovitul.

— Pentru că ne-a unit, a spus Vasili mecanicul.

— Pentru că l-ați bătut, am zis.

Înainte de culcare, ne-am dus în fața catedralei. Îngerul de la Reims zâmbea sub bolți. Le-am arătat prietenilor mei chipul lui. El ne spunea că oamenii se vor omorî între ei *ad vitam* pe câmpurile de luptă deoarece asta știu cel mai bine să facă. Dar

că vor exista întotdeauna câțiva artiști care să se spetească să răscumpere falimentul pramatiilor.

Ultima zi
De la Reims la Hôtel des Invalides (Paris)

Soarele reușise să străpungă nebulozitatea cerului, infiltrându-și razele. Strălucirea se revărsa prin spărturile norilor. Câmpurile străluceau, spălate de ploile din ajun. Autostrada era pustie și noi goneam spre sfârșitul călătoriei. Cerul era cel al regiunii Île-de-France: o respirație de lumină.

Ne pregăteam să revenim pe urmele împăratului, undeva pe lângă Meaux. La ieșirea din Reims, în benzinăria de pe autostradă, Vasili a bombănit:

— Motocicletele merg prost.

— Da, a mea face urât, am zis.

— Motoarele rusești sunt concepute pentru benzină de 72, a precizat Vitali.

— Benzina voastră capitalistă e prea rafinată, a zis Vasili.

Erau 7°C. Benzină prea delicată și iarnă primăvăratică: hotărât lucru, Europa era un paradis. Trebuia să accelerăm, căci aveam o întâlnire pe esplanada din fața Hôtel des Invalides. În ajun trimisesem de la Reims la vreo zece apropiați următorul mesaj:

Dragi prieteni,

Mâine vom sosi la Paris de la Moscova.
Am refăcut itinerarul Marii Armate la Retragerea din Rusia în 1812, cu trei motociclete sovietice cu ataș.
Am adus un omagiu eroilor.
Pentru ei, „a fost ca la Berezina”.
Pentru noi, una dintre cele mai emoționante călătorii din viața noastră.
Mâine vom fi la Hôtel des Invalides la ora 17:00.
Ne vom înclina în fața statuii împăratului.
Veniți.
Pe urmă, mergem la mine.

Mă uitam mereu la ceas. Ar fi fost tare să ajungem pe esplanadă la ora exactă. Dar, pe la Meaux, a trebuit să oprim într-o zonă de staționare. Cilindrul din dreapta al motocicletei lui Vitali nu mai funcționa.

Astfel, o motocicletă Ural ne lăsa în momentul critic al sosirii, la ceasul când trebuia să onorăm regăsirea. Am culcat motocicleta pe o parte și Vasili s-a adâncit în măruntaiele ei. Turbam. Adevărul e că istoria ne dădea un semn.

Potrivit lui Caulaincourt, osia trăsurii imperiale „s-a rupt la 500 de pași de poștă” la Saint-Jean-les-Deux-Jumeaux, între Ferté-sur-Jouarre și Meaux. Adică la două aruncături de băț de locul unde ne aflam!

De două săptămâni pândeam acest gen de puncte de întâlnire între călătoria noastră și evenimentele din 1812, această suprapunere a peripețiilor imperiale și a propriilor noastre aventuri. Călătoriile istorice capătă savoare când lucrurile se repetă identic, în aceleași locuri, la distanță de secole. Avem atunci impresia că aruncăm o punte (improvizată, bineînțeles) peste timp.

Vasili e un geniu. A schimbat carburatorul în 30 de minute. Mai aveam doar o oră până la întâlnire.

În depărtare, Parisul era aur și zinc. Soarele își strecura lumina printre nori. Cerul lâncezea. Am intrat în oraș.

Am simțit cum scădea în mine tensiunea din săptămânile trecute. Era ca dezumflarea unei bășici. Când călătoream, sosirea îmi oferea întotdeauna o ușurare dublată de melancolie: aventura se sfârșise, visul murise, se transformase în amintire. Mai târziu va trebui să pornesc din nou „spre nume remarcabile”. Când ajungeam pe culmea unui perete stâncos, trăiam același amestec de bucurie tristă, de împlinire. La care se adăuga impresia unui pas spre moarte.

În momentul în care am trecut de panoul de intrare în Paris, m-am simțit eliberat de frumoasa grijă a misiunii mele. Îmi însoțisem fantomele. Le purtasem memoria. Ajunseserăm, aveam să scap de povară.

Rulam de-a lungul cheiurilor Senei.

Suferințele îndurate în 1812 de aproape un milion de oameni de toate naționalitățile mă obsedaseră. Mă agitasem în amintirea napoleoniană săptămâni întregi. Noaptea vedeam civilii disperați și soldații răniți, animalele chinuite dansându-și sabatul în fața ochilor mei. Îmi ofeream insomniile amintirii lor. Și ziua, imaginația sacrificiului lor.

Mă gândeam la acele trupuri omenești a căror masă indistinctă forma un *corp* de armată. Acei băieți cât se poate de vii, acei cai în spume erau sacrificați cu grămada la gestul unui general care comanda o mișcare a trupelor sale. Din punct de vedere tactic, soldații erau piesele anonime ale unui dispozitiv. Nu aveau valoare individuală. Nu erau considerați ființe diferențiate. Tot așa cum nu e luată în considerare o picătură de apă când se vorbește despre un braț al unui râu.

O trupă e o categorie abstractă în mintea celui care o trimite în luptă. Ea nu corespunde reunirii unor soldați cu nume și chipuri distincte. E o masă fără chip din care sunt scăzute câteva mii de elemente în seara bătăliei, la ceasul la care se face socoteala.

Cum arăta o bătălie văzută de pe colina sau înălțimea pe care stătea statul-major? Tablourile din secolul al XIX-lea ne ajută să ne facem o idee: o învălmășeală, o contopire de scurgeri de lavă căreia nu-i distingi particulele, adică oamenii. O bătălie napoleoniană avea ceva fluid. Trupele erau limbi vâscoase care se târau unele spre altele, se amestecau sau se respingeau ca la ciocnirea fluxului cu refluxul.

S-a întâmplat vreodată ca Napoleon, în întreaga sa existență, să nu privească pierderile omenești doar din punct de vedere statistic? A catadicsit măcar o dată să lase deoparte luneta strategului ca să priceapă că „morții de pe front” nu se reduc la o simplă expresie? A știut el că, în spatele acestor cuvinte, se urzeau evenimente particulare, fapte omenești? S-a plasat el cândva de partea tragediei? Vederea unuia singur dintre acele cadavre i-a tulburat oare nopțile? A suferit, în tăcerea nopții, pentru că deschisese porțile războiului și aruncase națiuni întregi în prăpastie? A fost chinuit de fantome?

Am trecut pe lângă ministerul prădăciunii fiscale, la Bercy. Pe celălalt mal, turnurile bibliotecii „François Mitterand” reflectau norii.

Mai rămânea o ultimă întrebare. Care era astăzi terenul de exprimare a eroismului? Noi, la 200 de ani după imperiu, am fi acceptat să atacăm dușmanul pentru propagarea unei idei

sau din iubire față de un conducător? Ar fi fost posibilă o mobilizare generală la acest început de secol XXI? Mi-l amintesc pe bunicul, care, din 1914, a stat cinci ani în tranșeele de pe Somme și n-a simțit nicio amărăciune. Scrisorile lui, ca și ale celorlalți „părоși”, erau de resemnare. Spuneau că asta era soarta, că trebuiau să slujească patria și că nu se putea face nimic în acea privință.

Am fi fost noi capabili de asta? De această reținere, de această acceptare?

Aveam impresia că nu. Pierdusem nervul. Ceva se întâmplase după război. Paradigma colectivă se transformase. Nu mai credeam într-un destin comun. Oamenii politici bâiguiau lucruri în *neolimba*[*] lor despre „traiul împreună”, dar nimeni nu credea în spusele lor, nimeni nu mai citea Renan și nimeni nu-și mai dădea osteneala să propună ideea unui roman colectiv.

Ce se petrecuse pentru ca un popor să devină un agregat format din indivizi convinși că nu au nimic de împărțit unii cu alții? Poate shoppingul? Negustorii dăduseră lovitura. Pentru mulți dintre noi, *cumpărarea de lucruri* devenise o activitate principală, un orizont, un destin. Pacea, prosperitatea, obiceiurile casnice ne dăduseră ocazia să ne retragem în noi. Ne cultivam grădinile. Era probabil mai bine decât să îngrășăm câmpurile de luptă.

Am avut în Afganistan o discuție cu doi tineri căpitani francezi. Am vorbit îndelung, așezați pe o stâncă, în parfum de pelin. Ne-am întrebat pentru ce motiv am fi gata să murim. Patria? am zis. Au exclamat că le-ar plăcea, dar mai era nevoie și ca oamenii care ne conduc să-i confere prestigiu. Tinerii căpitani adăugaseră cu tristețe că realitatea nu era nici pe

departe asta. Cauzei îi scăzuse cota. Cuvântul însuși era demodat. Or, nimeni nu vrea să moară pentru o idee rușinoasă. Cine s-ar arunca într-un joc despre care ți se spune că nu merită efortul? Tocmai în această privință își arătase geniul Napoleon. Împăratul reușise o operație de propagandă excepțională. Își impusese visul prin cuvânt. Viziunea lui se întrupase. Franța, imperiul și el însuși deveniseră obiectul unei dorințe, al unei fantasme. Reușise să zăpăcească oamenii, să-i entuziasmeze, apoi să-i asocieze pe toți la realizarea planului său, de la cel mai modest recrut până la cel mai nobil dintre aristocrați.

Le povestise ceva oamenilor și oamenii doriseră să asculte o scornea lă, s-o creadă realizabilă. Oamenii sunt gata să facă orice dacă povestitorul are talent și-i înflăcărează.

Micul corsican folosise toate tehnicile de publicitate. Își pusese în scenă încoronarea, preluase o moștenire fără să facă inventarul, imaginase o nouă estetică. Împărțise titluri noi, rescrisese genealogiile, inventase recompense. Sub mâinile lui de păpușar se instalase o curte cu totul nouă. Sistemul se baza pe merit: oricine putea să dea lovitura și să candideze la funcțiile supreme. Erai ucenic măcelar? Puteai să ajungi mareșal! Nu mai era nevoie să te tragi dintr-o familie nobilă, era de-ajuns să fii înflăcărat! Crease sloganuri. Replicile sale se imprimaseră în subconștientul colectiv. Corespondența și buletinele lui jucaseră rolul de comunicate pentru treburile imediate ale statului și de arhive pentru posteritate. În luptă răsturnase vechile reguli. Ridicase exploatarea ocaziei la rangul de artă a războiului. Faptele lui de vitejie erau lovituri de teatru. Îi înspăimântase pe specialiștii în războaie, încrezându-se în steaua lui, brutalizând teoriile. Încununat cu

nimbul victoriilor, compusese o geografie a gloriei. Austerlitz, Wagram, Jena încălzeau inimile, înflăcărau spiritele. În arhitectura legendei nu neglijase nimic, ba chiar, prin conceperea Codului său înzestrase imperiul cu „o cărticică roșie”!

Noi nu ducem lipsă de comunicate. Dar nu ne vorbesc aceeași limbă. Nu mai e vorba de a cuceri Orientul șarjând călare. Drept orizont, ni se desenează mașini automate de făcut cafea și ecrane plate. Obiectivul nu e gloria, ci dreptul la un imobil cu 5G. De altfel, „erou” e numele pe care presa îl dă astăzi taților și mamelor cu copii.

Domul auriu strălucea. Goisque își făcuse datoria. Îi telefonase guvernatorului militar al Parisului și obținuse încuviințarea să pătrundem cu motocicletele în curtea de onoare. Ne-am croit drum printr-un șir de turiști. Japonezii făceau ochii mari. Jandarmii s-au tras spre porțile de fier. Vitali era mândru. Nu era obișnuit ca jandarmeria călare să-i deschidă poarta.

Mica noastră coloană de uraliști-radicaliști-napoleoniști, cum o numea Vasili, a pătruns în curte. Am rulat în rând, am executat o semivoltă la stânga, am garat și am oprit motoarele în fundul curții, sub statuia lui Napoleon. Ne aflam la câțiva metri de mormântul lui. Întinseserăm un fir terestru de la Moscova până în acea curte.

Câțiva prieteni se aflau acolo. Veniseră să ne îmbrățișeze. Erau uimiți, căci nu vorbeam. Ne mulțumeam să stăm acolo, sub statuia de bronz.

Aveam impresia că mă trezeam dintr-un vis lung de 4.000 de kilometri.

Cine era Napoleon? Un visător cu ochii deschiși, care crezuse că viața nu era de ajuns. Ce era Istoria? Un vis șters, fără nicio utilitate pentru prezentul nostru prea mic.

Cerul s-a acoperit, au căzut câteva picături.

Mi-am dorit brusc să mă întorc acasă și să fac un duș, ca să mă spăl de toate acele orori.

* Potrivit lui George Orwell, în romanul *O mie nouă sute optzeci și patru*, limba nouă impusă, epurată și corectă politic (n.tr.).